# קרבן העדה על תלמוד ירושלמי סוטה

רבי דוד פרנקל

**ספריית אור ברסלב** · or-breslev.co.il

# קרבן העדה על תלמוד ירושלמי סוטה

רבי דוד פרנקל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/קרבן-העדה-על-תלמוד-ירושלמי-סוטה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

# תוכן העניינים


**פרק א** ..... 5
הלכה א ..... 5
הלכה ב ..... 9
הלכה ג ..... 14
הלכה ד ..... 16
הלכה ה ..... 18
הלכה ו ..... 20
הלכה ז ..... 21
הלכה ח ..... 23
הלכה ט ..... 26
הלכה י ..... 26
**פרק ב** ..... 28
הלכה א ..... 28
הלכה ב ..... 32
הלכה ג ..... 36
הלכה ד ..... 37
הלכה ה ..... 39
הלכה ו ..... 43
**פרק ג** ..... 44
הלכה א ..... 44
הלכה ב ..... 47
הלכה ג ..... 48
הלכה ד ..... 50
הלכה ה ..... 54
הלכה ו ..... 55
הלכה ז ..... 58
הלכה ח ..... 60
**פרק ד** ..... 61
הלכה א ..... 61
הלכה ב ..... 63
הלכה ג ..... 64
הלכה ד ..... 65
הלכה ה ..... 67
**פרק ה** ..... 68
הלכה א ..... 68
הלכה ב ..... 71
הלכה ג ..... 79
הלכה ד ..... 81
הלכה ה ..... 82
הלכה ו ..... 84
**פרק ו** ..... 85
הלכה א ..... 85
הלכה ב ..... 86
הלכה ג ..... 88
הלכה ד ..... 88
**פרק ז** ..... 91
הלכה א ..... 91
הלכה ב ..... 93
הלכה ג ..... 95
הלכה ד ..... 96
הלכה ה ..... 101
הלכה ו ..... 104
הלכה ז ..... 107
הלכה ח ..... 108
**פרק ח** ..... 108
הלכה א ..... 108
הלכה ב ..... 110
הלכה ג ..... 110
הלכה ד ..... 116
הלכה ה ..... 117
הלכה ו ..... 119
הלכה ז ..... 120

הלכה ח ..... 121
הלכה ט ..... 121
הלכה י ..... 122
**פרק ט** ..... 124
הלכה א ..... 124
הלכה ב ..... 128
הלכה ג ..... 130
הלכה ד ..... 130
הלכה ה ..... 131
הלכה ו ..... 135
הלכה ז ..... 136
הלכה ח ..... 137
הלכה ט ..... 137
הלכה י ..... 137
הלכה יא ..... 138
הלכה יב ..... 140
הלכה יג ..... 141
הלכה יד ..... 143
הלכה טו ..... 143
הלכה טז ..... 145

# פרק א

## הלכה א

מתני' **המקנא לאשתו**. לישנא דקרא נקט וקינא את אשתו ולקמן במתני' מפרש כיצד מקנא לה:

**מקנא לה ע"פ שנים**. אם בא להשקותה מי המרים צריך להביא שני עדים ולומר לה בפניהם אל תסתרי עם איש פלוני ואם לא קינא לה בפני שנים אינה נאסרת עליו בסתירתה ואינו משקה אותה:

**ומשקה ע"פ עד א' או ע"פ עצמו**. ואפי' אין עדים שנסתר' אלא עד אחד או הוא עצמו אומר ראיתיה שנסתרה אחר שקנאתי לה נאסר' בסתירה עד שתשתה שסתירת' אוסרתה עליו מספק ר"א צריך שני עדים אף לסתירתה:

**עד אחד**. אם יש להתובע עד אחד שחבירו חייב לו אף על פי שהתובע אינו טוען ברי אלא על פי העד זוקקו לשבועת ממון לא כל שכן שמשקה על פי עד אחד:

גמ' **ה"ג**. ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דבר של אימה אלא מתוך מתון. וה"פ שיקנא לה בנחת ובדרך טהרה ואזהרה כדי להדריכה בדרך ישרה ולהסיר המכשול ויליף ליה מדכתי' ועבר עליו רוח קנאה היינו רוח טהרה:

**מה איתאמרת למצוה**. מיבעי' ליה אם למצוה לכתחלה נאמרו הדברים שלא יקנא מתוך שחוק או אפי' לעכב שאם קינא באח' מכל הדברים אין קינויו קינוי:

**ופשיט אתיא כהדא כל מקום שנא' תורה או חוקה בפרשה כל האמור בה מעכב**. ובפ' סוטה נאמר זאת תורת הקנאות ש"מ דמעכב:

**חובה**. לקנאות את אשתו אם רואה שנסתרת עם שכיניה:

**ר"י**. דידיה אמר רשות אם ירצה רשאי לקנאו' ואינו עובר על לא תשנא את אחיך בלבבך:

**כאורין**. דברי' מכוערים בפריצות כגון ראשה פרוע ושאר דברים השנוייי' בסמוך:

**לפום כן**. לפיכך הוא אומר חובה לקנאות כדי שלא תבא לידי איסור או שיתברר על ידי מים:

**וצדדיה מפורמין**. צדי בגדיה קרועין עד שנראה בשרה או חלוק':

**ת"ל כי מצא בה ערות דבר**. ודברי' אלו לדבר ערוה דמיין ומצוה להוציאה הרי דמודים ב"ש שמוציא' ע"י דברים מכוערים וא"צ לקנאותה:

**קיימתיה בעדים**. הא דיכול להוציאה משום דברים מכוערין בשיש עדים בדבר:

**וכאן**. בסוטה ליכא עדי' בפריצות אלא בקינוי':

**אפי' הקדיחה תבשילו**. שרפה ע"י אור או ע"י מלח יכול לגרש את אשתו דדרי' כי מצא בה ערות דבר או ערוה או שאר דבר סרחון:

**לפום כן הוא אומר רשות**. דאם נמצאו בה דברים מכוערים יגרשנה דלא יהא אלא הקדיחה תבשילו:

ה"ג ומ"ט דר' יהושע כי מצא וכו':

**דבר דבר**. לג"ש נאמר כאן דבר ונאמר להלן ע"פ שנים עדים יקום דבר:

**ה"ג ומשקה ע"פ שנים ומעלה בו וכו**'. וה"פ ערוה ודבר בעינן ב' והיינו הסתיר' והקינוי ומעלה בו בשעת השקאה ע"פ תנאים שהתנ' עמה ע"פ עידי קינוי ל"א דפרי' הש"ס הא כתי' ומעלה בו מעל משמע בו לחודא והיינו ע"פ עצמו שהקינוי והסתירה ע"פ עצמו סגי ומשני בתנאים וכו'. שהמעילה בו היא ע"פ אחרי' ופי' זה עיקר ובגי' התו' ליתא:

**ואין מציאה בכ"מ**. לענין הדין לדון ע"פ מציאה זו אלא בעדים כמו כי ימצא בקרבך באח' שעריך וכו' והדומי' לו:

**מה מקיים ר"ל דבר**. כלומר לר"י ב"י אליב' דר"ל האי דבר במאי מוקמ':

**דבר שהוא מרגיל לבוא לידי ערוה**. דהיינו יחוד א"נ דבר מכוער:

**עד אחד מהו שישקה**. כי"ל דמתני' קמיבעיא ליה דע"פ עצמו שמעינן מדכתי' ומעלה בו אבל ע"פ עד אח' מנין. ומשני ומה אם פיו שאינו זוקק לשבועת ממון אם מודה שחייב ממון הודאת בע"ד כמאה עדים דמיא וחייב ואין כאן שבועה ואם מודה בקנס פטור ואם כופר הכל פטור הרי הוא משקה אי נמי פיו של התובע אינו זוקק הנתבע לשבועה אם מכחישו ואפילו הכי משקה על פי עצמו ופירוש זה עיקר:

**קרוב מהו שישקה**. לרבי אליעזר מבעיא ליה ופשיט מי קרוב מבעלה. ואפילו הכי תנן במתני' שמשקה על פי עצמו כל שכן קרוב אחר:

**ופשיט מה בינו לבין קרוב**. וכי היכי דמשקה על פי קרוב על כרחך לומר דכל שבעלה מאמין בדבר יכול להשקותה אם כן הוא הדין בעד מפי עד:

**ופרי' קרוב אף על פי וכו**'. כלומר לא דמיא עד מפי עד לקרוב דקרוב אפשר שיהיה כשר לאחר זמן כגון שהוא קרוב ע"י חתנות שנשא אחותה או בתה ושאר קורבה שפוסלין אותו וכשתמו' אשתו כשר להעיד אבל עד מפי עד לעולם פסול:

הכי גרסינן מאי טעמ' דרבי אליעזר ומשקה על פי עד אחד או על פי עצמו וכו' ומעלה בו בסתירה והכי פירוש "(אמר רבי) אליעזר דמתני' פריך מאי טעמא ומשני כי מצא וכו' וערוה הכי גרסינן מה מקיים רבי ליעזר ערוה ומשני ערוה שהיא באה מכח דבר סתירה

הבאה מכח קינוי דשני עדי' ומעלה בו שהסתירה שהיא המעילה נעשי' על פי עצמו משקה אותה:

**הכי גרסי' א"כ אין לדבר סוף הכל ממנו לקנאות לה בינו לבינה ולהביא עדים וכו'**. והכי פירוש לדבריך פעמים שלא קינא לה הבעל וכשיכעוס יאמר שכבר קינא לה בינו לבין עצמו מפלוני ומביא עדים שנסתרה עמו סתירה כל דהו דכיון דלא קינא לא נזהרה בו ומפסדת כתובתה בזמן הזה שא"א להשקותה אי נמי דכבר שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא ונאסרה לו:

**אמר רבי יוסי**. לתרץ קושית חכמים מה טיבה להסתר כלומר אין הכל ממנו אלא היא עשתה שלא כהוגן שנתיחדה עם איש אחר וכיון שעשתה שלא כדין אין אחריות כתובתה עלינו:

**אלא אתיא**. הא דאמרו חכמים לדברי רבי אליעזר אין לדבר סוף לר"א דמתניתין שיקנא לה בפני שנים ואחר כך יאמר שנסתרה על פי עצמו והיא לא תרצה להתבזות ולשתות ותפסיד כתובתה הכי גרסינן די לא אתיא אלא על דמתניתין הכל ממנו לקנות לה על פי שנים ולומר מפיו שנסתרה ולפוסלה מכתובתה:

**אפי' כהדין תנייא אתיא**. אף על דברי ריב"י יפה השיבו חכמים שאין לדבר סוף למ"ד דמקנא לה אפי' מאביה ומבכה:

**קשיא הכל ממנו לקנות לה מאביה ומבנה וכו'**. ואם תאמר מאי טיבה להסתר. לכך ראויה לקנוס:

**ומשני התורה התירה להסתר**. עם אביה ובנה נמצא שכדין עשתה ולמה תפסיד על פי דיבורו כתובתה חנם והיינו דקאמרו לריב"י שאין לדבר סוף:

**כי יסיתך אחיך בן אמך**. או בנך או בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר:

**בתך בסתר**. כלומר בסתר אבתך נמי קאי דמותר להיות עמה בסתר:

**אמך בסתר**. דבן אמך משמע שהבן עם אמו דאם לא כן מ"ש בן אמך דנקט ולא בן אביך:

**ודר עמה**. דלא תקיף יצרי' עלייהו:

**עם אחותו ואינו דר עמה**. תמיד ביחוד אבל לפרקי' שרי להתייחד:

**עידי קינוי שנמצאו זוממין לוקין**. משום לא תענה. ואין משלמין. דגורם דגורם הוא שהרי עדיין צריך עדי סתירה ושמא היתה שותת:

**מהו שישלמו**. כתובתה ואינן לוקין דהלא מכוחן שהעידו על הסתירה היתה מפסדת כתובתה אלו לא היתה שותת מיראת בדיקת המים:

**או ייבא כיי דמר**. או אתיא כי האי דמר רבי בא וכו' והאי דרבי בא לא ידעתי היכן הוא:

**אין למידין דבר מדבר בעדים זוממין**. לומר אולי לא היה עושה דבר זה כגון שהעידו שקר בדבר שנתחייב שבועה לא אמרינן אלו לא רצה לישבע היה חייב לשלם אף העדים זוממים ישלמו:

**והכא כן**. אף הכא לא ישלמו מספק דשמא לא היתה שותת דמספיקא לא מפקינן ממונא אי נמי אפילו הפסידה כתובתה פטורין מלשלם דהא לא כוונו להפסיד כתובתה אלא להשקותה:

**נסתרה בעד אחד שחרית וכו'**. לר"י דמצריך שני עדי סתירה קמיבעיא ליה אם ראה אחד שחרית ואחד בין הערבים מי מצטרפין ופשיט ייבא כהדא. אתיא כהא דתניא:

**נתיחדה עמו בפני שנים**. מי שנתן גט לאשתו ואחר כך נתייחדה עמו בפני שנים:

**צריכה הימנו גט שני**. דמסתמא בעל לשם קידושין:

**באחד**. אם לא היה שם אלא עד אחד שנתייחד עמה:

**אין זה יחוד**. שאין מצטרפין עידי יחוד א"כ ה"ה עידי סתירה דדמיין לעדי בעילה אין מצטרפין:

**ה"ג מאחר שהוא איש והיא אשה קינויו קינוי או אין קינויו קינוי**. וה"פ כיון שזהו האיש שקינא ממנו את אשתו בשחרית הוא האיש שקינא לאשתו ממנו בין הערבים א"כ מצטרפין והוי קינוי או לא:

**ייבא כהדא**. אתיא כהא דתניא:

**אין מקבלין מן העדים**. עדותן לפסוק הדין על פיהם אלא אם כן ראו שניהם כאחת את העדות:

ה"ג ואפילו ראו זה אחר זה:

**בעידי הבכורה**. שאומרים על אשה או על בהמה שכבר נפטר רחמה ואפילו לא ראו כאחת אי נמי שמעידין ששמעו מן האב בזה אחר זה שזהו בנו הבכור כ"פ תו' בסנהדרין:

**ובעידי החזקה**. זה אומר בפני אכלה ג' שנים ראשונות של השמיטה וזה אומר בפני אכלה ג' שנים האחרונות של השמיטה מצטרפות דאחד קרקע קמסהדי חזקה מעלייתא ל"א שנים מעידים על שנה הראשונה וב' על השניה וב' על הג' ופי' זה נראה עיקר:

**אף בעידי סימנין כן**. בשהעידו אשתי שערות שראו בזה אחר זה מודין חכמים לרבי יהושע בן קרחה דמצטרפין:

**מה דא פשיטא**. כלומר הא ודאי פשיטא לן:

**בגבו**. תחת אותו מקום:

**זה אומר ראיתי שני שערות בגבו**. דמצטרפין דתרווייהו אסימן אחד קמסהדי:

**ה"ג וזה אומר ראיתי שערה אחת בכריסה לאו כלום וכ"ה בכתובות וסנהדרין**. דחצי עדות וחצי דבר הוא דעד אחד חצי עדות ושערה אחת חצי דבר:

**וכ"ש גבו וגבו**. שכל אחד מעיד על שערה אחת בגבו דלאו כלום הוא דאפשר דתרווייהו בחד שערה קמסהדי:

**ה"ג שנים אומרים ראינו שערה אחת בגבה ושנים אומרים ראינו שערה אחת בכריסה ר"י בר בון וכו'**. וכ"ה בכתובות וסנהדרין:

**כמעיד על חצי סימן וחצי דבר הוא**. וקרא כתוב ע"פ שנים עדים יקום דבר דבר שלם ולא חצי דבר:

**אני אומר שמא נשרו**. כשראו השנים האחרונים שערה זו שבכריסה כבר נשרה הראשונה שבגבו נמצא שמעידין על דבר שלם וכל מה שהיו יכולין לראות ראו וכן הראשונים כשראו זו שבגבו עדיין לא צמחה זו שבכריסה שיעידו עליה:

ה"ג אחד אומר ראיתי שתי שערות בגבה ואחד אומר ראיתי ב' שערות בכריסה רבי חגיי וכו' וכ"ה בכתובות וסנהדרין:

ד"ה פסול בין לרבנן בין לריב"ק פסול דחצי עדות הוא וכדמסיק בסמוך:

**במחלוקת**. בהא נמי פליגי רבנן וריב"ק לרבנן אין מצטרפין ולריב"ק מצטרפין:

**על רבי' אנא פליג**. דר' בא היה רבו של ר' יודן:

**יאות אר"ח**. דלד"ה פסול. וקרא עליו ערער. שהוא מזוייף:

**זה מעיד על שנים**. וכו'. באו עדים אחד מעיד על חתימת ידן של שני עדים הראשונים החתומים בשטר והשני מעיד על חתימת ידן של שלישי ורביעי שמא כלו' הוא בתמיה ודאי דלא מהני שהרי צריך שיהיו שני עדים על כל חתימה מהעדים:

**וכה**. והכא נמי על כל סימן וסימן צריך שיעידו שני עדים:

**יליף לה משני חזקה**. דלא מהני עידותן אם אין כל אחד מעיד על שתי שערות:

ה"ג שאכלה שנה ראשונה ושניה ושלישית ואחד מעיד וכו':

**שמא כלום הוא**. בתמיה דודאי צריכים שני עדים על כל חזקה וה"נ כן הוא:

## הלכה ב

מתני' **ודברה עמו**. שלא במקום סתר עדיין מותרת לביתה לשמש עם בעלה:

**כדי טומאה**. כדי העראה:

**אסורה לביתה**. מספק כדמפרש בגמ' ג' טומאות וכו':

**ואם מת**. קודם שהשקה ואין לו בנים והיא זקוקה ליבם:

**חולצ**'. לינשא לשוק ולא מתיבמת ובגמ' יליף ליה:

גמ' **ופריך סוף דבר עד שתדבר עמו**. מדתנן כיצד הוא מקנא לה א"ל בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני משמע דזהו הקינוי שאל תדברי ואם נסתרה ולא דיברה אין סתירתה כלום בתמיה הא בקרא כתיב ונסתרה והיא נטמאה משמע דבסתירה לחוד נאסרה:

**ומשני דיברה אתי מימר לך**. כלומר דיברה אתי לאשמועינן דבדיבור לחוד לא נאסרה אבל בסתירה לחוד נאסרה ותרתי קתני וה"ק אל תדברי ונסתרה או דברה אף על פי שעברה על קינויו אצל דיבור או אם דברה עמו אחר קינוי גמור דאל תסתרי עדיין מותרת לבעלה אבל עברה על קינויו אצל סתירה כגון שאמר לה אל תסתרי ונכנסה עמו לבית הסתר ושהתה כדי טומאה אסורה וכו':

**לשון נקי היא מתני'**. כלומר איבעית אימא אל תדברי דרישא כולל דיבור וסתירא דקרי ליחוד נמי בלשון דיבור וקאמר התנא דאם דברה עמו ממש אינו כלום אבל אם יחדה עמו ה"ל סתירה אחר קינוי ואסורה ותוס' (דף ה) פירשו דכולא חדא תירוצא הוא ופי' הראשון נ"ל:

**מהו שיקנא לה משני בני אדם כאחת**. מי אמרינן דלא שייך קינוי אלא בסתירה האסורה מן התורה דיחוד אסור מדאורייתא אבל באומר אל תסתרי עם שני בני אדם כאחד לא הוי קינוי כדתנן סוף קידושין אשה אחת מתיחדת עם שני אנשים או דלמא כיון דלכתחלה בעינן שיהו כשרים הוי קינוי:

**מ"ד מקנא לה מאביה ומבנה**. אף על גב דמותרת להתייחד עמהן כדאמרי' לעיל ה"ה בשנים הוי קינוי אע"ג דליכא איסור ביחוד שלהן:

ר"י בעי מקנא לה ממאה בני אדם או לא ומשני משני בני אדם לא קימבעיא ליה דס"ל דאף בשני בני אדם איכא איסור יחוד אלא דקמיבעי' ליה מהרבה בני אדם דודאי ליכא איסור יחוד מהו שיקנא לה ומאה דנקט לאו דוקא אלא גוזמא נקט:

**הא זה אחר זה לא**. אפי' לבית הכנסת הויא סתירה:

**מ"מ יש רגלים לדבר**. ר' מנא הוא דקאמר אע"ג דבבה"כ ליכא סתירה מעלייתא שרבים נכנסים בו מ"מ כיון שנכנסו בזה אחר זה יש רגלים לדבר שדעתם לעבירה:

לפלטיא בלילה הוי סתירה:

ה"ג למבואות האפילות ביום כן גי' תוס' בפ"ה:

**אמ' לון**. אמר להם סוטה מה היא לבעלה ספק או ודאי:

ה"ג אמרו לו ספק אמר להן מצינו שהיא אסורה לבעלה ומכאן אתה דן לשרץ מה כאן רה"י אף להלן רה"י ומה כאן שיש בו דעת לשאול אף להלן דבר שיש בו דעת לשאול מכאן אמרו דבר שיש בו דעת לשאול ברה"י ספקו טמא ברה"ר ספקו טהור מיליהון

דרבנן וכו' כ"ה בתוספתא ובתוספות וה"פ כל ספק טומאה מסוטה ילפינן מה סוטה שיש בה דעת לשאול אם טהורה או טמאה היא ונסתרה ברה"י ספקה טמא ואסורה לבעלה עד שתשתה ה"ה כל הטמאות כלן ושרץ דתני לאו דוקא:

**מיליהון דרבנן**. הא דרבי יוחנן בסמוך פליג אהך ברייתא וסובר דלאו מסוטה יליף ספק טומאה ברה"י:

**אין לה רצון**. והרי היא כאנוסה ומותרת לבעלה:

**והא תנינן**. בפ"ג דטהרות:

**הא**. מדיוקא דמתני' שמעינן דיש בו דעת לשאול ספיקו טמא. וכן מפורש בתוספתא ומביאה הר"ש דקטן שיש בו דעת לשאול ספיקו טמא:

**ברם הכא**. אבל הכא בקטנה זו יש בה דעת לשאול א"נ בועלה יש בו דעת לשאול ואפ"ה מותרת מספק לר' יוחנן ש"מ דלאו מסוטה יליף:

**מפני מה וכו'**. תוספתא במס' טהרות ה"ג מצינו שהציבור עושין פסחיהן בטומאה וכו':

**מה טומאה ידועה**. השתא טומאה ודאית:

ק"ו **ספק טומאה**. דהספיקות כלן מדבריהם. הרמב"ם:

**תמן תנינן**. בכריתות פ"ב:

הכי גרסינן עשה בהן את המערה כגומר ובשפחה אינו חייב אלא על גמר ביאה כ"ה בכריתות וה"פ דבשפחה כתיב שכבת זרע שראויה להזריע:

**וחייב על כל ביאה וביאה**. בשאר עריות ובשפחה אינו מביא אלא קרבן אחד על ביאות הרבה:

**שכבת זרע**. דכתיב גבי שפחה חרופה עד שיפלוט הזרע:

**ופריך הכא**. גבי שפחה חרופה כתיב שכבת זרע והכא גבי סוטה נמי כתיב ושכב איש אותה שכבת זרע:

**והכא את אמר כן**. בסוטה אמרי' לקמן בסמוך דשיעורא כדי העראה:

**ומשני שנייה היא**. שאני הכא גבי סוטה דהתורה אמרה דבסתירה בעלמא היא טמאה. ופריך ליידא מילה. א"כ לאיזה דבר צורך כתיב גבי סוטה שכבת זרע:

**ומשני לשיעורין**. שתהא הסתירה כשיעור שישכב איש אותה שכבת זרע:

**כדי הערייה**. דהיינו נשיקת אבר באותו מקום:

**כדי חזירת דקל**. כדי שידחה הרוח את הענף והוא חוזר למקומו:

**כדי מזיגת הכוס**. למוזגו במים וסתם כוס רביעית:

**כדי לשתותו**. ולמזגו:

**כדי גלגול ביצה**. לצלות ביצה שתהא מגולגלת:

**אע"פ שאין ראיה**. גמורה לדבר דקרא לאו הושטת יד לסל כתיב ביה יש זכר ורמז קצת דהוקשה אשה זונה לככר לחם:

**לאחר התרת סינר**. לאחר שכבר הסירה בגד התחתון:

**כל אחד ואחד**. מן החכמים הללו בעצמו שיער כמה שהוא שוהה בהראתו:

**ופריך ובן עזאי**. מי נשא מימיו דנימא בעצמו שיער הא אמר אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים:

**ומשני אית דבעי מימר נתחמם**. איכא דאמרי קרי לאונסו על ידי חום ושיער באותו חימום:

**ומותרת בתרומה**. אם אשת כהן היא:

שלש טומאות האמורות בפרשה היינו בתחלת הפרשה דאלו בכל הפרשה הרבה טומאות נאמרו והיינו ונסתרה והיא נטמאה וקנא את אשתו והיא נטמאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה:

**ה"נ לתרומה וכי מה מצינו אשה שהיא מותרת לביתה ואסורה בתרומה**. וה"פ למה לי קרא לאסרה בתרומה כיון דלא מצינו אשה שהיא מותרת לביתה ואסורה בתרומה ש"מ דהיתר ביתה גורם לה היתר תרומה א"כ ה"ה כשאסורה לביתה אסורה בתרומה:

**ומשני למה לא**. מצינו בת כהן וכו' ואסורה לאכול בתרומה דבי נשא כשמת בעלה ואין לה בנים ממנו דאי לאו דנאנסה היתה מותרת בתרומה כדכתיב ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל א"כ ה"ה סוטה ה"א שתהא אסורה לביתה ותאכל בתרומה:

**לא מצינו וכו'**. כלו' אלא פריך הכי לא מצינו אשה שהיא אסורה לביתה מחמת בעילת איסור ותהא מותרת בתרומה וסוטה שהיא אסורה לבעל מהיכא תיתי שתהא מותרת בתרומה:

**א"ר אבין**. אלא תריץ הכי דלא אצטריך קרא לאסרה בתרומה אלא לאסרה ליבם אם מת בעלה קודם שתשתה:

**מתני' אמרה כן**. מתני' נמי דייקא דסוטה אסורה ליבם:

**מה את ש"מ**. כלומר איך ילפינן מהך קרא פרט לאונסין:

**מה תחת אישך**. כשהיא נבעלת לבעלה הוא ברצון אף לבועל צריך שיהיה ברצון פרט לאונסין:

**כן אסורה לבועל**. שנאמר ונטמאה ונטמאה שני פעמים אחת לבעל ואחת לבועל:

**כך היא אסורה לאחיו של בועל**. לעולם:

**יכול כשם שצרת סוטה אסורה לאחיו של בעל**. דטומא' כתיב בה כעריות דכתיב בה ונסתרה והיא נטמאה ובעריות כתיב אל תטמאו בכל אלה:

**כך תהא אסורה לאחיו של בועל**. לעולם וכ"ש לבועל עצמו:
**נישמעינ' מן הדא**. תא שמע מברייתא השנוי' בתוספת' סוף מס' יבמות:
**אסור בה**. באשתו שנתייבמה כיון שנטמאה בבעילת אחיו:
**ומותר בצרתה**. אשתו השנייה:
**אסור בה**. באשתו שנתייבמה:
**ומותר באשת אחיו**. שהיתה לו מלבד היבמה ולא אמרינן דאשת אחיו כצרת סוטה היא דהא לא תפסי בה קידושין שהרי היתה אשת איש:
**הדא אמרה**. מדקאמר ומותר בצרתה ש"מ דצרת סוטה מותרת לאחיו של בועל דאל"כ יהא אסור באשתו שהרי אלו מת לאחר שחזר ואחיו קיים היה אחיו אסור בצרתה שהרי צרתה שנתייבמת לו באיסור אסור' לו מדאורייתא ופוטרת צרתה א"כ גם לדידיה תאסור כצרת סוטת אחיו של הבועל אלא ודאי דצרת סוטה מותרת לאחיו של הבועל:
**אתייא**. הא דתניא ומותר באשת אחיו:
**כרבנן דתמן**. כחכמים שבבבל דאמרו דרבנן ור"ע פליגי באשת אחיו א"כ הך ברייתא אתיא כרבנן דר"ע:
**כל עריות שאמרו**. שהן ערו' אין צריכות הימנו גט אם ניסת למי שהיה ערוה עליו:
**חוץ מאשת איש**. שניס' ע"פ ב"ד דאצרכוה חכמים גט משני כדתנן במתני' ר"פ האשה רבה:
**אף אחות אשתו ואשת אחיו**. שנשאן בטעות שסבר שמתה אשתו או שמת אחיו ואח"כ נודע לו שטעה צריכות הימנו גט שיאמרו בהיתירא נשאו ושלא היו ממש בקידושין הראשונים וכשיצאו בלא גט יאמרו אשת איש יוצאת בלא גט וכיון דמחששא זו מצרי' ר"ע גט א"כ אשת אחיו נמי תהא אסורה לו שיאמרו אחיו כדין נשאה וכיון שהיא הסוטה צריכה הימנו גט כדין אשת איש שנטמא' יאמרו שתי יבמות הבאות מבית אחד אחת מתגרשת ואחת מתייבמת:
**ברם כרבנן דהכא**. והיינו ר' יוחנן דבסמוך דקאמר דבאשת אחיו אף רבנן מודו דצריכה גט קשיא ברייתא זו דלא כמאן:
**משום הלכות אשת איש קנה בה**. כיון שניסת לו בהיתר גמור החמירו בה כאלו היא אשתו והצריכו ממנו גט:
**וערוה היא**. א"כ לדבריך שדנו. בה כאלו היא אשתו של השני ה"ל כאלו נשא אחיו אשה שהיא ערוה לו שהרי היא אסור' לו כערוה אחרי שנטמאה וערוה פוטרת צרתה:

**א"ר חיננא**. לעול' אפי' כרבנן דהכא נמי אתי' והא דמותר באשת אחיו היינו טעמא דכי היכא דאמרי' בעלמא לענין ממון בה קנסו ולא ביורשי' ה"נ בה קנסו ולא קנסו באשת אחיו לענין מצות יבום:

**אמר רבי חנניה ברי' דרבי הילל**. ותדע דאתי' כרבנן דהכא דאי כרבנן דתמן אפי' בה יהא מותר דכיון דסברי שהיא יוצאת בלא גט מהשני מותרת לו דהא אנוסה היא א"ו דאתי' כרבנן דהכא וכיון דצריכ' גט אסורה לבעלה גזרה שמא יאמרו גירש זה ונשא זה נמצא מחזיר גרושתו משניס':

**צרת סוטה אסורה**. דטומאה כתי' בה כעריות:

**צרות גרושה**. כלומר וצרות מחזיר גרושתו משניסת מותר' קס"ד דדוקא קאר"י צרת גרושתו אבל גרושה עצמה אסורה מק"ו השתא במותר לה דהיינו בעלה זה שמת שהיתה מותרת לו קודם שניסת להשני אסורה לו לאחר שניסת להשני באסור לה והיינו יבמה לא כ"ש אבל צרתה מותרת דלא אלים האי ק"ו למדחי צרה מיבום:

**גרושה עצמה מותרת לביתה**. כלו' ליבם. דלא אמרי' ק"ו במקום מצוה:

**ופריך מהו פליג**. מי פליג שמואל אר"י דלא קאמר אלא צרת גרושה משמע גרושה עצמה אסורה:

**ומשני בגין וכו'**. לעולם לא פליגי והא דאר"י צרת גרושה ולא אמר גרושה עצמה בשביל שהיו עוסקין בדיני צרות נקט צרת גרושה ולא הזכיר גרושה אבל באמת סובר דאף גרושה מותרת:

**מריח ערוה נגעו בה**. דסוטה דמיא לערוה לבעלה וליבם לפיכך החמירו בצרתה כבצרת ערוה:

**מפני שכתוב בה טומאה בעריות**. דכתיב בה ונסתרה והיא נטמאה ובעריות כתיב אל תטמאו בכל אלה:

## הלכה ג

מתני' **אלו אסורות לאכול בתרומה**. לעולם ואפי' היא בת כהן ואלו שאר סוטו' אינן אסורות אלא עד שישתו ונמצאו טהורות:

**ושבאו עדים שהיה טמאה**. ואפילו לאחר שתשתה ולא בדקוהו המים אסורה איסור עולם לפי שאין המים בודקים באשה שיש בה עדים שנטמאת שנאמר ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה דליכא דידע בה הוא שהמים בודקים אבל איכא דידע בה אפילו העדים הם במדינת הים אין המים בודקים:

**ושבעלה בא עליה בדרך**. דשוב אין המים בודקין אותה דכתי' ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון שלא בא עליה לאחר סתירה אז והאשה ההיא תשא את עונה אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו:

**שני תלמידי חכמים**. בגמרא מפרש למה שנים דבסתם בני אדם אפי' עם תרי אסור' להתייחד שמא יבא עליה בדרך שצריך להשקותה בב"ד הגדול בירושלים:

**בעלה נאמן עלי'**. בגמרא מפרש טעמיה:

גמ' מתני' לא אתיא אלא כמשנה הראשונה ודלא כמשנה האחרונה:

**דתנינן תמן**. סוף מסכת נדרים:

**יוצאו'**. בעל כרחו של בעל:

**האומרת טמאה אני לך**. בא עלי אדם אחד וטימאני לך ובאונס קאמר באשת כהן דבאונס נמי אסורה לו ולהכי נוטלת כתובתה דלא פשעה דאי באשת ישראל אינה יוצאה דאנוסה מותר' לו כדנפקא לן מוהיא לא נתפשה דאי ברצון מיירי אפי' לישראל אסורה ואין לה כתובה דהא פשעה:

**שמים ביני לביניך**. שאומרת שאינו מזריע כחץ דדבר זה אינו גלוי לבריות אלא לשמי':

**ונטולה אני מן היהודי**'. שאסרה הנאת תשמיש של כל ישראל עליה ובסיפא תנן חזרו לומר האומרת טמאה אני לך תביא ראיה לדבריה וכו' וכיון דלמשנה אחרונה היינו כמו שחזרו לומר אינה נאמנת ואפי' בתרומה אוכלת ואלו במשנתינו תנן ואלו אסורות מלאכול בתרומה האומר' טמאה אני לך ש"מ דמשנתינו כמשנה הראשונה אתיא:

**מ"מ יש רגלי' לדבר**. כלומר שאני הכא דאיירי לאחר קינוי וסתירה ואיכא רגלים לדבר הלכך אסורה מלאכול בתרומה:

**מבלעדי אישך**. משמע שבעלה נתן בה שכבתו קודם לסתירה:

**ה"ג פרט לשקדמה שכיבה אחרת לאישך**. וה"פ פרט לשקדמה שכיבת הבועל לבעל כגון שבא עליה הבועל בעודה ארוסה:

**מלבד עולת הבקר**. שפירושו שקדמה עולת הבקר:

**ה"ג מבלעדי אישך שקדמה אישך על כל ביאה וביאה**. שנבעלת מבעלה לאחר שכיבת הבועל דבאיסורא נבעלת להבעל לאחר שכיבת הבועל וכפי ריבוי האיסורין היא נענשת ומיתתה מנוולת ביותר:

**כך הן**. המים בודקין אותו להבועל שהוא ג"כ חייב באיסורין שעשה הבעל שמעינן מיהת שאף שבא עליה בעלה לאחר שכיבת הבועל היא שותה וקשיא אמתני' דתנן ושבעלה בא עליה בדרך שאין המים בודקין אותה:

**כאן ביודע**. מתני' בשיודע הבעל שהיא אסורה לו שהרי כבר היה לה קינוי וסתירה אם בא עליה אין המים בודקין אותו. דלא קרינן ביה ונקה האיש מעון:
**כאן בשאינו יודע**. הברייתא איירי שלא ידע הבעל שהיא אסורה עליו לכך המי' בודקין אותה נענשת על ביאת הבעל שלאחר הבועל:
**שלח בתר איתתיה**. שהיתה אשתו שבויה ושלח להביאה:
אמר יעלו עמה שלשה תלמידים שאם יפנה אחד לצרכיו תתייחד בשנים לכך בעינן שלשה:
**ופריך הא תנינן ומוסרין לו שני ת"ח**. משמע דבתרי סגי:
**ומשני אר"א ובעלה**. עם השני ת"ח הרי שלשה ואדרבה מכאן סייעתא לדר"ח בר יוסף:
**אף היא**. אהא דתנן בפ"ב דכתובות שאמרו לו לר' זכריה בן הקצב אין אדם מעיד על עצמו ואסרו עליו אשתו שהיה כהן קאי דאף ע"פ כן שכר לה לאשתו בית לעצמה ואפשר שרחב"י כהן הי' ועליה קאי א"כ שאשתו היתה נחבשת ע"י נפשות שאסורה אפי' לבעלה ישראל:
**ה"ג יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי**. הרי הוא הבעל נאמן עליה להתייחד עמה ולא חיישינן שיבא עליה:
**זו**. סוטה שאין חייבי' עליה כרת אלא לאו הוא דאיכא דכתיב לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקאתה אחרי אשר הוטמאה ודרשינן מיניה לרבות סוטה שנסתרה לא כ"ש שיהא בעלה נאמן עליה:
**שיש לה היתר לאחר איסורה**. כשתטהר לפיכך אין יצרו תוקפו שמובטח הוא לאחר זמן:
**שאין לה היתר**. אם תמצא טמאה לפיכך לבו רודף אחריה:
**מים גנובים**. כלומר דבר האסור לו יצרו רודף אחריו:
**א"ל ובלבד בעדים**. הא דכתיב והביא האיש את אשתו היינו שיביאנה לב"ד בעדים שלא יתייחד עמה:

## הלכה ד

מתני' **היו מעלין אותה לב"ד הגדול שבירושלים**. דכתיב בסוטה ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת וכתי' התם ע"פ התורה אשר יורוך מה להלן בב"ד הגדול אף כאן בב"ד הגדול:
**ומאיימין עליה**. בגמ' מפרש:
**כדרך שמאיימין על עדי נפשות**. יותר מעל עדי ממונות:
**הרבה ילדות עושה**. וגורם לילדה שתבא לידי קלקול:

**דברים שאינה כדאי לשומען**. שאינה ראוי לה לשמוע אותן הדברים שאומרים לפניה ממעשיהן של צדיקים כגון מעשה יהודה וראובן כדמפרש בגמ' שלא תחזור בה. כלו' שתשתה אם טהורה היא:

גמ' **עמדי על בורייך**. כלומר הסמכי על נקיותך:

**הוה משתעי להדין עובדא**. היה מספר למעשה הזה דבסמוך:

**ר"מ הוה**. רגיל לדרוש בבה"כ של חמת כל ליל שבת והיתה שם אשה אחת שהיתה רגילה לשמוע הדרשה:

**חד זמן עני דריש**. פעם אחת היה ר"מ מאריך בדרשתו:

**אזלת**. הלכה ורצתה לשוב לביתה ומצאה הנר כבה:

**א"ל בעלה היכן היית אמרה ליה לשמוע קול הדורש אמר לה מכך וכך**. כמו כה יעשה לי אלקי' וכה יוסיף:

**דלית**. שאין האשה הזאת נכנסת לביתה עד זמן שהיא תלך ותרוק להדורש בפניו:

**צפה**. ראה ר"מ ברה"ק כל המעשה הזה:

**ועבד גרמי'**. ועשה עצמו כאלו יש לו מיחוש בעינו:

**אמר**. ר"מ כל אשה שיודעת ללחוש על העין תבוא ותלחוש וידע ר"מ שלוחשין ברקיקה ותוכל האשה הזאת לרוק בפניו ולחזור לביתה:

**אמרין לה**. שכינותיה הא הגיע עתך שתחזור לביתך עשי עצמך כאלו אתה לוחש ליה ותרוק לר"מ בפניו:

**אתת לגבי**'. באתה אשה זו לפני ר"מ:

**אמר לה**. ר"מ יודעת את ללחוש ע"ג העין:

**מאימתה עליה**. מרוב המורא שהיתה יראה ממנו אמרה לו שאינה יודעת:

**אמר לה**. שתרוק בלא לחש שבע פעמים ויהא לו לרפואה:

**מן דרקקת**. לאחר שרקקה א"ל שתלך לבעלה ותאמר לו שהוסיפה על דבריו שהוא אמר לה שתרוק פעם אחת בפני הדורש והיא רקקה בפניו שבע פעמים:

**אלו אמרת לנו**. מהמעשה הזה מי לא היינו מביאים הבעל הזה ללקות על העמוד עד שהיה מתפייס ומרצה לאשתו:

**א"ל ולא יהא כבוד מאיר וכו**'. כלומר וכי יהיה כבודי חשוב יותר מכבוד הבורא ית"ש:

**ומעשה יהודה בתמר**. צדקה ממני:

**אלו ראובן ויהודה**. שהגידו והודו את עונם:

**ולא כחדו**. עונם מאבותיהם:

ומה שכר נטלו על כך בעה"ז:

**להם לבדם ניתנה הארץ**. יהודה זכה למלכות ראובן נטל תחלה חלק בארץ בעבר הירדן:
**יחי ראובן וזאת ליהודה**. ואין לך בברכת כל השבטים בתחלה וזאת חוץ מיהודה:
**שלש מקראות**. שנראין שהן של גנאי דרשן לשבח וכולהו מייתי להו בסמוך:
**לפתח שכל העינים מצפות לו**. כלומר להקב"ה אמרה לפניו רבש"ע אל אצא וכו' מסיפא דקרא קדרי' דכתיב ותשב בפתח עינים כי ראתה כי גדל שלה והיא לא נתנה לו לאשה:
**שפתחה לו את העינים**. פתחי היתר היתה נותנת לו שאין עבירה בדבר:
**פנוי' אני**. ומותרת לכל אדם:
**וטהורה אני**. שאינה טמאה נדה:
**ישכיבון כתיב**. לשון הפעיל כאלו אחרים השכיבום עם הנשים והיינו מה שמעלה עליהם הכתוב כאלו שכבו להענישם אע"פ שלא עשאו העבירה ממש:
**והיו משהין אותן**. שהיו מסרבין להקריב שום קרבן אלא אחרי טורח הרבה כדכתיב גם בטרם יקטירון את החלב וגו' וכשהיו זבות ויולדות באות ממקום אחר לשילה להקריב קרבנותיהן ואת קיניהן היו מעכבות מלהקריב והנשים בראותם עצלותן היו שוהות שם בשילה ולא חזרו לביתם עד אשר יראו שהקריבו קרבנותיהם ויהיו טהורות לקדשים ולכנוס לעזרה ומתוך ששהין והיו מונעין אותן מפריה ורביה מעלה עליהם הכתוב כאלו שכבן:
**אר"ת**. תדע שלא שכבו ממש שהרי הוא שהוא הקב"ה מקנתר להם ע"י שמואל למה תבעטון בזבחי ובמנחתי:
**אין תימר**. וא"ת כפשטיה דקרא שעשו עבירה חמורה ושכבו נשים נכריות וכי כך דרך המקנתר שבורח מן החמור ומוכיחו בעבירה קלה אלא בלמה תבעטון נכלל הכל:
**שהיו נוטלין מעשר ודנין**. לא שהיו נוטלין שוחד ח"ו אלא שהם נטלו מעשר לוי מבעלי דינים וה"ל אבק שוחד שדעתן נוטה להם והיה להם להרחיק עצמן מדינים ומשפטי בעלי בתים שנותנין להם מעשרותי':
**מברכתא**. שיירא שהיתה מביאה סחורות והיו מניחין וכו'. והיינו ויטו אחרי הבצע:

## הלכה ה

מתני' **שוברת כתובת**'. כותבת שובר על כתובתה זניתי והפסדתי כתובתי כדי שלא תוכל לחזור ולתבוע כתובתה ממנו ומתני' במקום שאין כותבין כתובה רק סומכין על תנאי ב"ד אבל במקום שכותבין כתובה מקרעת כתובתה ואינה כותבת שובר:
**מעלין אותה לשער המזרח**. אע"ג דהתם קיימא מורידין אותה תחלה ומעלין אותה כדי ליגעה אולי תטרוף דעתה ותודה:

**שעל פתח שער נקנור**. ונקרא כן על שם אדם שהביא דלתות השער כדאמרי' ביומא:
**ששם משקין את הסוטות**. כדי שתעמוד לפני ה' וטובי חלל אותו השער לא נתקדש:
**ומטהרין את היולדות**. כדי שיעמדו על הקרבן וה"ה זבין וזבות הטעונים קרבן:
**ומטהרין את המצורעין**. כדכתיב והעמיד הכהן המטהר וכו' לפני ה':
**אוחז בבגדיה**. בבית הצואר שלהן:
**אם נקרעו**. אינו חושש ואם נפרמו אינו חושש פרימה גדולה מקריעה שנקרעת לקרעים הרבה ל"א פרימה מן הצדדין קריעה באורך:
**עד שמגלה את לבה**. דכתיב ופרע את ראש האשה אין לי אלא ראשה גופה מנין ת"ל האשה א"כ מה ת"ל את ראשה מלמד שסותר את שערה:
**רי"א וכו'**. בגמ' מפרש טעמא:
גמ' **לפני ה'**. והוא הפתח שבו דרך כניסה ויציאה לכל באי העזרה:
ה"ג כתיב את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלותו וגו' וכ"ה בתוספתא ופסוק הוא במלכים:
**פתר קרייה בבועל**. דכתיב בסיפיה דקרא ושפטת את עבדיך להרשיע רשע לתת דרכו בראשו:
**ההין זן ומפרנס**. הבעל הוא זן ומפרנס את אשתו:
**ואת אתי על דעתך**. את בא לעשות בה כרצונך לפיכך יעשה בה הבעל כרצונו להשביעה שבועת האלה ואתה בועל תענש דכשם שהמים בודקין אותה כך המי' בודקין אותו וזהו דרכו בראשו:
**וי"ג ואת אתי על דעתך**. כלומר דבר מזומן וא"צ להגהתו ועיין בי"מ ואת תלית עינים על אחר לפיכך דרכך בראשך יותן שתהא לאלה וכל העם יתנו עיניהם בך:
**ופריך ומבזין על הספק**. בתמיה דתנן במתני' וכהן אוחז בבגדיה וכו' דלמא טהורה היא ונמצא נתבזית על חנם:
**אנדרלמוסיא**. דבר והורג' טובים ורעים לפיכך ראוי שתתבזה אפילו על הספק כדי שיהו נזהרים אפילו מיחוד:
**ופריך קרייא אמר**. כתיב בתורה והעמיד הכהן את האשה לפני ה' ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים משמע בשעה שפרע ראשה כבר היו מים מאררים והיינו לאחר המחיקה ומחיקה לא היתה כי אם לאחר השבועה כמפורש בקרא הרי לפי סדרא דקרא תחלה מקרין השבועה ואח"כ מבזין אותה לפרוע ראשה ומתניתא תנן תחלה איך מבזין אותה ואח"כ תנן מקרין אותה שהרי בפ"ב מפרש התנא עסק השבועה:

**מכיון דכתיב והעמיד והעמידה**. דכתיב ברישא והקריב אותה הכהן והעמידה לפני ה' ואח"כ כתיב והעמיד הכהן את האשה וגו' וקשיא וכי יושבת היתה דאיצטריך קרא למימר והעמיד הכהן וגו':

**אלא מחמת עמידה הראשונה היה פורע ראש האשה**. כלומר לפי שבראשונה כשהעמידה הסיר קטליאות ובגדיה הנאים לבזותה ועתה כשפורע ראשה מתבזת יותר מחמת עמידה הראשונה ותנא דמתני' כיון שצריך להתחיל בבזיון שהיה קודם הקריאה מתחיל בבזיון הגדול אע"פ שהיה לאחר הקריאה וגומר בקטן אע"פ שהוא היה תחלה לו:

**ופריך מתחלפת שיטתי' דר"י קשיא דר"י אדר"י תמן הוא אמר בסנהדרין פ' נגמר הדין האיש מכסין אותו**. כשנסקל:

**מלפניו**. ושאר כל גופו ערום:

ה"ג מלפניה ומלאחריה דברי ר' יהודה וה"פ בבית הבושת שנראה באשה משני צדדיה מכסין אותה אבל כל שאר גופה נשאר ערום ש"מ דלא חייש להרהורא והכא הוא אמר הכין דחייש להרהורא:

**ומשני תמן מכל מקום למיתה אזלת**. ולא חיישינן שיתגרו בה:

**ויתגרו בה פרחי כהונה**. ויהיו רודפים אחריה כל ימיה. פרחי כהונה לאו דוקא וה"ה שאר העם העומדים שם אלא נקט פרחי כהונה לפי שהם מצוים בעזרה יותר משאר העם:

**ופריך מחלפה שיטתיהון דרבנן**. קשיא דרבנן אדרבנן:

**ואין האשה נסקלת ערומה**. משום בזיונה:

**והכא אינון אמרין הכין**. דלא חיישינן לבזיונה שהוא מגלה את לבה וכו':

**ומשני תמן כתיב ואהבת לרעך כמוך**. ודרשינן מיניה שיברור לו מיתה קלה שבקלות וניחא לה לאשה שתשהה למות אם נסקלת בלבושה אע"ג דאיכא צערא דגופה רק שלא תתבזה בהפשטת לבושיה והאיש לא חייש לבזיון כל כך רק שלא ישהה למות:

**ברם הכא**. אבל כאן בסוטה כתיב ונוסרו כל הנשים וחפץ המקום בניוולה הלכך כל שאפשר לנוולה מנוולין אותה שיוסרו כל הנשים ולא קפדינן אבזיונה:

## הלכה ו

מתני' **היתה מכוסה בלבנים מכסה בשחורי**'. בגמ' מפרש קטליות ענקים שמשימי' סביב הצואר ומפני שהאשה חונקת עצמה בהם כדי שתראה בעלת בשר נקראו קטליות:

נזמים נזמי האף והאזנים:

**מעבורים ממנה**. דסד"א שיניחו לה הנזמי' והטבעו' אחר שקרעו בגדי' וגלו את לבה שזה יותר גנאי לה כמו שגנאי לאדם ערום שילך במנעלי' ברגליו מלילך יחף קמ"ל דלא:

**חבל מצרי**. בגמרא מפרש טעמא:
**וכל הרוצה לראות יבא ויראה**. ודוקא באנשים רשות ואינה חובה אבל בנשים חובה על כל הנשים המצויות שם לבא ולראות כדכתיב ונוסרו כל הנשים:
**ושאר כל הנשים מותרות לראותה**. חייבין לראותה:
גמ' **מתניתא**. דתנן היתה מכוסה בלבני' מכסה בשחורים בשאין השחורים נאין לה:
**אבל אם היו**. השחורים נאין לה:
**לא בדא**. אינו מכסה אותן בשחורים אלא מכוערים וכדפרישי' במתני' לפי שעשת כמעשה מצרים. שהיו שטופין בזימה:
**חבל המצרי מעכב**. או דלמה למצוה ואם אין לו חבל המצרי מביא חבל מ"מ ל"א מי בעינן חבל דוקא או דלמה בדיעבד אפילו בצלצול קטן סגי:
**כפיפה מצרית מעכבת**. ותו קמיבעיא ליה הא דתנן בר"פ שני היה מביא מנחתה בתוך כפיפה מצרית מי בעינן מצרית דוקא או לא:
**משל מי הן באין**. ותו קמיבעיא ליה חבל וכפיפה משל מי הן באין משל בעלה או משל ציבור:
**ופשיט ייבא כיי דא"ר**. אתיא כי האי דא"ר אמת המים שהיתה עוברת בתוך העזרה כשצריכין לתקנה:
**וחומת העיר**. חומת ירושלים:
**והכא כן**. אף אלו משירי הלשכה הן באין. המקום נוולה. שמגלה כהן ראשה וסותר שערה וקורע בגדיה:

## הלכה ז

מתני' **היא גלתה את עצמה**. ישבה בפרשת דרכים וגלתה עצמה לנואף:
**המקום גלה עליה**. שהכהן מעמידה על שער נקנור ומראה קלונה לכל:
**הירך התחיל בעבירה**. מפורש בגמרא:
**ושאר כל הגוף לא פלט**. שאר איברי גופה לא נפלטים מן החולי אע"פ שלא הוזכר במקרא אלא בטן וירך:
גמ' **מאי טעמא**. כלומר מנא לן:
**בסאסאה**. בשלחה תריבנה דריש ליה הכי בתוך אותה סאה עצמה כשאתה משלחה לאבדון תריבנה:
**אין לי אלא סאה**. עבירה גדולה:
**תרקב**. חצי סאה תרי וקב דהיינו שלשה קבין:
**ותומן ואוכלא**. משקלות קטנים הן:

**מנין לפרוטות קטנות וכו'**. אע"פ שלא נפרע ממנו פעם ראשונה ושנייה לא וויתרו לו עליהם אלא מצטרפין אותן לחשבן גדול:
**בנוהג שבעולם וכו'**. כלומר וכן לענין הטובה כל חוב גדול נפרע לפעמים מן האדם אחת לאחת והן מצטרפין לעונש גדול שהיה חייב:
**והחשבון מתמצה**. העונשין מצטרפין כאלו קיבל עונש מיתה:
**אחת מתארעה לאחת**. עונש אחד משבר לעבירה אחת וחשבון העוונות מתמעטין:
**עד אחת**. שאחת אינה נכנסת בחשבון וי"מ פי' בענין אחר ע"ש:
**כשם שיש דעות במאכל ובמשתה**. יש ממאס במאכל מחמת מיאוס דבר מועט ויש במרובה ויש שאינו איסטניס כלל כך דעות בני אדם חלוקות בקפידות פריצות אשתו:
**מדברת עם שכיניה וקרוביה ואינו מקפיד**. ומדברת היינו שבמקרה נסתרה:
**שפורח זבוב ע"ג כוסו**. וה"נ אפילו לא נסתרה הוא מקפיד עליה זהו חלק רע שמסתמא נתן עיניו לגרשה ומחפש עליה עלילה:
**זבוב שוכן על כוסו'**. כלומר בדבר מועט שמדברת עם אדם:
**והוא נוטלו ומניחו כמות שהוא**. נוטל הזבוב ומשמר הכוס שלא ישכון עליו זבוב עוד:
**זה פפוס בן יהודה**. כשיצא לשוק נעל דלת בפני אשתו שלא תדבר עם שום אדם:
**אמרין**. ליה חכמים לא היו נהיגין אבותיך לעשות כן לנשותיהן א"כ תחוש לעצמך לפסול ממזירות:
**שאינו בן זוג של ראשון**. כלומר אינו דומה לראשון שהיה כשר והוא רשע:
**אם זכה הוא**. השני לשמים אף הוא מגרשה:
**פורשים מן המזנה**. שאין נושאין אשה החשודה על זנות:
**ה"ג ואין פורשין מבתה**. שבתה בחזקת כשרות כדמסיק דרוב בעולות אחר הבעל:
**ואתי' כיי**. אתיא הא דשמואל כי האי דאר"י:
**ופריך מקרא אחד מכרייע שני מקראות**. בתמיה דתנן במתני' לפיכך תלקה הירך תחלה והיינו כמקרא השלישי והרי שני מקראות הראשונים אומרים הבטן ילקה תחלה ואח"כ הירך:
**כאן למעשה**. במעשה בדיקת המים הבטן קודם דמים כי אורחייהו בדקו שבמעים נכנסין תחלה והדר ירך:
**כאן לתנאין**. שהכהן מתנה עמה בשבועת האלה מקדים הירך לבטן וקללה היא תחלת הפורענות ואע"ג דבקללה נמי כתיב לצבות בטן ולנפיל ירך מתרץ בבבלי ההוא דמודע לה כהן דבטן ברישא והדר ירך שלא להוציא לעז על המים שיאמרו שלא עשו כסדר האלה ואין פורענות זו על ידן:

**ואפילו תימר וכו'**. אפ"ה ל"ק קראי אהדדי:
**הדעת מכרעת**. כלומר השתא דכתיב תרי קראי באשה בחד מקדים הירך ובחד הבטן ומסתמא אחד מהן לאו דוקא הדעת מכרעת שהירך נלקה תחלה לפי שהתחיל בעבירה והיינו שיצאה חוצה דכל כבודה בת מלך פנימה א"נ ה"ק דכי איכא בועל שהמים בודקין אותו תחלה בבטן ואח"כ בירך אף היא נבדקת כך אבל כשאין שם בועל כגון שמת והיא לבדה נבדקת נלקה הירך תחלה וכך הדעת מכרעת:
**עבד לה אפטרה**. דרך החכמים כשהיו הולכים מבית אכסניא שלהם היו משבחים ומברכים על שגמלו חסד עמהם והיו דורשים מקראות מענין זה וקאמר דר' אבא דרש הפטרתו מהכא:
**ומה אם מדת פורענות**. שהיא מעוטה שהקב"ה מדקדק שלא יוסיף להכותו אפ"ה כשאבר אחד נלקה כל שאר איבריו מרגישין ונלקין עמו:
**מדה טובה המרובה**. אדם העושה גמילות חסד בידו או ברגלו כ"ש שיזכה לשכר לכל הגוף:

## הלכה ח

מתני' **נתנווה**. כלו' נתנאה:
**לונביות**. חניתות:
**לב אביו וכו'**. בגמרא מפרש:
גמ' לפי שתחלת קלקולו של שמשון בעזה דכתיב וילך שמשון עזתה וירא אשה זונה וגו':
**לפיכך עונשו בעזה**. דכתיב וירידו אותו עזתה:
ופריך והכתיב וירד שמשון תמנתה וירא שם אשה מבנות פלשתים ותיטב בעיני שמשון ומעשה זה שבתמנת קודם למעשה עזה:
**דרך נישואין הוה**. זה שבתמנת ומסתמא גיירה ולא הוה קלקול כולי האי:
**כתוב אחד אומר וירד שמשון תמנתה**. אלמא תמנה בעמק הוה:
**וכתיב וכו' והנה חמיך עולה תמנתה**. אלמא תמנת בהר הוה ויהודה ושמשון שניהם בארץ ישראל היו:
**ע"י שהיתה לשום שמים**. דתמר לש"ש נתכונה להיות לה זרע מבית יעקב כתיב בה עלייה:
**ע"י שלא היתה לש"ש**. דכתיב אותה קח לי כי היא ישרה בעיני לפיכך כתיב בה ירידה:
**כגון הדא בית מעיין**. כלומר לעולם חדא תמנת הוה אלא שהיתה יושבת באמצע שיפוע ההר והבא מגובה ההר יורד והבא מלמטה עולה וכן היה בית מעיין באמצע ההר וטבריא ברגלי ההר ופלטתה בגובה ההר:

**כך בנותיהן זרועות כלאים**. ממזירים מעורבבים מן הבעל והנואף דאל"כ כרמי תמנתה למה לי:

**בשבעה מקומות כתיב לא תתחתן בם**. דכתיב בפ' כי תשא ולקחת מבנותיו לבניך ובפ' ואתחנן לא תתחתן בם לא יהי' קדש כתרגומו לא ישא עבד או שפחה וכתיב לא תחי' כל נשמה וכתיב לא תכרות להם ברית והיינו חתנות וכתיב ביהושע והתחתנתם בהם וכתיב בעזרא ולהתחתן בעמי התועבו'. א"נ הא דכתיב בפ' ואתחנן לא תכרות להם ברית ולא תחנם ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך הני חמש' לאוין בחמשה קחשיב להו והאי דפ' כי תשא ולא תחי' כל נשמה הרי שבעה והי"מ ויופי מכלול דחקו מאוד בפירושן ואין דבריהם נראין:

**לאסור שבע' עממין**. אבל שאר אומות מותרין:

**והכא הוא אמר הכין**. שנענש שמשון על זנות של דלילה והלא לא נאסרו בנות פלשתים מדאורייתא אפי' באישות כ"ש בזנות:

**אם ללצים הוא יליץ**. כיון שנתחבר לרשעים ראוי הוא לעונש:

**במחנה דן בין צרעה וכו'**. וקשיא במחנה דן למה לי הא צרעה ואשתאול מדן הוה כמפור' ביהוש' ומשני דבאמת לא הוה התחל' רוחו בין צרע' וכו':

**היו פסיעותיו כמצרעה לאשתאול**. דריש פעמי לשון פסיעות כדכתיב מה יפו פעמיך בנעלים:

**מקישות כזוג**. דריש פעמו לשון משמיע קול כדכתיב פעמון ורמון. שהיתה תשמישו שוה לכל אדם. שמדרך הטבע כאיש גבורתו ולא היה ביכולת שום אשה לסבלו ויברכהו ה' שהיה שוה לכל אדם:

**שכר עיני אחת בעה"ז**. שינקום מפלשתים:

**כתוב אחד אומר וישפוט את ישראל ארבעים שנה**. פסוק זה לא נמצא בספרים שלנו אלא כתיב וישפוט את ישראל עשרים שנה:

**לאחר מותו**. שהיו חוששין שמא עדיין הוא חי:

**כחרובות גדולה היה**. היו כאילן חרוב ונראה דדרי' הכי מדכתיב ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ומפרש לקרא הכי תחת הסבך החרוב הגדולה והיינו שערות ראשו שהיו כאלה והוא החרוב דאל"כ באלה תרתי זימנא למה לי:

**יכול ככידון**. היו שערות ראשו ואלה הוא כידון כמו לא באלה ולא ברומח:

**כדין כדין היה עשוי**. כזה וכזה היה עשוי שהיו גדולות ככידון וקלועות כחרוב ואלה לדקרא כולל לשני הפירושים:

**כד סלקית להכא**. כשעליתי לארץ ישראל:

**נסבת וכו'**. נטלתי חגור דבני וחגור של חמי להקיף כוורת שהיה בחרוב בארץ ישראל ולא הספיקו ארך שניהם להקיפו:
**וקציתי**. וחתכתי חד ענף מהחרוב ונמשך דבש מלא ידי:
**ספסוף**. סופי תאנים:
**מפנקריסין**. היינו קפריסין שומר לפרי ומין צלף הן ובפיאה הגי' מפרסקין והם מין פרי חשוב ונקרא כך בלע"ז:
**די ביומי**. שבימיו נשתנה העולם וניטל טעם הפירות:
**סאה ארבלית**. סאה חטים ממקום ששמך ארבלית הוציאה לאחר הטחינה:
**קמח**. הוא אבק דק היוצא מן הנפה שהנפה מוציאה הקמח וקולטת הסולת:
**סאה קיבר**. קמח שאינו יפה שעושין ממנו פת קיבר:
**סאה סובין**. דמכתשת מוציאה כשלותתין החטין לסולת כותשין אותה במכתשת:
**סאה מורסן**. הן סובין היוצאין באחרונה בשעת הטחינה:
**וכדון וכו'**. ועכשיו החטים גרועים שבין כלם סלת וקמח ומורסן וסובין אינן סאה אחת לאחר הטחינה:
**יכול בכל**. בכל ענינו היה יפה מכל ישראל:
**לא היה בו מום**. בענין זה היה יפה מכל ישראל אבל בתוארו ובקומתו היו בישראל אנשים יפים ממנו:
**ת"ל משכמו ומעלה וכו'**. בזה לא היה טוב ממנו:
**ה"ג כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל**. משמע שהיה גדול מכל ישראל מדלא פירש במה היה גדול א"נ מישראל הל"ל וקשיא ליה א"כ שהיה כשר וטוב מכל ישראל למה נהרג אבנר:
**יקומו הנערים וישחקו לפנינו**. אמר אבנר ליואב וע"י כן הרגו זה את זה:
**כתיב מן אבנר לדוד**. דריש לשון תחתיו היינו שכתב שמו של דוד תחת שמו:
**מה את בעי מן גלגוי דהדין**. מה אתה רוצה מהתפארות של זה:
**בסירה הוערת**. בקוץ נאחז בגדך ונחתך הכנף:
**חנית וצפחת בסירה הוערת**. בתמיה:
**בנוב עיר הכהנים**. שלא יהרגם שאול:
**לא מלך אלא ארבעים**. דכתיב וימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה:
**וכא הוא אמר הכין**. והכא הוא אומר כן דמשמע מקץ ארבעים שנה למלכות דוד היה מעשה דאבשלום והרי היה אחרי כן שלש שנים רעב:

**אלא בשעה ששאלו ישראל מלך**. בימי שמואל והחשבון מפורש בסדר עולם שנה אחת מלך שמואל ושאול ושני שנים מלך שאול לעצמו ול"ז דדוד הרי ארבעים:
**ומה את בעי כדון**. ומה אתה רוצה כעת:
**א"ל**. כתוב לי כתב אחד ששני אנשים שאני רוצה מישראל שילכו עמי:
**א"ל אמור לי**. למי אתה רוצה ואני אכתוב לך:
**א"ל כתוב לה**. לפיתקא סתם ואני למי שאבחר אקח:
**אזל**. וקיבץ ע"י כתב זה שנים שנים שלא ידעו זה מזה עד שקיבץ מאתים איש:
**והולכים לתומם מאבשלום**. כי לא ידעו כי מרמה היא:
**וכיון**. שראו שהדברים באין בהיפך נגד רצון המלך דוד:
**כי ברבים היו עמדי**. דריש ברבים מלשון בשעת ריבם ומחלוקתם היה עמדי שבקשו שיפלו בידי ולא אני בידם:
**מי ישימני שופט שמו בארץ וגו'**. כלומר לא נאה למלך שטרוד בעסקיו שיהיה הוא שופט הארץ כי אם ב"ד הממונים לכך:

## הלכה ט

מתני' **וכן לענין הטובה**. נותני' לו לאדם שכר מעין הטובה שעשה ומיהו יותר ממה שעשה משתלם דמדה טובה מרובה בתשלומין ממדת פורענות:
גמ' **אמור לחכמה**. שהיא אצל הקב"ה ומפיו שנאמר כי ה' יתן חכמה ומפיו דעת ותבונה:

## הלכה י

מתני' ואין באחיו גדול ממנו ושהיה מלך הרי מדה שמדד שנקבר אביו בגדולים ובו במדה מדדו לו שנקבר הוא בגדולים:
מי לנו גדול מיוסף לענין כבוד קבורה שלא נתעסק בו אלא משה שאין בישראל גדול ממנו ובה מדדו לו שאין גדול בכבודו בקבורה שלא נתעסק בו אלא הקב"ה:
**לא על משה בלבד אמרו**. שזכה בקבורתו אלא כל הצדיקים זוכין בקבורתם שכבוד ה' יאספם אלא בזה גדול משה שלא נתעסק בו אלא המקום בלבד ולא בני אדם כלל:
גמ' **כבוד חי העולמים היה עמהן**. כשהלכו לקבור את יעקב דכתיב ויהי המחנה כבוד מאוד מחנה הידוע והוא מחנה אלקים:
**וכי יש גורן לאטד**. וכי עושים גורן לקוצים:
**ולא מצינו מקום ששמו אטד**. שאלו היה מקום ששמו אטד היינו מפרשים גורן הסמוך למקום ששמו אטד:

**ה"ג שהיו ראוין לידוש באטד**. בשעה שנכנסו ישראל היה ראוי שימותו במיתות משונות כדכתיב ודשתי את בשרכם את הקוצים אלא שעמד להם ההספד כגורן הזה העשוי לקיום בני אדם:

**איזוריהם התירו**. כלומר שכל חזקם נאבד מהם שהאזור על שם החוזק הוא כדכתיב אזר נא כגבר חלציך. דריש לשון וירא יושב כמו ויראו כל העדה כי גוע אהרן ודרשי' אל תקרי ויראו אלא וייראו:

**קשרי כתפיהן התירו**. יצאו כאבילי' חלוצי כתף דריש וירא שראו זה את זה ערומי':

**זקפו קומתן דריש לשון יושב שעמדו מפניו**. הראו באצבע. דלשון זה משמע שהראו באצבע:

**ומה אם אלו וכו'**. כלומר דלהכי נכתב דבר זה בתורה לדרוש ממנו ק"ו:

**כל אותן שבעים יום שבין איגרות**. של המן לאיגרות מרדכי דשל המן בי"ג בניסן היו ושל מרדכי בכ"ג בסיון נכתבו:

**לא מסתברא אלא ללמד בני יהודה**. בתמיה וכי צריכין בני יהודה ללמוד קשת:

**מי היה**. הלא הוא המלך דוד מבני יהודה אינו צריך ללמור קסת ומה זו קינה:

**השונאין באין ומתגרין על ישראל**. זהו שאמר על עצמו אחרי שנסתלקו הצדיקים יהיה מוכרח לאחוז בקשת ידו ולהתרגל בו:

**זה ספר בראשית**. דהוא ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים:

**זה ספר חומש הפיקודים**. דכתיב ביה תמות נפשי מות ישרים:

**מ"ד זה ספר בראשית ניחא**. דכתיב בי' ידך בערף אויביך והוא הקשת:

**נסתלקו ענני כבוד**. שהיו בזכותו ובמותו נסתלקו:

**התייר הגדול**. מי שהוא בקי בדרכי' נקרא תייר שהוא יודע לתור את הארץ וענני כבוד היו מורה להם הדרך אשר ילכו בה:

**ה"ג ובאו ונתגרו בהם וכ"ה ביומא פ"ק**. וה"פ ובאו ועשו עמהן מלחמה:

**והרג**. שבטו של לוי בישראל שמנה משפחות דלא קחשיב בחומש הפיקודים מבנימין כי אם חמש והוא בעשרה ירד למצרים ואצבון לגר וישוה לאשר ואהוד משמעון:

**אף הן הרגו**. מבני לוי ארבע משפחות אחת מהם נעקרה לגמרי והיא משכחת שמעי ושלשה מהן נהרגו רובן ונשארו מתי מספר והם משפחת עמרם ויצהר ועוזיאל:

**לעמרמי וגו'**. פסוק הוא בד"ה לאחר שהעמיד דוד הלוים על מחלקותם כתיב האי קרא והוא מיותר ללמדך שאז בימי דוד נתוספו ונתרבו לפיכך נחשבו אף הם למשפחות:

**הה"ד יפרח בימיו צדיק**. ורב שלום עד בלי ירח והם בני לוי שהם רודפי שלום כאהרן ופנחס דכתיב הנני נותן לו את בריתי שלום:

**אמרו**. ישראל כשחזרו למוסרה:
**על שלא עשינו חסד עם אותו צדיק**. שלא הספידו לאהרן כראוי:
**וגמלו לצדיק חסד**. במקום המיתה:
**עמו**. כתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו:
**עם נפשך את עבד**. שע"י כן זכה משה לקבור ע"י הקב"ה כדתנן במתני' איפרכוס. שר ושלטון:
**לטעון באפריון**. לשאת במטה שנושאין בו הכלה והוא אינו לפי כבודו:
**ולא הניחו לו**. ומסתמא גם עצמות יוסף לא הניחו לו למשה לטעון שהרי השביע את בניו וגם כל השבטים העלו עצמות ראש השבט ולמה יגרעו שבט יוסף שלא יתעסקו בעצמות ראש שבטם אחרי השבועה א"ו שמיחו בדבר אלא שהעלם משה ע"פ הדיבור:
ה"ג כתיב ואנכי ארד וכו':
**על כנפי שכינה**. כנף לבוש הודו:
**ויתא ראשי עם**. שלעתיד יבא בראש מתי מדבר:
**צדקת ה' עשה**. להגיד שבחו של משה שלא שינה:
**הולך נכוחו**. שהדריך את העם בדרך ה' ותורתו:
הדרן עלך פרק המקנא

## פרק ב

### הלכה א

מתני' **היה מביא**. הבעל את מנחתה כדכתיב והביא האיש את אשתו והביא את קרבנה עליה עשירית האפה וגו':
**כפיפה מצרית**. לפי שעשתה מעשה מצרים:
**כדי ליגעה**. שתודה ולא ימחה שמו על המים:
**תחלתן וסופן בכלי שרת**. השתא משמע כשמביאה מביתו מביאה בכלי שרת לעזר':
**כל המנחות טעונות שמן ולבונה**. כדכתיב ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה ומנחת חוטא שאינה טעונה שמן ולבונה היתה באה מן החטים וסולת:
**וזו אינה טעונה לא שמן ולא לבונה**. דכתיב לא יצוק עליה שמן וגו':
**מנחת העומר**. אע"פ שהיא באה מן השעורים ואינה טעונה שמן ולבונה:
**היא באה גרש**. מבורר ומנופה בשלש עשרה נפה כעין סלת בחטים:
**קמח**. הכל מעורב כמו שנטחן. ופריך כתיב וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים. ברישא כתיב ונתן על כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאות היא:

מתני' **היה מביא**. הכהן:
**מעתה כדי ליגעה**. שתודה שלא ימחה שמו על המים הרי כבר נמחק דפשטא דקרא משמע שכל זמן שהעשרון על ידיה יהיו המים ביד הכהן וכ"פ הרמב"ם ל"א אם כדי ליגעה היה ראוי שגם המים יותנו על ידה השנייי' ויותר נראה דה"ג מעתה כדי ליגעו וה"פ בתמיה וכי כדי ליגע הכהן היו עושים:
**אלא כדי להטיל אימה עליה**. היו נותנים המנחה על ידה והמים ביד הכהן:
**ה"ג מנחתה מלמד שהיא קדשה לשמה**. וה"פ מדקרי לה התנא מנחת' אע"ג דמשל בעל היא מלמד שקדשה לשמה לכך קורא אותה מנחתה:
**כשם שהיא קדשה לשמה כך היא קדשה לשמו ותני ר"ת ופליג**. כלו' על כרחך לומר שגם לשמו היא קדשה דאל"כ פליגא אברייתא דר"ח:
**לקרב כליל**. מנחת סוטה שהיא אשת כהן אינה יכולה ליקרב כליל:
**מפני שותפותה של אשה**. שמנחתה נקמצת ואפילו היא כהנת כדתנן לקמן פ"ג:
**לאכול**. הכהנים השירייי' של מנחה כמנחת כהנת אינה יכולה:
**מפני שותפותו של איש**. שהוא כהן ומנחת כהן כליל תקטר:
**ה"ג אלא הקומץ קרב לעצמו והשיריים קרבין לעצמן**. לאחר שקרב הקומץ השירים מתפזרים על בית הדשן:
**ואת אמר מנחתה**. ואיך נאמר שהיא מנחתה לבדה ואינה קדשה אלא לשמה א"כ אין שותפות להבעל בה ותהא נאכל וה"ל לתנא למתני מנחת' ומנחתו:
**ואלא מה דאישתעי קרייא אשתעית מתני' והביא את קרבנה עליה**. אלא כמו שדיבר המקרא כך דיבר התנא דקרא נמי קורא אותה קרבנה לפיכך תנא התנא מנחתה:
**בעלה מהו שיפריש עליה חוץ מדעתה**. מנחת סוטה מי אמרי' הואיל ויש לו שותפות במנחתה מפריש עליה אפי' שלא מדעתה או כיון דעלה דידה קאתיא אינו מפריש חוץ מדעתה:
**אחר מהו שיפריש עליה חוץ מדעתה**. את"ל בעלה הואיל ויש לו שותפות בה מפריש עליה חוץ מדעתה אחר מאי:
**ייבא כיי דר"י**. אתיא כי הא דאמר ר"י:
**ארבעה מחוסרי כפרה וכו' ואלו הן זב וכו'**. וקרי להו מחוסרי כפרה שאסורין ליכנס במקדש ולאכול בקדשים עד שיביאו כפרתן:
**שכן אדם מפריש על בנו הקטן**. שנאמר זאת תורת הזב בין גדול בין קטן וכן בכולן כתיב תורה וכי היכי דאדם מביא על בנו הקטן שהוא מוטל עדיין בעריסה ואין לו דעת ה"נ מפריש שלא מדעתו של חבירו:

**ופריך הניחא זב וזבה ומצורע**. שייך אפי' בקטן אלא יולדת היכי משכחת קטנה יולדת:
**ויש קטנה יולדת**. בתמי':
ה"ג משהביאה שתי שערות היא ובנה חיים עיברה עד שלא הביאה שתי שערות וילדה משהביאה שתי שערות היא חיה ובנה מת וכ"ה בפסחים וביבמות:
**מאי כדון**. מעתה מנ"ל לר"י דביולדת מפריש עליה שלא מדעתה דהא כשהי' קטנה אינה ראויה לילד ומשהביאה שתי שערות גדולה היא ויש בה דעת:
**ומשני אלא שכן וכו'**. ופריך מכיון שהשיאה וכו' וכ"ה בפסחים כלומר ותו בתו קטנה א"א לומר ביולדת דמכיון שהשיאה וילדה כבר יצאה מרשותו:
**אלא שכן אדם מפריש על אשתו החרשית**. וזאת תורת היולדת מוקמינן ליה באשתו שאין בה דעת והוא מביא עליה קרבנה:
**אין לה רצון**. והרי היא כאנוסה ומותרת לבעלה:
**וחרשת אין את יכול**. לומר שמביא קרבנה עליה שהרי אינה שותת דכתיב ואמרה האשה אמן אמן וזו אינה יכולה לומר דחרשת שאינה בת דעת היינו שאינה שומעת ואינה מדברת וכיון שאינו מביא קרבן סוטה על אשתו שאינה בת דעת אינו יכול להפריש עליה חוץ מדעתה:
**והוא מעוכב מלשמוח עמה**. עד שתשתה כקרבנו הוא לפיכך בעלה מפריש עליה שלא מדעתה וכיון שבעלה מפריש עליה שלא מדעתה אף אדם אחר מפריש עליה שלא מדעתה כדאר"י בקרבנות מחוסרי כפרה ל"א ר' אבין פליג אר' יוחנן וקסבר דקרבן יולדת אין אחר מקרי' עליה שלא מדעתה דדוקא בענה שהוא מעוכב מלשמוח עמה בשמחת הרגל שתאכל עמו קרבן שמחה שהרי אסורה מלאכול קדשים עד שתביא קרבנה וכתיב ושמחת אתה וביתך לפיכך מפריש עליה שלא מדעת' דכקרבנו הוא אבל אחר לא והראשון נראה עיקר וכ"מ בסמוך:
**אינו מפריש עליה**. על אשתו היולדת שלא מדעתה עולת העוף דכתיב בקרבן היולדת ולקחה שתי תורים או שני בני יונה א' לעולה וא' לחטאת וקאמר ר' אחא דעולת העוף אינו מפריש עליה שלא מדעתה שאין העולה מעכבתה מלאכול בקדשים אבל החטאת שמעכבתה מלאכול בקדשים מפריש עליה שלא מדעתה:
**אלא דבר שהוא מתירה לה בזה**. ובסמוך מפרש מה בזה:
**אין לך אלא זה**. אבל ד"א אפי' הדומה לזה לא ולאפוקי מדר' אבין:
**תני מה זה**. כלו' מהו זה דתני בברייתא דבסמוך:

**וקאמר דבר המעכבה מלאכול בזבחים**. וה"ק אינו מפריש עליה אלא דבר שהוא מתירה לאכול בזבחים:

**ופריך מעכבה היא מלאכול בזבחים**. בתמיה וכי הסוטה מעוכבת מלאכול בזבחי':

ומשני מכיון שהוא בעלה מעוכב מלשמות עמה עד שתשתה שהרי אסורה לו עד אחר ההשקאה הרי היא כמעוכבת מלאכול זבחים. ל"א הכי פריך וכי מצוה היא שתאכל בזבחים דקאמרת הואיל ומעוכבת מלאכול בזבחים מפריש עליה שלא מדעתה ומשני שהטעם שיש לבעלה תועלת בקרבנה ולשון ראשון עיקר:

**תני אפי'**. קרבנות נזירות שעליה שהן שלש בהמות כדתנן בנזיר פ"ו בעלה מפריש עליה שלא מדעתה:

**ופריך מעכבה הי' מלאכול בזבחים**. בתמי' וכי נזירה מעוכבת מלאכול בזבחים שבעלה מפריש עליה שלא מדעתה וקשין אהדדי דתניא בסמוך אינו מפריש עליה אלא דבר שהוא מתירה לאכול בזבחים:

**ומשני מכיון שהוא מעוכב מלשמוח עמה**. שאין שמחה אלא בבשר וביין וכל זמן שהיא נזירה אסורה ביין ה"ל כמעוכבת מלאכול זבחים ומפריש עליה שלא מדעתה:

**כל קרבן שהיא חייבת**. לאפוקי נדרים ונדבות:

**אפילו אכלה חלב וכו'**. דהיא גרמה לה אפ"ה בעלה חייב עליה דהא שוגגת היא:

**פטרה**. גירשה ונתן לה כתובתה ועדיין קרבנותיה עליה אינו חייב בהן:

ה"ג שכך היא כותבת לו בתוך השובר שכותבת לו על קבלת כתובתה:

**ואחרן**. ואחריות שהיה לי עליך מלפני היום מן הכל פטרתי אותך:

**ופריך והתני סדר מנחות כך היא מביאן מתוך ביתו בכלי כסף ובכלי זהב**. והני כלים שמביא מתוך ביתו לאו כלי שרת הן ובמתני' תנן כל המנחות תחלתן בכלי שרת:

**ה"ג וראוי לכלי שרת וכ"ה בבבלי**. וה"פ דמשני בשאר כל המנחות תחלתן בכלי שאלו היה מקודש היה ראוי לכלי שרת משא"כ כפיפה מצרית לד"ה אינה ראוי לכ"ש משום הקריבהו נא לפחתך:

**הרי חטאתו ואשמו של מצורע**. שטעונין נסכים כדתנן במנחות פרק שתי מידות:

**אין תימר**. שמצורע אינו חוטא אלא שמעצמן באו נגעים עליו כמו שא חולי:

**זאת תורת המוציא שם רע**. שהנגעים על לשון הרע הן באין:

**מכיון שנתייסר**. ע"י נגעים כבר נתכפר לו העון וקרבן לאשתרויי בקדשים הוא דמייתי:

**ה"ג דכתיב ונקלה אחיך לעיניך**. ודרשינן כיין שנקלה הרי הוא אחיך לכך בשעת הבאת קרבנותיו כמי שאינו חוטא:

**מנחת מנחת לג"ש**. נאמר להלן בסוטה מנחת קנאות היא ונאמר כאן במנחת העומר וכי תקריב מנחת ביכורים:
מה מנחת שנאמר להלן גבי סוטה שעורין היא כמפרש בקרא:
**אף כאן**. בעומר שעורים:
**נאמר כאן**. במנחת העומר וכי תקריב מנחת ביכורים אביב קלוי יגו':
**ונאמר במצרים אביב כי השעורה אביב**. ה"ג מה מצינו שהיחיד מביא חובתו מן החטין וחובתו מן השעורין אף ציבור מביא חובתו מן החטין יביאו מן השעורין וכ"ה בבבלי במנחות. וה"פ כמו שמצינו שהיחיד מביא שתי מיני מנחות חובה מן החטין מנחת חוטא ומהן שעורים מנחת קנאות כך הצבור מביאים שני מיני ביכורים מחטים ומשעורים ובעצרת ודאי מחטים מביאים כמפורש בקרא א"כ. העומר בפסח משעורים:
**ה"ג דבר אחר אם תאמר מן החיטים אין שתי הלחם ביכורים וכ"ה במנחות**. וה"פ א"ת שעומר בפסח קרב מחיטי שנה זו אין שתי הלחם ביכורים ורחמנא קרינהו ביכורים דכתיב וביום הביכורים:
**חילקא**. לשנים כשהחטה נטחנת לשני חלקים קרוי' חילקה וכן כולם משתנה שמן לפי רבוי החלקים:
**מכאן ואילך**. אם נטחנת ליותר מד' חלקי' קמחין הן הרי הוא קמח ואין צריך לבור סולת מתוכו דכסולת הוא הואיל וכבר נטחן כל כך או דלמא אפ"ה צריך לבור הסולת מתוכו ל"א מבעיא ליה אם נטחנו ליותר מד' חלקים ה"ל קמח וכשר למנחת קנאות דהא אין צריך לבור סולת מתוכן שהרי קמח באה או דלמא מ"מ לאו קמח הוא עד שנטחן הדק היטב ופי' זה נראה עיקר:

## הלכה ב

**פיילי**. כוס בלשון יוני:
**מן הכיור**. דכתיב מים קדושים ואין קדושים אלא שנתקדשו בכלי:
**רי"א רביעית**. דבהכי עדיין ניכר מראה מים ומראה דיו לאחר שנמחקה המגילה דר"י ממעט בכתב המגילה ואלו היה חצי לוג מים לא היה לו מראה דיו ומדאורייתא שיהיה מראה שניהם שוין במים לאחר שנמחקה המגילה בתוכן וכדמפרש בגמרא דמקרא יליף ליה:
**כשם שממעט**. ר"י בכתב המגילה לקמן במתני' כך ממעט כאן במים:
**מקום היה שם**. ניכר מתוך שאר רצפת ההיכל:

**וטבעת היתה קבועה בה**. לאוחזה בטבעתה ולהגביהה משאר רצפה שהיא כולה באבני שיש:

**כדי שיראה**. צריך שיתן בה שיעור שיהא נראה וניכר על פני המים:

**ונתן אל המים**. מדלא כתיב ונתן במים אלא אל המים משמע שלא יהא נבלע בתוכן. ה"ג תני חדשה. דבמתניתין ל"ג חדשה וכ"ה בבבלי ל"א תני במתני' חדשה ומתני' מני דר"א: גמ' **דתנינן תמן**. בנגעי' ר"פ י"ד גבי מצורע:

**מה מים שלא נעשה בהן מלאכה**. דהא חיים כתיב:

**ופריך ניחא תמן**. גבי מצורע שפיר שמעת ליה לר"א דבעינן חדשה מהיקשא דמים חיים:

**הכא**. גבי סוטה מנא לך דבעינן חדשה הא לא כתיב מים חיים:

**אר"י דהוא**. ר"א סבר כר"י דבסמוך דגבי סוטה בעינן מים חיים וילפינן כלי מינייהו:

**מי מעיין**. הן מימי הכיור וכיון דמכיור היה נוטל מים חיים הם:

**מכשירין**. ליתן לכיור כל המימות אפילו מי מקוה:

**ה"ג אשכח תני בכלי חרס חדשה דברי ר"י אית וכו'**. וכ"ה בבבלי וה"פ מצי ברייתא דתני בה מפורש דר"י כר"א דבעינן בסוטה חדשה:

**אית תניי תני**. איכא דמתני בברייתא בכלי חרש למעוטי מקידה והיינו שברי כלי חרס דלאו כלי הוא:

**הוון בעי מימר**. סברוהו למימר:

**מ"ד בכלי חרש לא במקידה ר"ל**. דבעי חדשה:

**כולה רבנן**. כלומר אבל לפי האמת איכא למימר הני תרי ברייתות אליבא דרבנן שנויות:

**בשניטל רובה**. של כלי והמקיד' אינה אלא מיעוט' של כלי לכך פסול:

**לא במפוח**'. שהושחר פניו ע"י האור:

ה"נ כול' רבנן מ"ד לא במפוחם שלא הוחזר לכבשן האש ומ"ד במפוחם בשהוחזר לכבשן וחזר לברייתו א"נ ה"פ לא במפוחם כרבנן דכיון דניתן בו מים קדושי' והשם נמחק בהן אין ראוי שיהי' מפוח' ומ"ד אפי' במפוחם כרבנן דבדיעבד לא מעכב וזה נראה דלפי הגהתי ה"מ לאוקמי נמי כולה כר"א דמתניתין אתיא כוותיה:

**תמן תנינן**. בפרה פי"א:

**אזוב שהזה בו**. מי חטאת על הטמא מת:

**כשר לטהר בו את המצורע**. דבעי נמי אזוב כדכתיב ולקח הכהן עץ ארז ואזוב:

**זו**. מתני' דפרה לאפוקי מדר"א:

**ה"ג דתניא ר"א אומר הזה בו על החטאת וכו'**. וכ"ה בתוספתא ובתוס' דף טו ע"ב:

**פסול למצורע**. שהאזוב משתנה קצת ע"י המים:

**והלא דין הוא**. כלומר למה ליה למתני בברייתא תרתי הא מרישא שמעינן תרווייהו ולא ה"ל למתני אלא שהזה על החטאת פסול למצורע:

ה"ג הזה בה על המצורע אינו דין שיהא פסול לחטא':

**מהו שיכשר למצורע אחר**. להזאה ולר"א מיבעיא לי':

**הדא ר"י ור"ל מודי ביה**. כלומר מ"ד כשר איכא לאוקמי כך"ע כר"י ודאי אתיא דאמר בפירוש בסמוך דכשר וגם ר"ל אפשר דמודי במצורע אחר דכשר דאע"ג דנשתנה קצת כיון דהשינוי נעשה ע"י טהרת מצורע אחר כשר א"נ סתמא דש"ס פליג אר' יוסי וקסבר דטעמא דר"א דפוסל באזוב שהזה בו על טמא מת הוא משום שנעשו בו מלאכה אבל טהרת מצורע אחר לאו מלאכה היא דהא אזוב שהזה בו מי חטאת לטמא מת זה כשר לטהרת טמא מת אחר כמפורש במס' נגעים:

ה"ג ומ"ד פסול הדא לית ר"י מודי ביה דהא ר"י אמר בסמוך דכשר:

**שבתי הייתי**. היה בשבת אצל ר' טרפון:

**ה"ג שהיא של אבירית**. פי' מין ארז:

**וראשה טרף**. שיהי' בראשה עלה ל"א שיהי' ראשה שוה ומחולקת כמו ראיתי נחש טרוף:

**ועובייה כרביע כרע של מטה**. חולק א' לשני' וחוזר וחולק השני' לארבע' הוי עוביו יומא של עץ ארז כא' מהם:

**ומזין ושונין ומשלשלין**. כדאמרינן שטיהר בו שלשה מצורעי':

**ומטהרין בפני הבית ושלא בפני הבית**. שר"ט שלא בזמן הבית היה:

מי המרים יכול שיהיה מראיהם מראה מים:

**ה"ג תלמוד לומר ארר אי ארר יכול מראה דיו וכו'**. וה"פ לכך כתיב המאררים שיהיו שחורי' יכול שיהיו שחורי' כדיו ת"ל מי:

**שיערו חצי לוג מים מן הכיור**. בו ניכר המים והדיו שנמחק מעל המגיל' שקצת שחרו' ניכר בהם:

**והא תני**. במתני' ריי"א רביעית. נמצא שהן שחורים ביותר שאינן מראה מים כלל:

**ומשני ר"י כדעתי'**. ר"י לשיטתו שהוא ממעט בכתב נמצא דאף ברביעי' המים ניכרי' שאין שם דיו הרבה שהרי הכתב מועט:

**תמן תנינן**. ביומא פ"ג:

**אף היא**. הילני המלכה:

**שפרשת סוטה כתובה עליה**. שלא יצטרך להביא ס"ת לכתוב ממנה מגילת סוטה:

**שבשעה שהחמה זורחת**. כלומר שמתחלת להזריח היתה ורחת על הטבלא:

**היו הניצוצות**. הן זהרורין שהחמה זורחת מן המזרח ונוטה נגד ההיכל שהוא לצד מערב:
**והיו יודעין שזרחה החמה**. והגיע זמן ק"ש כותיקין שקורין עם הנץ החמה:
**אל"ף בי"ת וכו'**. כלומר ראשי תיבות של פ' סוטה אבל לא כל התיבות שאין כותבין את התורה מגילה מגילה:
**ופריך והא תני ככתב שכאן**. שעל הטבלא באותו כתב כתב במגילת סוטה:
**לא מעובה ולא מידק**. אותו כתב שעל הטבלא לא הי' עב ולא דק אלא בינוני כדי שיהיו במים מראה מים ומראה ארר ואלו לא היה הכתב בינוני בטל' מראה אחת מהן שמעינן מיהת דכל הפרשה כתובה על הטבלא דהא כתב על המגילה כמו שכתו' בטבלא. ומשני פתר לה באל"ף שכאן וכו'. באותו כתב שכתוב' האל"ף בטבלא היתה כתובה במגילה ואח"כ גמר התיבה באותו כתב וכן כל התיבות:
**כל פרשת סוטה היתה כתובה עליה**. דקסבר כותבין התורה מגילה מגילה:
**ומתרגם כל דקדוקי הפרשה**. שצריך לפרש לה שתבין הפרשה כולה כדי שתודה:
**ולמה מים ועפר וכתב**. שהרי היה אפשר לעשות הכל בשבועה לבדה:
**ומשני מים ממקום שבאת**. לכך צריך מים שתחלת יצירת האדם מהזרע שהוא כמים א"נ שבא ממקום יציאת המים מהאדם:
**כתב לפני מי שהיא עתידה ליתן דין וחשבון**. כדתנן וכל מעשיך בספר נכתבים:
**תמן תנינן**. בפ"ג דאבות הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עברה. מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון:
**באירך**. כלומר תחלת מקורך והיינו ממקום שבאת שהוא מטיפה סרוחה:
**בורך למקום שאתה הולך**. שהוא בור הקבר. ג' דברים צריכין שיהו לשמה. דכתיב גבייהו לה ודרשינן לה לשמה:
**וכתב לה**. גט כריתות:
**ועשה לה**. הכהן כל התורה הזאת דכתיב בסוף פ' סוטה:
**או תפשה לא ניתן לה**. דכתיב גבי שפחה חרופה דגט שחרור של שפחה צריך שיהיה לשמה:
**אפר פרה**. דגזרה שוה גמירי מהדדי אפר פרה מעפר סוטה דנאמר כאן עפר ונאמר להלן עפר:
**ועפר סוטה**. דכתיב אל המים מדלא כתיב במים ללמד דבעינן שיהא נראה על המים:
**ורוק יבמה**. דכתיב לעיני הזקנים וחלצה וירקה:
**אף דם צפור מצורע**. ששוחטו אל כלי חרס על מים חיים צריך שלא יתן מים אלא כשיעור שיהא דם צפור ניכר בהן:

**בטל**. מראהו ברביעית מים:
**מבטל את הרביעית**. מים שלא יהא ניכר בו לכך היה נוטל רביעית מים חיים לטהרת המצורע:
**בדם**. דכתיב וטבל אותם בדם צפור השחוטה ובמים החיים:
**יכול בדם ודאי**. ולא במים:
**מי סוטה נפסלין בלינה**. דהא ממי כיור אתיין ועוד שנתקדשו בכלי שרת דהא בחצי לוג שבמקדש היו מודדין וכלי שרת מקדשין:
**ה"ג יכול מן המונח בקופה**. וה"פ אי הוה כתיב ומן העפר אשר במשכן יכול שמביא עפר בקופה לעזרה וממנו נוטל וסגי בהכי:
**ת"ל אשר יהיה בקרקע המשכן**. מקרקעיתו הוא נוטל:
**ה"ג יכול יחפור בדקר**. וה"פ אי הוה כתיב אשר בקרקע המשכן ולא כתיב אשר יהיה יכול אם לא מצא עפר תיחוח שנוח לינטל יחפור שם בדקר:
**ת"ל אשר יהי'**. הא לא הקפיד קרא אלא שיהא מונח על קרקעית המשכן שעה אחת הא כיצד יש שם עפר תיחוח מביא משם:
**אין שם מביא**. ונותן שם על הקרקע וחוזר ונוטלו ונותנו לתוך המים:
**אכן את אמרת**. לא כך שנוי' הברייתא כדקאמרת אלא הכי את אמרת כדמסיק:
**ת"ל אשר יהי' מכל מקו**'. מתקן מבחוץ ומכניס להיכל ואין צריך להניח בקרקע ההיכל:
**ה"ג בקרקע המשכן לרבות קרקע בית עולמי**'. וכ"ה בבבלי בפרקין וה"פ א"כ קרקע למה לי לרבות בית עולמים והיינו המקדש שבירושלים דסד"א משכן דיקא ולא מקדש:

## הלכה ג

מתני' **ואם לא שכב איש אותך וגו**'. הנקי וכיון דכתיב בלא יו"ר דריש ליה כאילו כתיב חנקי וקאי אקרא דבתרי' דכתיב ואת כי שטית למשמע הכי חנקי ממי' המאררי' האלה ואת כי שטית:
**ואינו כותב והשביע הכהן את האשה וגו**'. שאין זה אלא מצו' על הכהן להשביע:
**ואינו כותב ואמרה האשה אמן**. שאינו אלו קבלה שהאשה מקבלת עליו האלות:
**רי"א לא הי' מפסיק**. משהתחיל אם לא שכב איש אותך לא הי' מפסיק עד אמן אמן דדריש את לרבות צוואות וקבלות:
**רי"א כל עצמו אינו כותב**. כלומר היה זהיר בעצמו שלא לכתוב אלא אלות בלבד ולא קללות הבאות מחמת ברכות ולא קבלות ולא צוואות דדריש האלות האלה למעט כולן חוץ האלות ממש:
גמ' **איש פלגון**. פליגי ר"י ור"ל:

**משביע ואח"כ כותב**. כן הוא סדר המקרא והשביע הכהן את האשה וגו' ואח"כ וכתב וגו':

**כותב ואח"כ משביע**. דסדר המשנה כך הוא דתני תחלה בא לו לכתוב וכו' ואח"כ תני על מה היא אומרת אמן אמן וסובר ר"ל דסדרא דקרא לאו דוקא דכתיב וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים ואח"כ כתיב והשביע וגו' ואינן מימי מאררים אלא אחר שנמחק המגילה שהן שחורי' מהדיו כדאמרינן לעיל:

**היך מה דהוא קרייא**. כלומר כפשטא דקרא דכתיב תחלה והשביע ואח"כ וכתב וכו':

**כדי לסמוך שבועה להשקייה**. כיון דע"כ לומר דקראי לאו כסדרן כדפרישי' מוטב לומר שהיה כותב תחלה ואח"כ משביע כדי לסמוך שבועה להשקייה:

**בין תניין**. התנאי' שהתנה הכהן עמה אם לא שכב וגו':

**בין שבועות**. אם לא אמרה כל השבועו' והאלו' הכתובו' בפרשה מעכבת ההשקאה:

**תניין אינן מעכבין**. אם לא אמרם הכה:

**הוון בעי מימר**. סברוהו למימר:

אית ליה סובר כל פרשה שנא' בה חקה או תורה כל הכתוב בה מעכב והכאב פ' סוטה כתי' וזאת תורת הקנאו':

**עוד הוא איתי לי**'. כלומר לעול' דתרווייהו סברו תורה וחקה מעכבין ומ"ד דתנאין אינן מעכבין לא איירי בשלא אמרן כלל אלא אם לא אמרן על הסדר הכתו' בתורה אינו מעכב. ל"א לכך קאמר כאן דאינו מעכב כיון דקראי לאו כסדרן כתיבו וכדפרישית בסמוך בדברי ריש לקיש:

**ואתיין אילין וכו**'. ואתיין פלוגתא דהנך תנאי כפלוגת' דר"י ור"ל:

**כמ"ד משביע ואח"כ כותב**. דקראי כסדרן כתיבו ותורה לעכב הוא:

**כמ"ד כותב ואח"כ משביע**. דתורה לאו לעכב הסדר קאתי או דלמה סובר דקראי לאו כסדרן כתיבו:

## הלכה ד

מתני' **לוח**. של עץ:

**נייר**. של עשבי' שכותשין ומדבקין אותן בדבק שקורין גלי"ד ועושין כעין עור:

**דיפתרא**. עור שאינו מעובד כל צרכו דמליח וקמיח ולא עפיץ שהיו מעבדין הקלפי' בעפצין שקורין גלי"ש:

**בספר**. בקלף:

**קומוס**. שרף האילן ומתוכו במים וכותב בו:

**קנקנתום**. וויטרי"אל בלע"ז:

**ולא בכל דבר שהוא רושם**. ונבלע בקלף ואינו יכול להמחק וקומוס וקנקנתו' עבדי רושם:

גמ' מהו שתטמא את הידי' דגזרו על הספרי' שיטמאו את הידי' כדתנן פט"ו דכלי' כל הספרי' מטמאין את הידי' ומיבעי לי' אם גם מגילת סוטה מטמאת את הידי':

**ה"ז שאלה**. כלומר דבר גדול שאלת:

**וזו למחיקה ניתנה**. ואין בה קדושה:

**לא צורכא דלא הואיל וניתנה למחיקה**. לא קמיבעיא ליה אלא הואיל וניתנה למחיקה דאלו לא ניתנה למחיקה פשיטא דמטמאה את הידי' כמגילה שכתוב בה מן התורה פ"ה אותיות כדתנן בידים פ"ג אלא מיבעיא ליה הואיל ואף לאחר שנמחקה טעונה גניזה כדתנן בתוספתא תטמאה נמי את הידי' לפחות קודם המחיקה או דלמא הואיל שמתחלה ניתנה למחיקה ה"ל כאלו נמחקה ותנן ס"ת שנמחקה ולא נשתיירו בה פ"ה אותיות אינה מטמאה את הידי':

**כמה אותיות**. יהיו כתובים בה במגילת סוטה מכתיבה פסולה כגון מקומוס וקנקנתום כדתנן במתני' ותהא המגילה שלא לצורך ויהא חייב על שמחק השם שלא לצורך שהמוחק את השם לוקה:

**אחת**. אפי' אות אחת פוסלת המגילה אם נכתב שלא בדיו:

**שתים**. שתי אותיות כדמסיק כדי לכתוב שם יה:

**כתב מפיו**. מיבעי לי' אם כתב מגילת סוטה בעל פה ולא כתב מתוך דבר אחר שנכתב בו מגילת סוטה מהו דס"ת שכתבה שלא מן הכתב אסור לקרות בה כדאמרי' בירושלמי דמגילה מיבעי' ליה אם גם במגילת סוטה כן הוא או לא:

**ומחק בעפר**. אם מחק הדיו שע"ג המגילה בעפר שנותן לתוך המי' ונתן העפר למי' מהו מי אמרינן הני מיהו מי' שחורי' הם מדיו המגילה וכשרי' או בעינן דוקא שתהא המגילה נמחקת ממים:

**היה כותב ראשון ראשון ומוחק**. שכתב אות אחת ומחק וחזר וכתב אות אחרת ומחק מהו מי הויא מחיקה כשרה או לא:

**אין כותבין**. מגילת סוטה על עור בהמה טמאה:

**למה אינו כותב**. שהרי סופה להמחק ואזדא לה קדושתה:

ה"ג תני ראב"ש אומר רואה אני דברי וכו':

**שמא תאמר**. הסוטה איני שותה וכו' וה"ה דמצי למימר שמא יבואו עדי' שנטמאת אלא מלתא דשכיחא נקט:

**ונמצא השם גנוז על עור בהמה טמאה**. שהרי אם אמרה איני שותה עד שלא נמחקה המגילה מגילתה נגנזת כדתנן לקמן בפ"ג:

**ופריך הכא כתיב ספר וכו'**. גבי סוטה כתי' ספר וגבי גט כתי' ספר:

**הכא את אמר כל דבר שהוא בתלוש**. בגט כשר כדתנן בפ"ב דגיטין:

**והכא את אמר הכין**. ובסוטה אמרינן דבעינן מגילה של עור בהמה:

**לא שאני היא**. לא קשיא דשאני הכא בסוטה דכתי' בספר דמשמע דוקא בספר והיינו עור בהמה משא"כ בגט דכתי' ספר דמשמע ספירת דברי' מרבינן כל מילי:

**וכתב**. הכהן את האלות האלה וגו' דמשמע שתהא הכתיב' כשרה בכל דבר:

**ה"ג יכול בקומוס ובקנקנתום**. ול"ג דיו וסיקרא דדיו ודאי כשרה וסיקרא יכול להמחות ואפשר לומר דדיו דברייתא היינו בשיש בו קלקנתו':

**ה"ג ואיזו זו זו דיו שאין בו קלקנתוס**. ופריך והתני אם מחק מתוך הספר. תורה פרשה סוטה שבה כשר וס"ת כתוב' בדיו שיש בו קנקנתום:

**ומשני תיפתר**. תפרש להך ברייתא דאתי' כר"מ שאין נותני' קנקנתו' בדיו שכותבי' בה ס"ת:

## הלכה ה

מתני' **אמן על האלה וכו'**. לכך הוצרכ' לכפול:

**אמן שלא שטיתי ארוס' ונשוא'**. ע"י גלגול שבוע' הוא מגלגל עליה זנות של אירוסין ואע"פ שלא היה בו קינוי וסתירה:

**שומרת יבם וכנוסה**. ואם היתה יבמתו וכנסה וקנא לה ונסתרה מגלגל עליה טומאה שנטמאה כשהיה שומרת יבם:

**אמן שלא נטמאתי וכו'**. פירושא קמפרש לאמן על האלה אמן על השבועה דתנינן לעיל וה"ק אמן שלא נטמאתי הוא אמן על השבועה שהשביעה הכהן משביע אני עליך שלא נטמאת ואם נטמאתי יבואו בי היינו קבלת האלה שאמר לה הכהן ואם נטמאת יבואו ביך כל הקללות הללו:

**אמן שלא אטמא**. שאם תטמא לאחר זמן מים מערערים אותה חוזרין אז לתוך גרונה כאדם הנחנק ע"י משק' נראה כעוש' ערער והוא לשון זעקת שבר יעוערו:

גמ' **ה"ג אמן לשבוע' אמן לקבל' אמן ייאמנו הדברי' אמן לשבועה מסוטה אמן לקבלה נמען הקי' וכו'**. וכ"ה בבבלי פ' שבועות העדות וה"פ אמן משמש ג' דברים העונה אמן אחר שבועה שחבירו משביע אותו כמוציא שבועה מפיו דמי והאומר לחבירו הריני עושה לך דבר זה ע"מ שתקיי' לי תנאי זה וענה אחריו אמן כאלו אמר בפי' שמקבל עליו

תנאי זה שהתנה חבירו עמו והעונה אמן אחר תפילה ותחינת חבירו הוא כאומר יהי רצון שכן יהא ויתאמת דבריך:

**אמן לשבועה מסוטה**. שהרי הכהן היה משביעה וסגי באמירת אמן שאמרה היא ובדקי לה מיא:

**אמן לקבלה למען הקים וגו'**. דכתיב ברישא ארור אשר לא ישמע את דברי הברי' הזאת אשר צויתי את אבותיכם וגו' למען הקי' את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם כיום הזה ואען ואומ' אמן ה' והיינו שקיבל על עצמו הארור:

**ויען בניהו בן יהוידע ויאמר אמן**. כן יאמר ה' אלהי:

**אין מן הדין אמן שבועה**. אם מסוטה את יליף אמן לשבועה:

**ליתש"מ כלום**. ליכא למשמע מינה דבר די"ל דאמן דסוטה הוא קבלת דברי' על האלה שמקללה הכהן או האמנת דברי':

**ווידא אמרה דא**. אלא היכן נאמר דבר זה דאמן הוה שבועה:

**לעברך וכו'**. כלומר מהכא דכתי' לעברך בברי' ה' ובאלתו ואין אלה אלא שבועה ולא מצינו שנשבעו הם בעצמן א"ו שהם ענו אמן כמו שמצינו בהר גריזי' ובהר עיבל ש"מ דאמן הוה שבועה:

**ופריך עד כדון**. הניחא דברי' שהוא ראוי להשביע כלומר שהיה יכול להשביע עליה' בפני עצמן כגון התובע לחבירו מנה והלה כופר ונתחיי' לו שבועה שיכול לגלגל עליו שאינו חיי' לו שארי תביעו' ממון שפי' שמעי' מהכא כי היכ' דמשביע על איש אחר שאילו קינ' אותה ממנו הי' יכול להשביע' עליו:

**אלא דברי' שאינו ראוי להשביע עליהן**. כגון קרקעות שאין נשבעין עליהן מנין שע"י גלגול שבוע' מטלטלין יכול להשבי' עליהן ואנן תנן בפ"ק דקידו' זוקקין נכסים שאין להן אחריו' את הנכסים שיש להן אחריות לישבע עליהן:

**נשמעינה מן הדא**. תא שמע ממתני' ארוסה ושומר' יבם ראוי הוא להישבע. בתמי' דאי קינא לה כשהיא ארוסה הא אינה שותות כשהיא ארוסה כדתנן לקמן פ"ד אלא ודאי שקינא כשהיא ארוסה ומשקה לה כשהיא נשואה מי בדקי לה מיא דהא אין הבעל מנוקה מעון שלא היה לו לישא אותה כיון דחזא בה פריצו' עד שלא נשאה א"נ כיון שבשעת השקעה יודע שבא עליה באיסור אינו מנוק' מעון קרינא ביה וכ"פ בתוספו':

**ותימר מגלגלין**. ואת אומר שאפ"ה מגלגלין מארוסה ושומר' יבם כדתנן במתני' והכ' מגלגלין. ילפינן מסוטה דבכ"מ מגלגלין כהאי גוונא:

**ניחא**. מחלק בין שבועות סוטה לשאר שבועות:

**ומ"ד זו באלה ובשבועה ואין כל הנשבעין באלה ובשבועה**. קשיא לגלגול אתה לומד שאר שבועות מסוטה ושכל הנשבעין באלה ובשבועה אין אתה לומד מסוטה ומאי שנא:
**ניחא**. דאין בין שבועת סוטה לשאר שבועות ולא כלום:
**ומ"ד זו באמן אמן ואין כל הנשבעין באמן אמן**. קשיא כלום למדו גלגול שבועה אלא מסוטה וכי היכא דלמדו גלגול שבועה נלמוד נמי שהשבועה היא באמן אמן:
**יש ממזר ביבמה**. דקסבר ר"ע אין קידושין תופסין בחייבי לאוין והולד מהם ממזר ומשוי לחייבי לאוין בחומר חייבי כריתות ויבמה לשוק מחייבי לאוין היא דכתיב לא תהיה אשת המת חוצה הלכך לר"ע כי היכא דהבא על אשת איש שהיא בכרת אוסרה על בעלה כך הבא על יבמה אוסרה על היבם הלכך משביעה על זמן שהיתה שומרת יבם:
**מה איכפת ליה ממזר גבי קינוי**. דאפי' לרבנן דלא הוה ממזר מיבמה לשוק אפ"ה יכול לקנא לה דוקינא את אשתו כתיב אפי' מקצת אשתו משמע והיינו שומרת יבם וכיון דיכול לקנות לה מגלגל נמי עליה השבועה:
**מניין שאין קידושין תופסין ביבמה**. יבמה שלא חלצה אם נתקדשה לשוק מניין שאין קידושין תופסין אע"ג דחייבי לאוין היא לא תפסי בה קידושין:
**שלא יהא לה הויה**. שהן הקידושין אצל אחר שאינן תופסין בה:
**ולא מתניתא היא**. בקידושין פ' האומר:
**אינה מקודשת**. דכיון דהשתא לא תפסי בה קידושין לקמיה נמי לא תפסי דאין אדם מקנה או מוכר דבר שלא בא לעולם:
**מקלס ליה**. משבח ליה לר"י כלומר עליו נאמרו כל הני קראי דמייתי:
**הזלים זהב מכיס**. וכן כל הנך קראי דמייתי איירי בדברי תורה:
**יכיל הוא פתר לה**. אפשר לי לפרש למתני' דאתיא כר"ע דאמר אין קידושין תופסין בחייבי לאוין אבל לרבנן דאמרי קידושין תופסין בחייבי לאוין אפשר לומר דאף ביבמה לשוק קידושין תופסין אי לאו דר' ינאי:
ה"ג ויתיביניה מה איכפת לה ממזר גבי קידושין התורה אמרה כי יקח איש אשה אפי' מקצת אשה זו היא סיומא דקושית ר' שמי לר' אילא וה"ק לדבריך שאתה דורש וקינא את אשתו אפי' מקצת אשתו משמע והיינו שומרת יבם ה"ל לר' יוחנן להשיב לזו אע"ג דר"ע סובר יש ממזר ביבמה מ"מ קידושין תופסין בה דכתיב כי יקח איש אשה ואפי' מקצת אשה והיינו שומרת יבם כי יקח קרינן ביה וקידושין תופסין בה אלא ודאי דלא דרשינן ואפי' מקצת אשתו ושפיר השיב ר"ל לר"י דמתני' דקידושין כר"ע וגם מתניתין דהכא נמי כר"ע אתיא:

**שזינתה**. כשהיא שומרת יבם:
**לביתה**. ליבם:
**אסורה לביתה**. כאשה שזינתה תחת בעלה שאסורה לבעלה:
**שומרת יבם שמתה מותר באמה**. דזיקה היתה לו בה וכיון שמתה בטלה זיקתה ש"מ דלאו כאשתו היא א"כ אף כשזינתה מותרת ליבם וקס"ד דאפי' לר"ע אמר שאם זינתה שומרת יבם מותרת לביתה דלאו כאשתו היא:
**ופריך בגין כן וכו'**. כלומר איך אפשר לומר כן בשביל דתנינן במתני' בסיפא כל שתיבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה ובריאשא תנן שמתנה עמה שלא זינתה כשהיתה שומרת יבם:
**מה תנא הדא מתני'**. מאן תנא דהך מתני' לא ר"ע ולא רבנן דלתרווייהו שריא ליבם:
**אלא כיני**. כן היא פלוגתייהו:
**ה"ג מ"ד מותרת לביתה ר"ע ולא כרבנן ומ"ד אסורה לביתה ר"ע ורבנן**. וה"פ מ"ד מותרת לביתה מודה דלר"ע דאמר אין קידושין תופסין בחייבי לאוין הרי היא כערוה והולד ממנה ממזר ואסורה לביתה ומ"ד אסורה לביתה אתיא אפילו כרבנן דסובר דאף לרבנן אין קידושין תופסין בה והרי היא כערוה ואסורה לביתה:
**ותני כן**. ותניא נמי הכי:
**וכהנת היתה**. שומרת ליבם כהן היתה וזינתה והתירוה ליבם דלפנויה דמיא ופנוי הבא על הפנויה לא עשאה זונה:
**אף לא מכות אין בה**. שומרת יבם שזינתה אינה לוקה דדוקא אם ניסת לשוק לוקה דכתיב לא תהיה אשת המת וגו' בהויה הוא דאיכא לאו אבל לא בזנות:
ה"ג לא שהיה ר"מ אומר המים בודקין אותה מעכשיו אלא המים פקודין בה לכשתטמא המים בודקין אותה למפרע וכ"ה גירסת תוס'. וה"פ הא דאר"מ אמן שלא אטמא אין הכוונה שתבדוק עכשיו על העתיד אלא המים שמורים בה וכשתטמא בודקין אותה:
**תורת הקנאות**. לר"מ הוא דקאמר שמכאן מוכח שאמרה אמן שלא אטמא דכתיב סוף פרשת סוטה זאת תורת הקנאות דרשי' מיניה תורת העולמים שתהא שתייה זו שמשק' סוטה פעם אחת לכל הקנאות שיהיו לה לעולם שאין צורך בשתייתה שנית שהרי אם זינתה אח"כ המים בודקין אותה ומכאן שאין האשה שותה ושונה:
**איש שיחין**. שהיה חופר שיחין להכניס. מים לעולי רגלים בשדות ובדרכים:
**את ר"ע**. משום ר"ע:
ה"ג א"ר יהודה אני אפרש:
**מאיש אחד**. אפילו קינא לה אחר השתיה מאיש אחר אינה שותה:

**משני אנשים**. אם מת בעלה זה שהשקה וניסת לאחר וקינא לה אפילו מבועל הראשון משקה לה השני:

**כורכמית**. אשה אחת ששמה כורכמית תוכיח ראיה לרבנן:

**תמן תנינן**. פ"ה דעדיות:

**מה אנן קיימין**. במאי עסקינן:

**ה"ג אם בגר שנשא ישראלית כבר כתיב בני ישראל**. דכתיב בראש הפרשה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ודרשינן בני ישראל הוא דכי תשטה אשתו עושין לה ככתוב בפרשה אבל לא הגרים:

**ה"ג אם בישראל שנשא גיורת כבר כתיב והביא האיש את אשתו אל הכהן וכ"ה גירסת הראב"ד**. וה"פ אשתו המיוחדת לו וזו אחרי שידוע לו שזנתה קודם הנישואין דנכרית עד שלא נתגיירה בחזקת זונה היא כבר נכנס בה על דעת כן ולא שייך בו ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו א"נ כיון דבאיש בעינן דוקא ישראל ה"ה באשה בעינן שתהא ישראלית דמשוו להו קרא איש את אשתו:

**אלא**. כי פליגי חכמים ועקביא:

**בגר שנשא גיורת**. דלא ממעטינן מבני ישראל אלא גר שנשא בת ישראל אבל גר שנשא גיורת לא ממעטינן מבני ישראל ולא מדכתיב והביא האיש את אשתו דלדידיה שהוא גר לאו בחזקת זונה היא:

**ה"ג ומ"ט דעקבי' בני ישראל ולא גרים**. וה"פ ומ"ט דעקבי' דאמר אין משקין משום דכתיב בני ישראל וממעטינן גרים אפילו נשא גיורת:

**ואמרת אליהם**. רבויא היא דכתיב בראש הפרשה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ומוקמינן בני ישראל למעט ישראל שנשא גיורת ומואמרת אליהם מרבינן גר שנשא גיורת שאליהם משמע שיהיו שוין והני דמיין להדדי:

**שכיבתה אוסרתה**. כל ששכיבתה אוסרתה על בעלה מקנא לה ומשקה לה וזו לאחר שנתגיירה אם זינתה נאסרה על בעלה הגר:

**הוא סומא היא סומא**. בין שהוא סומא בין שהיא סומא אינה שותה:

**מתניתא**. הך ברייתא דתניא כשהוא סומא אינה שותה אתיא כר"י דפוטר הסומא מכל מצות האמורות בתורה אפי' ממצות לא תעשה לכך אינה שותה:

## הלכה ו

מתני' **ולא משנתגרשה**. שאם זינתה לאחר שגרשה וחזר והחזירה וקנא לה ונסתרה אין המים בודקין על זנות שלאחר גירושין דגרושה שזנתה מותרת לחזור לבעלה דבקידושין

תלה רחמנא האיסור לא בביאה דכתיב ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר לפיכך נתקדשה לאיש אחר אע"פ שלא נבעלה אסורה לחזור לבעלה דקרינן בה והיתה דהויה קידושין טושה ואם נבעלה בלא קידושין מותרת לחזור לבעלה:

גמ' **פשיטא שאדם מותל על קינויו**. ואם נסתרה אחר שמחל על קינויו אינה נאסרת על בעלה:

**גירשה**. לאחר הקינוי מי הוי כמחל על קינויו או לא:

**היך עביד**'. כלומר היכי דמי דאיכא נפקותא בבעיא זו:

**צריך לקנות לה פעם שניה**. ואינה נאסרה בסתירה שהרי לא היה קינוי לפני הסתירה שהקינוי הראשונה כאלו אינה היא שנמחלה:

**ונסתרה וידע בה**. בסתירתה דשוב אינו יכול למחול שהרי נאסרה לו עד שתשתה ועבר ולא השקנה:

**וגירשה והחזירה ונסתרה**. והשקה אותה ולא בדקו אותה המים. מהו מי אמרי' טהורה היא שהרי לא בדקוה המים או דלמא כיון שהחזירה ובא עליה באיסור אחר סתירה הראשונה אין המים בודקין אותה דכשאין הבעל מנוקה מעון אין המים בודקין את האשה א"כ אין השתייה ראיה לטהרתה אע"פ שלא בדקו אותה ואסורה לביתה:

הדרן עלך פרק היה מביא

## פרק ג

### הלכה א

מתני' **היה נוטל**. הכהן את המנחה כדכתיב ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאות ומאחר שהיה נוטלה היה נותנה לתוך כלי שרת:

**ונותנה על ידה**. להניף:

**וכהן מניח ידו תחתיה ומניפה**. שנאמר בשלמים ידיו תביאנה ונאמר במנחת סוטה ולקח הכהן מיד האשה מה בשלמים בעלים אף כאן בעלים ומה בסוטה כהן אף בשלמים כהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד האשה ומניף:

**והגיש**. לקרן מערבית דרומית:

**והשאר נאכל לכהנים**. בגמרא יליף מקרא:

גמ' **כתיב ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאות**. והניף את המנחה לפני ה':

**ופריך וכי על ידו הוא מניף**. הכהן את המנחה הא תנן במתניתין שהכהן מניח ידו תחתיה ומניפה א"כ מדוע לקח המנחה מידה יניחנה בידה ויניח מיד ידו תחתיה ויניפנה:

**אלא מכאן**. שהניחה תחלה לתוך כלי חול והיינו כפיפה מצרית ועתה נוטלה מתוך כלי חול ונותנה לתוך כלי שרת וחוזר ונותנה על ידיה ומניח ידו תחתיה ומניפה וא"ת יניחנה מיד לתוך כלי שרת י"ל להבזותה שעשתה מעשה מצרים לכך מניחה תחלה לתוך כפיפה מצרית:

**ופריך ואין הדבר כאור**. כלומר הדבר מכוער שיניח הכהן ידו תתת יד אשה זרה:

**ומשני מביא מפה**. הכהן מביא מפה ומניחה בין ידו לידה:

**ופריך ואינו חוצץ**. בין יד הכהן למנחה בשלמא ידה אינה חוצצת דגזירת הכתוב הוא א"נ לא תחת ידה ממש הוא אלא מפה ודאי חוצצת:

**ומשני ומביא כהן זקן**. להניף המנחה מתחת יד האשה ואינו מכוער כל כך:

**ואפי' תימר וכו'**. כלומר אי בעית אימ' אפי' בכהן בחור איירי ואין לחוש להרהור' שאין יצה"ר מצוי לפי שעה מועטת. גידמת. קטועת ידי':

**ב' כהני' מניפין על ידיה**. במקומה נוטל כהן אחד המנחה בידו והשני מניפה:

**בכל אתר וכו'**. בכל מקום דבר זה מיבעי' להו לרבנן:

**מהו מגיש**. דכתיב במנחה והגישה הכהן מהו מגיש גופה של מנחה כופף הכלי עד שיהא נוגע בסולת במזבח או דלמא סגי אם מגיש הכלי שבו המנחה במזבח:

**מסוטה למדו**. דכתיב והניף את המנחה והקריב אותה אל המזבח והגשתה זו היא הקרבתה:

**סוטה לחידושה יצאת**. מכלל שאר מנחות שבאה קמת שעורים משא"כ בכל המנחות כדתנן בריש פרקין ומחידוש אין למדין:

**זאת תורת המנחה הקרב**. והיינו הגשה ולא נאמר תנופה בהך פרשה אלא כבר קדמה תנופה להגשה:

**תיפתר וכו'**. כלומר מהא ליכא למשמע דאיכא לפרושי הך פרשתא דזאת תורת המנחה דאיירי בשאר מנחות כגון מנחת סולת והמחבת וכו' דאינן צריכות תנופה כדתנן בפ"ה דמנחות אבל במנחות שטעונו' תנופה והגשה אפשר דקודמת הגשה:

**ולית ש"מ כלום**. וליכא למפשט מהא מידי:

**ויידא אמרה**. והיכן נאמר דתנופ' קודמת להגשה דתנן במתני' הניף והגיש:

**דאמרין והבאת**. את המנחה אשר יעשה מאלה לה' והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח והרים הכהן ורישיה דקרא מיותר לדרשא:

**והבאת לרבות מנחת עומר להגשה**. וכן הוא אומר והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן:

ה"ג **והקריבה לרבות מנחת סוטה להגשה**. וכ"ה בבבלי במנחות פ"ה. וכן הוא אומר בסוטה והקריב אות' אל המזבח:

**וכתיב בתרי**'. דהאי קרא והבאת והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה לה' דמשמע מיד לאחר ההגשה יקמוץ הכהן והיכן היא התנופה דהא במנחות שטעונות תנופה איירי קרא אלא ודאי שכבר קדמה התנופה להההגשה:

**תמן תנינן**. מנחות רפ"ז:

**אלו מנחות נקמצו' ושיריהן לכהני**'. מנחת הסלת וכו' ומנחת העומר ומנחת חוטא ומנחת קנאות:

**מנחת העומר מניין ששיריה נאכלין**. דלא כתיב גבה והנותרת ממנה יאכלו אותה בני אהרן וליכא למילף משאר מנחות שהן באין סלת והיא באה שעורין:

**מנחת מנחת**. לגז"ש נאמר להלן בסוט' מנחת קנאות היא ונאמר כאן במנחת עומר וכי תקריב מנחת ביכורים מה מנחה שנאמרה להלן בסוטה שעורים כמפורש בקרא:

**מה מנחת סוטה שיריה באכלין וכו**'. כיון דאיכא גז"ש נילף נמי הא מסוטה דשיריה כאכלין:

**מן דקיימין**. לאחר שעמדו ר' בא בר ממל ורשב"י:

**א"ל**. ר"י לר' בא:

**חמית**. ראה איך פורחת תשובה שהשיב לך רשב"י שהוא אומר דילפינן מנחת עומר ממנחת סוטה ומנחת סוטה גופא קשיא מנ"ל ששיריה נאכלין:

**וכל מנחה בלולה בשמן**. וחריבה לכל בני אהרן תהיה:

**מה אנן קיימין**. למאי איצטרך הך קרא:

**כבר הוא אמור**. במקום אחר והנותרת מן המנחה יאכלו אהרן ובניו:

**לבלול של שעורין**. מנחת העומר:

**וחרנה**. כמו ואחרינא אמר ויותר נ"ל דגרסי' וחריבה וה"פ קדריש וחריבה דקרא:

**בחרב של חיטים**. מנחת מאפה:

**כבר הוא אמור**. והנותרת וכו':

**לחרב של שעורין**. מנחת קנאות שאין בה שמן:

ה"ג א"ר יוסי בבלול של חטין ובחרב של חטין אנן קיימין ולצורך איתאמרת יכול יחלקו מנחות כנגד מנחות שעשייתן ביד ת"ל כל מנחה בלולה בשמן לכל בני אהרן תהיה יכול לא יחלקו מחבת כנגד מרחשת אבל יחלקו מחבת נגד מחבת וכו' ת"ל וחרבה לכל בני אהרן תהי' איש כאחיו איש חולק וכו' וכ"ה במנחות בבבלי רפ"ז. וה"פ ר' יוסי פריך

אהא דתניר' זעירא ואמר דאיצטרך קרא לגופי' ולא מוקמינן לי' באם אינו ענין וכן פריך התם במנחות:

**ואין קטן חולק**. אבל אוכל בחלקו של אביו:

ה"ג ווייידה אמרה דא והבאת לרבות מנחת העומ' להגשה והקרבת לרבות מנחת סוטה להגשה וכתיב בתרי' ונותרת מן המנחה לאהרן ולבניו אר"י בר' בון וכו'. וה"פ אלא היכן נאמר דבר זה ששיריהן נאכלין מדכתיב והבאת וכו' והשיב ר"י בר' בון וכי מפני שהרבת התורה מנחת עומר וסוטה להגשה נאמ' שמרבינן אותן לכל הדברים האמורי' בפרשה בתמי':

**אלא אזכרה אזכרה**. יליף נאמר במנחת מרחשת והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה וגו' והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו ונאמר כאן במנחת סוטה וקמץ הכהן את אזכרתה מה להלן במרחשת שיריה נאכלין לכהנים כמפורש בקרא אף כאן במנחת סוטה שיריה נאכלין לכהנים ומנחת העומר ממנחת סוטה יליף דשניהם מן השעורים:

## הלכה ב

מתני' **הי' משקה וכו'**. פלוגתא דרבנן ורבי שמעון בגמרא ילפינן לה מקראי:

גמ' **ובאו בה**. המים המאררים למרים קרא יתירא הוא אלא לאשמועינן שהמים באין בה תחלה קודם המנחה דכתיב בתר האי קרא ולקח הכהן המנחה מידה:

**ואחר ישקה**. כתיב בתר הקטרת המנחה דכתיב ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאות וכו' והקריב אותה ובתר הכי כתיב ואחר ישקה את האשה את המים:

**כולהון וכו'**. ובאו בה דמיותר למדרש אתי שיבואו בה כל המים אבל אם לא באו בה אלא מקצתן אין המים בודקין אותה:

**ע"כ שלא בטובתה**. אם נמחקה המגילה ואמרה איני שותה ולא הודית לומר טמאה אני מערערין אותה ומשקין אותה בע"כ וכדתנן לקמן בפרקין דמקרא ראשון נדרוש לגופא ומקראות יתרות האמורו' אחריו ניתנו לידרש:

**שאם השקה ואח"כ הקריב מנחתה שהיא כשרה**. דלכך כתיב והשקה קמא קודם ולקח הכהן וכו' את מנחת וגו' ללמד דבדיעבד אם השקה קודם הקרבת המנחה שהיא כשרה:

**שאם הקריב מנחתה ואח"כ השקה שהיא כשרה**. דלכך כתיב והשקה בתרא בתר הקרבת המנחה ללמד שבדיעבד אם הקריב מנחתה ואח"כ השקה שהיא כשרה:

**מה ביניהון**. מאי ביניהו:

**מצוה**. לרבנן לכתחלה משקה ואח"כ מקריב מנחתה ולר"ש לכתחלה מקריב המנחה ואח"כ משקה:

ה"ג ור"ש אומר המים הן בודקין אות':
**מנחת זכרון מזכרת עון**. היא המנחה מזכרת העון ועל ידיה נבדקת ש"מ שכבר קדמה השתיי' שמיד שנקרבה המנח' נבדקת:
**ובאו בה**. המים המאררים למרים דמיותר דלכתוב ובאו בה דהא כתיב ברישא והשקה את האשה את מי המרים המאררים אלא ללמד שהמים המאררים הם לה למרים שהן בודקין אותה:
**מלמד שהן מתחלחלין בכל אביריה**. לכך כתיב למרים שהרבה מרירות עושין לה שמתחלחלין בכל איבריה:
**מלמד שכל עונות שיש לה נזכרין לה באותה שעה**. שאפי' עונות חוץ מזנו' נזכרין לה שלא יהא הזכו' תולה לה:
**כל עמא מודיי**. הכל מודים:
**כר"ש**. הך ברייתא דתני עד שלא תקריב מנחתה קרבה מנחתה ואמרה איני שותה וכו' דמשמע שהשתיי' היתה אחר הקרבת המנח' אתיא כר"ש:
**ברם כרבנן**. אבל לרבנן הרי כבר שתת קודם הקרבת המנחה דסברי משקה ואח"כ מקריב מנחתה:
**אנן תנינן**. במתני' לקמן בפרקין אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקו' וכו':
**אית תניי תני**. איכא דתני:
**מ"ד אינה מספקת לשתו' כר"ש**. דלדידי' כבר הוקרב המנחה לפיכך המים בודקין אותה מיד שמתחלת לשתות:
**מ"ד לא זזה משם כרבנן**. שלא הניחוה ללכת משם עד אחר הקרבת המנחה שאז המים בודקין אותה כדאמרינן לעיל דסברי רבנן מנחה היא שהיא בודקתה:

## הלכה ג

מתני' **מגילתה נגנזת**. דכל כתבי הקדש שאינן לקרא בהן נגנזין שלא יתבזו:
**מנחת' מתפזרת על הדשן**. ונשרפת על בית הדשן שהיה בעזרה ששורפין שם פסולי קדשי קדשים והאי מתפזרת היינו נשרפת כדתנן לקמן ואלו שמנחותיהן נשרפות וקא חשיב לה להא האומרת איני שותה:
**ואין מגילתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת**. דבעינן כתובה לשמה דכתיב ועשה לה הכהן כל עשייתה לשמה:
**המים נשפכין**. דכיון דאמרה טמאה אני בדוקה ועומדת היא ומים המרים. לא נתנו אלא לברר בהם הספק:
**מערערין אותה**. דדלמ' טהורה היא ומחמת בעיתותא קאמרה:

גמ' **תחת צירו של היכל**. היא הציר שהדלת סובבת בה:
**בשביל לשחק**'. שיהא נשחק הספר והכתב מעצמו ע"י סביבת הדלת:
**לול תעון היה**. אויר קטן היה בין כבש למזבח ושם המים נשפכין:
**מהו לגבול בהן את הטיט**. כלומר מי שריין בהנאה לחולין:
**ופשט מה בכך**. למה לא יהיו מותרין בהנא' לחולין כיון שהמים נשפכין ואין בהן קדושה:
**תני**. איכא ברייתא אחריתא דתני בה המים יש בהן משום קדושה:
**הדא אמרה**. זאת אומרת:
**עד שלא תכתב המגילה**. דכיון דמתני' מוכח דעד שלא נמחקה המגילה קדושה ה"ה אף עד שלא נכתבה ויות' נ"ל דגרסי' הדא אמ' וכו' עד שלא נמחקה המגילה:
**אר"י דרובה תני ר"ח**. אר"י גדול' מזו תני ר"ח דאפי' אם הפריש מנחתה בדרך כשהעלה לב"ד הגדול מאז היא קדוש':
**מתניתא אמרה כן**. מתניתין נמי דייקא דתנן לקמן בפרקין ואלו שמנחותיהן נשרפו' וכו' ושבעל' בעלה בדרך ולמה נשרפת הרי לא קדשה אלא ודאי כשהיא בדרך קדשה:
**למה**. מערערין אותה הא ליכא איסורא כיון שהיא יוצאת מבעלה:
**ומשני לפי שגרמה**. למחוק את השם שכתוב במגיל':
**כמה ימחוק**. מהמגילה ויהא מערערין אותה:
**בש"א**. אות אחת שנמחק מהמגלה מערערין אותה:
**ובה"א שתים**. שתי אותיות:
**כדי לכתוב**. שם יה דכיון דנמחק שתי אותיות ה"ל כאלו נמחק השם:
**א"ל רבי עקיבא וכו**'. בבבלי איתא להך ברייתא ואדר' יהוד' קאי דאמר דמשקין בע"כ וא"ל רבי עקיבא וכי מפני וכו':
**אם לבודקה**. אם טהורה או טמאה היא:
**כבר היא בדוקה ומתוקנת**. דכיון דאומרת איני שותה כאומרת שהיא טמאה:
ה"ג אלמא סבר ר"ע וכו':
**ופריך ולית לי' לר"ע מערערי' אותה וכו**'. בתמי' הא סיפא רבי עקיבא דתנן אינה מספקת לשתות וכו' וכל כמה דלא קרבי מנחתה אינה נבדקת כדאמרינן לעיל לרבנן דמנחה היא בודקתה א"כ מתני' דלא כרבנן וכר"ש נמי לא אתיא דהא תני בסיפא אם יש לה זכות תולה ור"ש לית ליה זכות תולה כדתנן לקמן בפרקין אלא כר"ע אתיא דתני בברייתא בבבלי דר"ע כר"ש ולקמן תני בברייתא דר"ע אית ליה זכות תולה א"כ קשיא סיפא ר"ע ורישא דתנן מערערין אותה דלא כר"ע ל"א בבבלי דף י"ט מייתי ברייתא מפורשת

דאמר ר"ע דקרא והשקה דמיותר אתי ללמד שאם אמרה איני שותה שמערערין ומשקין אותה בע"כ:

**ומשני אית ליה כשהתחילה לשתות**. כלומר מודה ר"ע כשהתחילה לשתות ואינה רוצה לגמור שתייתה דכופין אותה דודאי מחמת ביעתותא הוא דהדרא:

## הלכה ד

מתני' **אינה מספקת לשתות וכו'**. משמע מיד כשהיא שותת נבדקת אתיא כר"ע דסבר כר"ש דאמר מקריב מנחתה ואח"כ משקה אותה דכמה דלא קרבה מנחתה לא בדקי לה מיא דכתיב מנחת זכרון מזכרת עון ור"ע נמי אית ליה זכות תולה כדתניא בברייתא לקמן. מתמלאת גידים. מתוך שבשרה נפוח נראת כמלאה גידים:

**שלא תטמא את העזרה**. לא מטומאת מת קאמר אלא שלא תפרוס כדה ותטמא את המקדש שנדה וזבה אסורין ליכנס להר הבית אבל המת עצמו מותר להכניסו להר הבית ולשער נקנור שלא נתקדשו בקדושת העזרה ועזרה דנקט לאו דוקא אלא אף מהר הבית נמי אלא דבעזרה הוה קאי:

**יש לה זכות**. דתלמוד תורה תולה לה:

**מלמדה תפלות**. חבור משכב אנשים שמתוך התורה היא מבינה ערמומית ועושה דברים בהצנע כדכתיב אני חכמה שכנתי ערמה:

**רוצה אשה בקב**. ליזון מזונות מועטים ויהי תשמיש מצוי לה:

**מט' קבין ופרישות**. לפרוש מן התשמיש הלכך אין טוב שתלמוד תורה:

**חסיד שוטה וכו'**. בגמרא מפרש:

**הרי אלו מכלי עולם**. מפסידים מציאת האדם שמראים לבריות שהם חסידים ואין תוכן כברם:

גמ' **ופריך ולא כן סברינן מימר**. לעיל דר"ש איצטריך ובאו בה בכולהון אם באו בה כל המים היא נבדקת אבל מקצת המים אין בודקין אותה ואיך תנן אינה מספקת לשתות וכו' משמע דאפילו מקצתן בודקין אותה והך מתניתין ר"ש כדפרישית במתניתין:

**ומשני כאיניש דאמר לא הספיק פלוני לשתות עד שנרעד גופו**. אע"ג דאיירי לאחר השתיה אלא כיון שנעשה מיד אחר השתייה קאמר האי לישנא ה"ה התנא משתעי הכי:

**לקצת ירחין תרי עשר**. והתם היה זכות צדקה כמפורש בדניאל:

**ה"ג נאמר כל אותן שלש שנים היה עסוק במצות וכ"ה בתוספתא**. וה"פ אחאב עסק כל ג' שנים במצות:

**וכל אותן שתי שנים**. עסק אמנון בתורה לא ידעתי מנ"ל ואפשר שקבלה היתה בידו:

**ווידא אמרה דא**. והיכן נאמר זה שאחאב עסק במצות ג' שנים:
**דכתיב וישבו שלש שנים**. מאי וישבו אלא שנתעכבו מלעשות רע כאשר עשו בראשונה אלא עשו הטוב:
**ופריך מנחת זכרון כלל**. והוה משמע דגם הזכיות נזכרין לה אלא דכיון דכתיב בתר הכי מזכרת עון שהוא פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט משמע דהזכיות אין נזכרין לה כלל וקשה מה אם וכו':
**לא נמצא מדת הדין**. כלו' היושר:
**מקופחת**. נכרתת:
**מדת פורענות מעוטה**. דלעולם מרובה מדת טובה ממדת פורענות:
**אלא מנחת זכרון**. לאו כללא הוא לטובה ולרעה דמנחת זכרון אינו משמע אלא לטובה דכל זכרונות שבתורה לטובה הן וכדאר"ט בסמוך אלא סיפא מפורש בה מזכרת עון שמזכירין כל עונותיה כדי למעט זכיותיה:
**חוץ מזו**. מזכרת עון שהוא של פורענות א"נ אמנחת זכרון נמי קאי וקסבר דדייניגן ליה בכלל ופרט ואף מנחת זכרון אפורענות קאי דאין בכלל אלא מה שבפרט:
**הא אינו אומר מנחת זכרון אלא לטובה**. א"כ ה"פ דקרא מנחת זכרון לטובה אם יש לה זכות אע"ג דמנחה היא המזכרת עון דכל כמה דלא קרבה מנחה לא בדקי לה מיא אפ"ה מזכירה לטובה נמצא שהזכרונות לטובה הם:
**אלא סוף המקום פורע בה תחת ניוולה**. שתהיה טהורה ונקיה מכל צער ומום שהיו בה ובזרעה וה"פ וטהורה היא ונקתה וגם זרע' (ובזה מיושב קושית הי"מ):
**א"כ ילכו כל הנשים**. עקרות ויתקלקלו ליחד עם אנשים אחרים כדי שיקנאו להן בעליהן ויפקדו ע"י שתיית המים:
**ופריך ולית ליה לר"ש**. קרא דכתיב ונקתה ונזרעה זרע בתמיה:
**ומשני אית ליה**. אלא דמפרש לקרא שיהיה לה זרע כשר וטהור ולא יתערב בזרעה שום פסול ולא יצא עליהן שם רע ובשביל כך לא יסתתרו שרוב נשים יש להם זרע כשר ואומרת אף היא תלד כמותן אפילו בלא שתיית המים:
**ובן עזאי**. דאמר במתני' חייב אדם ללמד את בתו תורה דלא כראב"ע:
**והקבילו**. פני ר"י בעיר ששמה בקיעין וי"ע היה שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל:
**הכל תלמידך**. ואין לנו לדבר בפניך:
**מי שבת שם**. היום בבה"מ לדרוש. והנשים באות לשמוע. כדי שידעו לקיים המצות אבל ללמוד אין לנשים לבוא וזהו דלא כבן עזאי דאמר אף הנשים ילמדו:
**טף למה בא**. הלא הם מבלבלים כוונת השומעים:

**מטרונה**. אשה חשובה:
**חט אחת במעשה העגל**. עבודותיו שוות לענין אסורא מפני מה אין מיתתן שוות שמתו העובדים בשלש מיתות בסייף שנאמר שימו איש חרבו וגו' ובמגפה שנאמר ויגוף ה' את העם. ובמיתת הדרוקן דכתיב ויזר על פני המים ואמרינן שבדקן משה כסוטה לצבות בטן:
**שלש מאות כור מעשר בכל שנה**. שר"א כהן היה:
**א"ל ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים**. כ"ש שאין למסור להן ד"ת בשביל הפסד ממון דס"ל לר"א אסור ללמוד בתו תורה:
**זיבח**. או קיטר או ניסך לעגל שאלו הן העבודות שחייבין עליהן מיתה כדתנן בפ"ד מיתות בסייף אע"ג דחייבין עליהן סקילה כיון שעדיין לא נתפרשו להן ד' מיתות ב"ד נידונו במיתת בני נח שהי' בסייף:
**טיפח**. המכה בידיו כף על כף לשמחה:
**ריקד**. ברגלו:
**שיחק**. בפה:
**נבדק כסוטה**. שאלו עבודות אין בהן מיתת ב"ד אלא בידי שמים נידונו כסוטה. אם היה לבך לשמים או לשם ע"ז:
**מבעבע בנהר**. שהוא עושה כמין אבעבועות בנהר שקרוב לטבוע:
**לכשאחלוץ תפילי אצילנו**. שמתירא שיתמסמסו תפילין במים ויבואו לידי מחיקה וזהו חסידות של שטות דאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש כי אולי ימות בתוך שהוא חולץ תפיליו:
**ראה תאנה בכורה**. בתוך שדהו:
**אמר**. שלא ליהנות ממנה כיון דאלו היה בה"מ קיים היתה אסורה אף עכשיו שאין בה"מ קיים לא יהנה ממנה וזהו. חסידות של שטות כיון שאמר ליתנה להפוגע בו ראשון אפשר שיעבור על ד"ת אולי ימצאנו אדם שאסור לו להנהותו ועוד אם אינו עושה אלא לשם שמים היה לו לגנזן אלא ודאי שעושה כן לרמות בני אדם שיאמרו שהוא חסיד:
**ראה נערה מאורסה**. ואיש רץ אחריה ואינו רוצה להצילה בנפשו של רודף שלא לשפוך דם ושוטה הוא דהא מדאורייתא חייב להצילה אפילו בנפשו של רודף כדתנן פ' ד' מיתות הרודף אחר נערה מאורסה ניתן להצילו בנפשו הרודף אחר חבירו להורגו או אחר הזכור או אחר נערה מאורסה ניתן להצילו בנפשו:
**זה שהוא מורה קלות על עצמו**. לזה נקרא רשע ומורה חמורות לאחרים זהו ערום שיאמרו השומעים שגם לעצמו הוא מחמיר:

**הדא דתימר**. לא אמרן דעושין כדברי ב"ש אלא קודם שיצא בת קול אבל משיצא ב"ק דהלכה כב"ה אסור לעבור על דבריהם:

**ומלעבת בד"ת**. דכתיב ותאמר אלי' וגו' שאומרת שהיא צנועה מלאה שתבעה. התשמיש בפיה והיא אינה עושה כן אלא להיות מלעיג בדברי תורה:

**כביכול הי' במחשבה**. היא לא אמר אלא בלבה היה לומר לו וכדי להעמיד מיעקב שבטים וכיון דגלוי וידוע לפני המקום שכוונתה לשם שמים לא ימנע מלכתוב מחשבתה בקרא:

**זה שהוא נותן עצה וכו'**. ולפי שחכם להרע הוא היועץ נקרא עצתו מכת פרושים:

**כהדא ארמלתא**. כהא אלמנ' ר' שובתי. היתה מפזר' מנכסי יתומי' למזונותיה:

**אתון יתמיי**'. והקריבו משפטן לפני ר"א:

**א"ל**. ר"א מה לעשות לכם ואתם שוטי' הוציאו כתיבת' ואתם פטורים ממזונותי':

**אמר לון נימר וכו'**. אמר להן אחד מהשומע דברי ר"א אפרש לכם דבריו שתעשו שתתבע כתובתה בב"ד כיצד עשו עצמיכון כאלו אתם מזבנים קרקעות שהניח אביכ' והיא תתבע כתובת' פן תכלו המעו' ולא תוכל לגבות כתובתה אלא מהלקוחות בדינא ודיינא ואז תפסיד מזונותיה שמשתבעה כתובתה בב"ד אין לה מזונות:

**פורנא**. כתובתה:

**עבדין כן**. עשו כן היתומי' כאלו רוצים למכור הנכסים:

**ברומשא**. בערב באת והקריבה משפטה לפני ר"א ותבעה כתובתה:

**אמ**'. ר"א זו מכת פרוש' נגעו בה שהשיא אחד להם עצה למכור הנכסי':

**יבא עלי**. כך וכך אם היתה כוונתי לכך מה שאמרתי נפק כתובה אלא שכוונתי היתה אולי חפצה היא בכתובת' ולא במזונות:

**והוה ר**'. רגיל ליתן לו אחת לשלשה שנים מעשר עני שהוא ניתן בשנה שלישית כדכתיב בקרא:

**חד זמן**. פעם אחת הכניסו בו תלמידי ר' עיין הרע ונתנו לו דינר א' למלאו' מאתי' זוז קודם שבא ר' ליתן לו מעשר עני ותנן מי שיש לו מאתי' זוז אסור לה ליטול מעשר עני:

**אתא**. בא ר' ליתן לו מעשר עני כאשר היה רגיל ליתן לו עד הנה:

**א"ל אית לי**. כפי השיעור דהיינו מאתים זוז ואסור לו ליטול:

**אמר**. ר' זה מכת פרושי' נגעו בו שלא נעשה אלא להרע לו:

**רמז**. רבי לתלמידיו והכניסוה לחנות ליקח דבר מאכל ונתמעטו המאתים:

**וזיכה עימיה**. ונתן לו מעשר עני כמו שהיה רגיל ליתן לו:

**בתולה ציימנית**. יושבת בתענית:

**מציימה איבדה בתוליה**. כדי שאם תנשא לאיש ולא ימצא לה בתולי' תאמר שמחמת הצומות נאבדו בתוליה ובאמת אין הדבר כן אלא שזינתה:
**אלמנה שובבית**. בעלת שכנות הולכת ומבקרת שכיניה תמיד בעת לדתן ואומרת שתלך להתפלל עליה אולי תשמע תפלתי ובאמת היא עשתה כישוף לעצור רחמה ולא הלכ' אלא לסתור כישופי':
**מי**. כגון מי דודאי לאו בכל האלמנות שהולכות אצל יולדו' קאמר דודאי מצוה קעברו:
**חגלה נסבת שם ביש**. ומפרש כגון אלמנה אחת ששמה חגלה שיצא עליה שם רע שעושה כשפים כדפרישית:
**שהוא עולה לחדשיו**. שלא כלו לו חדשיו:
**שלא בפירקו**. שלא בזמנו ומפני כך מבזה גדולים הימנו:
**והוא פטור**. ולזה נקרא מכלה עולם שעל ידי שהוא פטור בא על העריות ואינו חושש ומביא אחרים לידי מיתה:

## הלכה ה

מתני' **מדהא אתה את המים**. מחסר ומחשך הגוון החסר נקרא דיהא בלשון המשנה:
**מתנוונה והולכת**. נחלית והולכת:
גמ' **מותרת לביתה**. לבעלה דכיון דלא בדקי לה מים במעים ובטן מותרת היא לו:
**מפני שהכניס' עצמה למספק הזה המרובה**. שעברה על דברי תורה ונסתר' וגרמה להשם להמחק:
**ואם לא נטמאה האשה וטהור' היא**. כתיב וקשיא למה לי וטהור' היא דכיון דלא נטמאה פשיט' שהיא טהור':
**זו טהורה**. וטהורה היא למדרש הכי טהורה היא ונקתה ונזרע זרע ולא שניצולת מן המים מפני שהיו עדים בטומאתה:
**זו טהורה לא שתלתה לה זכות**. מוי"ו יתירה דוטהורה קדריש למעוטי שתלתה זכות דבהא לא אמר קרא ונזרע זרע:
**ה"ג ואתיא כמ"ד הזכות תולה וניכרת ברם כמ"ד הזכות תולה ואינה ניכרת**. וה"פ הא דאיצטרך קרא למעוטי דמשמע שהיא מותרת לבעלה היינו למ"ד שהזכות תולה וניכרת שהוא מחמת הזכו' שהרי היא מתנוונ' קמ"ל קרא דאפ"ה טהורה היא ומותרת לבעלה אבל למ"ד הזכות תולה ואינה ניכרת למה לי קרא דמנא ידעינן שהוא מחמת זכות או שבאמת טהורה היא ומהיכא תיתי לאסר' על בעלה דאיצטריך קרא לשרויי וכן קשיא נמי גבי באו עדים שהיא טמאה למה לי קרא שאין המים בודקין אותה פשיטא דהא

קחזינן דלא בדקו מיא ובאו עדים שהיא טמאה ואפשר לקיים הגירס' שלפנינו דה"ק למ"ד זכות תולה וניכרת א"כ ל"ל קרא הרי היא אסור' לבעל' דחזינן דבדקו לה מיא אלא מחמת זכות הוא ובודאי דלא קרינן בה ונזרעה זרע ופליג ארב המנונא דאמר מתנוונה מותרת לביתה:

**כן אנן קיימין**. כי איצטרך קרא ששתת ולא בדקו אותה המים ואח"כ באו עדים שנטמאת שלא תאמר עידי שקר הן שאם זינת' היו המים בודקין אותה לכך כתיב וטהורה היא לומר לך כל שיש עדים בעולם שהיא טמאה ואסורה לבעלה אע"פ שאינן כאן בשעת שתיה אין המים בודקין אותה:

**אר"י ואתייא כמ"ד זכות תולה ואינה ניכרת**. בתמי' דודאי אף הא דתניא וטהורה היא איצטרך לשבאו עדי' שהיא טמאה ושלא תאמר עידי שקר הן לא אתיא כמ"ד זכו' תולה ואינה ניכרת דלמה לי קרא מהיכא תיתי לומר דעידי שקר הן ואי משום דלא בדקו לה מיא משום דזכות היה לה ולמה לא הוכרה מפני שתלה לה זכות אלא ודאי דהך ברייתא כולא אתיא כמ"ד זכות תולה וניכרת:

**ונקה האיש מעון**. אם בא עליה אחר השקאה ולא בדקו לה מיא ואף שטמא' היא אלא שתלה לה זכות אין עליו עון:

**ה"ג ואתיא כמ"ד הזכות תולה וניכרת**. וה"פ למ"ד זכות תולה וניכרת איצטרך קרא שיהא מנוקה מעון דסד"א מ"מ היה לו לפרוש כמו יפת תואר דמותר' ואפ"ה נענש בבן סורר ומור' קמ"ל דאינו נענש כלל אבל בשאינה ניכרת לא צריך קרא לאשמועינן דאינו נענש שזהו אונס גמור מן השמים דמאי הוה לי' למיעבד ואפשר לקיים הגירס' שלפנינו דה"ק למ"ד זכות תולה ואינו ניכרת איצטרך קרא דלמ"ד זכות תולה וניכר' לא איצטרך קרא שהרי כשמתנונ' אסורה לבעלה ולא שייך ביה ונקה מעון:

## הלכה ו

מתני' **הרי היא ככל המנחות**. שנטמאו עד שלא קדשו בכלי ותשרף. שקדשה קדושת הגוף ואינה יוצא' עוד לחולין:

**וכל הנשואות**. לכהנים מנחותיהן נשרפו'. ואפי' קרב הקומץ כהלכתו ולא נטמאו נשרפין השיריים בבית הדשן כדמפרש בגמ' ותפדה. ותצא לחולין ומן המעות יקנה אחרת:

גמ' **ופריך והאומר' טמאה אני**. דתנן במתני' שמנחתה נשרפת אמאי הא כחטאת שמתו בעליה היא מנחה זו:

**וחטאת שמתו בעליה ילכו המעות לים המלח**. אם הפריש מעות לחטאתו ומת ילכו המעות לים המלח כדתנן פ"ג דמעילה ולמה תני כאן תפדה עד שלא הוקדשה בכלי דדמיא למפריש מעות:

**ומשני דמיא**. הך מנחה לאשם תלוי דתנן בכריתות פ' בתרא המביא אשם תלוי ונודע עד שלא חטא ירעה עד שיסתאב דמשום דלבו נוקפו גמר ומפריש וה"נ לבו נוקפו עליה וגמר ומפריש:

ופריך אם לאשם תלוי דמיא אפי' משקדשה בכלי נמי תפדה ויפלו דמיה לנדבה דהא באשם תלוי תנן התם ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה:

. דמיא לאשם שנשחט. המנחה לאחר שהוקדשה בכלי דמי' לאשם תלוי שנשחט:

**דתנינן תמן**. בכריתות פ' בתרא:

**הדם ישפך**. לאמה:

**והבשר יצא לבית השריפה**. אע"ג דחולין שנשחטו בעזרה בקבורה בעלמא סגי האי טעון שרפה דהוי כזבח פסול:

ה"ג תני נטמאת מנחתה עד שלא קדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותפדה משקדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותשרף קדש הקומץ ולא הספיק להקריבו עד שמת הוא או שמתה היא הרי היא ככל המנחות ותשרף קרב הקומץ ולא הספיק לאכול שיירי' עד שמת הוא או שמתה היא ה"ה ככל המנחות ותאכל שעל הספק וכו' וכ"ה בבבלי דף ו' ע"ב:

**כפרה**. מנחה זו את ספק' האי כפרה לאו כפרת עון הוא ולא הזכרת עון אלא כפרה הראויה לה קאמרינן שעשת' מנחה זו בשעת הקטרת קומצה כל מה שיש עליה לעשות שהרי בהכשיר קרבה יבא ישקה אותה ותיבדק וכיון דבהכשר קרבה שיריה נאכלין כל זמן שלא אירע בהן פסול בגופן:

**מהו בין כך ובין כך**. מי אמרי' בין שקמץ בין שלא קמץ אבל אם קרב הקומץ ובאו עדי' שנטמאת שיריה נאכלין דאף בזו אמרי' כיפרה ספיקה והלכה לה או דלמא בין שהקטיר הקומץ בין שלא הקטיר הקומץ אין שיריה נאכלין:

**אבל אם הקטיר**. הקומץ שירי' נאכלין:

**תמן תנינן**. מנחות רפ"ז:

**מנחת חוטא של כהני**'. כהן שמביא מנחה על שמיעת קול או על ביטוי שפתי' או על טומא' מקדש וקדשיו בדלי דלות:

**נקמצת**. כמנחת חוטא של ישראל ורבנן פליגי עליה וסברי דמנח' חוטא של כהנים אינה נקמצת אלא כולה כליל:

**והיתה לכהן כמנח'**. במנחת חוטא כתיב:

**הרי היא כמנח' נדבתו**. דאינה נקמצת ואינה כאכלת דכתיב וכל מנחת כהן כליל תהיה:

**הרי עשירית האיפה**. היינו מנחת חובתו של כהן כמנחת חובתו של ישראל להקיש מה זו נקמצת אף זו נקמצת ודייק ליה מדלא כתיב והיתה לכהן כמנחתו אלא להקיש מנחת חוטא של כהן למנחת ישראל:

**ת"ל וכל מנחת וכו'**. לא תאכל מיותר אלא ה"ק כליל תהיה נדבתו לא תאכל חובתו:

**איליין שירים וכו'**. מיבעי ליה אליבי' דר"ש הנך שירים דמנחת חוטא של כהנים מה דינו אם כהקומץ עצמו או כשירים:

**אין תימר וכו'**. כלומר ונפקא מיני' א"ת וכו':

**אינו נותנן בלילה**. דמנחה שהקריבה בלילה פסולה ככל הקרבנות דכתיב ביום זבחכם:

**ואינו נותנן לאחר מיתה**. אם מת הכהן בין הקרבת הקומץ להקרב' שירים דאין קרבן לאחר מיתה:

**ואינו מחשב להן**. שאם חישב מחשבת פיגול בשעה שמפזר' על הדשן נפסלין כקומץ עצמו:

**מהו שיחשב להן**. דהא לאו הקרבה היא או דלמא הקרבה מיקריא לה ולמ"ד כשירייי' הן מיבעי' ליה:

**נישמעינה מן הדא**. תא שמע:

ה"ג ראב"ש אומר מנחת חוטא של כהנים הקומץ קרב לעצמו וכו':

**ר"י פריך מה אנן קיימין**. באיזה דשן איירי ראב"ש:

**אם בדשן שלמעלן**. על תפוח הדשן גחלים שעל המזבח צוברים את הדשן לתפוח נמצא לבסוף מתפזר על בית הדשן:

**כבר אמר ר"ש**. היינו דר"ש:

**לדשן שלמטן**. במקום שמשליך מוראה ונוצה ותרומת הדשן אצל הכבש ושם היו נבלעים ושם היה מתפזר. ל"א בבית הדשן שבעזרה במקום ששורפין שם פרים ושעירים הנשרפין:

**הדא אמרה**. מדאמר ראב"ש שקריבה בדשן שלמטה ש"מ דמשום שיריים הן וניתנין בלילה וכו':

**ומחשב להן**. דלא קרבי ע"ג המזבח:

**אינו מחשב להן**. דכיון דלא הוכשרו לאכילת אדם ולמזבח הרי הן כקרבן ומחשבה פוסלת בהן:

**ר' בא בר ממל בעי**. פריך:

**הך ראב"ש**. אליבא דמאן:

**אין בשיטת אביו**. כר"ש ס"ל ודריש לקראי כוותיה יקרב נמי השיריי' למעלה כר"ש ואי דריש לקראי כרבנן תהא קריב' כליל בלא קמיצה כרבנן:

**ומשני בשיטת**. ר"ש אביו אמר אלא דדריש לא תאכל כדמסיק:

**ותהא כליל ולא תאכל**. לראב"ש קאמר דקשיא ליה כיון דכתיב כליל תהיה פשיטא דלא תאכל ולמה לי לא תאכל:

**ה"ג אלא לאכילה הקשיתיה ולא הקשיתי' לכליל תקטר**. וה"פ הא דאקשינן מנחת חובתו לנדבתו היינו לענין דלא תאכל אבל לא לענין כליל תקטר והיכי דמי נקמצת והשירי' מתפזרי' על בית הדשן שלמטה לאיבוד:

**ראה ר'**. במנחת כהנות דעתו של ראב"ש ושנה במתני' כיוצא בו ולקמן מפרש מנ"ל דשנה כראב"ש:

**אפי' כר"ש אביו**. וה"ה כרבנן נמי מצי אתיא דהא נשרפת מיהת על גבי המזבח:

**א"ל איכול בראש המזבח**. אס"ד דסובר ר' דכל מנחת כהנת על גבי המזבח נקרבת כרבנן אי כר"ש ה"ל למתני וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נתעכלו או קריבות דאין שייך לשון שרפה בראש המזבח:

**והא תני ר"ח**. בברייתא ופליג אראב"ש:

**ליקרב כליל וכו'**. במנחת סוטה של הנשואו' לכהן איירי:

**ה"ג מפני שותפותו של איש אלא הקומץ קרב לעצמו והשיריי' קריבין לעצמן וכ"ה לעיל רפ"ב**. מדקאמר קריבות לעצמן היינו כר"ש:

**א"ל**. מאי קושיא ר' סבר כראב"ש ור"ח הגדול סבר כר"ש בכהנות:

## הלכה ז

מתני' **וכהנת שנשאת לישראל**. וכן כהנת פנוי' מנחתה נאכלת:

**מנתת כהנת בת כהן נאכלת**. בגמרא יליף כולהו מקרא:

**כהנת מתחללת**. מן התרומה ומן הכהונה אם נבעלה לפסולים ישוב אינה חוזרת לכשרותה לעולם:

**כהן אינו מתחלל**. אם נשא גרושה חללה או זונה אלא כל זמן שהוא עמה פסול לעבודה משגרשה חוזר להכשרו דכתיב להחלו בזמן שהוא נוהג מנהג זה הרי הוא חולין:

**ואין כהנת אוכלת בקדשי קדשים**. בחטאת ואשם ומנחה:

גמ' **מעתה**. נימא נמי בהא כהן ולא כהנת שאין כהנת מאכילה לעבדיה בתרומה והא תנן ביבמות פ' אלמנה בת כהן לישראל והכניסה לו עבדים לא יאכלו עבדים בתרומ' ש"מ דאם לא ניסת אוכלי' בשבילה:

**מאי כדון**. אלא מנ"ל שמנחת כהנת נאכלת:

**והכהן המשיח תחתיו מבניו**. כתיב בפרשת וכל מנחת כהן כליל תהיה דרשינן מי שבנו עומד תחתיו שהוא כהן כמוהו הוא בדין הזה אבל זו אין בנה עומד תחתיה שאם ניסת לישראל הרי בנה ישראל ואסור בתרומה:

**דכתיב ולא יחלל זרעו בעמיו**. בכהן הנושא אשה הפסולה לכהונה:

**אין לי**. ללמד מהאי קרא אלא שזרעה מתחלל:

**היא עצמה מניין**. שמתחללת מן התרומה ומן הכהונה בביאת הפסול ושילקה הכהן הבא עליה משום חללה:

**ודין הוא**. ולא צריך קרא:

**היא שעברה עבירה**. שאף היא מוזהרת שלא להנשא להפסול לה בעבירה:

**הוא עצמו יוכיח שעבר עבירה ואינו מתחלל**. דכתיב לא יחלל זרעו אבל הוא אינו מתחלל:

**שאינו מתחלל בכל מקום**. אפילו בא על השפחה או על הנכרית:

**תאמר באשה שהיא מתחללת בכל מקום**. בכל הפסולים שנא' ובת כהן כי תהיה לאיש זר כיון שנבעלה לפסול לה פסלה והואיל ונפסלת בשאר ביאת איסור דין הוא שתפסול אף בביאת פסולי כהונה:

**מה נפשך לומר**. מה רצונך לומר שום פירכא על ק"ו זה מה לזרעו שכן יצירתו בעבירה משא"כ באשה:

**לא יחל לא יחלל**. דה"מ למכתב לא יחל וכתיב לא יחלל בשני חילולין הכתוב מדבר אחד לה ואחד לזרעה:

**אף מי שהיה כשר ונתחלל**. כלומר מרבינן מהאי קרא אף האשה שהיתה כשרה דמתחללת:

**כהנת מותרת לצאת לחוצה לארץ**. שגזרו חכמים על עפר ארץ העמים שהיא מטמאה משום ספק קברות שלהן דעכו"ם מטמא במגע ומשא ואהל לרבנן ולר' שמעון נמי דאמר שאין מטמאין באהל מטמאין הן במגע ומשא ורקב:

**אמור אל הכהנים**. בני אהרן לנפש לא יטמא בעמיו ולא בנות אהרן:

**דלכן**. דאם לא כן מה טעם נאמר שיהו הנשים אסורות לצאת לחוצה לארץ:

**הואיל והיא בכלל גזרה**. דסתמא גזרו על הכהנים שלא יצאו חוצה לארץ הלכך לא תצא:

**ותהא בכלל גזרה**. ע"כ לומר שגם הנשים אסורות לטמא למתים:
**נמצאת אתה מדחה פרשת הטמאות**. דבפירוש כתיב בני אהרן ולא בנות אהרן:
**דכתיב**. בחטאת ובאשם ובמנחה כל זכר בבני אהרן יאכלנה:

## הלכה ח

מתני' **האיש פורע ופורם**. כשהוא מנוגע פורע את ראשו ופורם את בגדיו:
**האיש מדיר את בנו**. הקטן בנזיר וחלה נזירות עליו אפילו לכשיגדל:
**איש מגלח על נזירות אביו**. אם נדר אביו בנזירות והפריש קרבנותיו ומת והיה בנו נזיר או שנדר בנזירות לאחר מיתת אביו הרי הבן מגלח ביום מלאת ומביא קרבנות שהפריש אביו:
**האיש מקדש את בתו**. מקבל קידושי בתו הקטנה שלא מדעתה:
**מוכר את בתו**. לאמה כשהיא קטנה:

.

גמ' **איש**. דכתיב איש צרוע הוא:
**אין לי אלא איש**. הוא שנחלט בטומאת נתקים דכתיב בסיפא טמא יטמאנו הכהן אשה מנין:
**ה"ג ת"ל והצרוע וכ"ה בבבלי**. וה"פ דכתיב סמוך לו והצרוע אשר בו הנגט דמיותר ולא ה"ל למכתב אלא בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע דהא כתיב לעיל מיניה דבמצורע אייריי אלא לרבות צרוע שני כגון אשה וקטן א"נ מיתורא דצרוע קדריש כל דשייך בו שם צרוע:
**א"כ למה נאמר איש צרוע**. אחרי דמרבינן הכל:
**לענין שלמטן**. לאו למעוטי מטומאה האמורה בפסוק זה אלא למעט הנשים מפריעה ופרימה לומר לך איש פורע ופורם וכו':
**דכתיב את בתי נתתי לאיש הזה וישנאה**. באביה נתלית נתינתה דכתיב ברישא דקרא ואמר אבי הנערה אל הזקנים משמע דממעט אמה:
**ה"ג ורגמו אותה ולא את כסותו**. ולהכי נקט ליה להאי משמעותא דנסקל ערום בלשון זכר גבי איש למימרא הא אותה בכסותה:
**והכתיב**. גבי נערה המאורסה וסקלתם אותם באבנים וקאי על הנערה ועל הבועל נמי נדרוש ולא את כסותם הרי דאף האשה נסקלת ערומה:
**מאי כדון**. אלא מנ"ל דאין האשה נסקלת ערומה:
**איש ע"י שאין ניוולו מרובה**. כשהוא ערום וע"י שהוא ערום אינו שוהה למות לפיכך נסקל ערום כדי למהר מיתתו:

**אבל אשה ע"י שניוולה מרובה**. כשהיא ערומה וכתיב ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה וזו יפה לה לסקול בבגדיה אע"פ שהיא שוהה למות:

ה"ג **דכתיב ותלית אותו על העץ**. בגניבו. דכתיב ונמכר בגניבתו:

**ולא בכפילו**. אם יש לו לשלם הקרן ואין לו ממה לשלם הכפל אינו נמכר:

**ולא בזמימו**. אם העיד על חברו שגנב והוזם שחייב לשלם כדכתיב ועשיתם לו כאשר זמם מ"מ אינו נמכר בשביל כך אם אין לו לעד לשלם:

**בגניבו אינו נמכר ונשנה**. אם גנב מחאה זהובים ונמכר לשש שנים בעד חמשים זהובים ויוצא בשביעית תו אינו נמכר:

**ואין לו עליו דמים**. אף שיש לו לשלם אחר שיצא מרבו אין לנגנב עליו שום חוב ופטור מלשלם לו:

**ומעתה בגנבה אחת**. וכדפרישית הוא שאינו נמכר ונשנה:

**אבל בשתי גניבות**. שגנב בשני פעמים אפילו לא עמד בדין עד שגנב שתי פעמים נמכר לשש וחוזר ונמכר בשביל גנבה השניה אם לא הגיעה המכירה הראשונה יתר מדמי הגניבה האחת דבכל חדא וחדא קרינן בה ונמכר בגניבתו:

**גנב משל שותפין מה את עביד לה**. למאי מדמינן לה לגניבה אחת או לשתי גניבות:

**היה גונב ומוציא בלילה**. כמה פעמים בזה אחר זה:

**נימר**. פשיטא לן אם נודע לבעלים בין זו לזו שתי גניבות הן ואם לא נידע לבעלים גניבה אחת היא ואינו נמכר ונשנה:

הדרן עלך פרק היה נוטל

## פרק ד

### הלכה א

מתני' **ארוסה ושומרת יבם**. שקינא להן הארוס והיבם:

**לא שותות**. בגמ' יליף מקרא:

**ולא נוטלות כתובה**. בגמרא מפרש:

**תחת אישה**. ביושבת תחתיו הכתוב מדבר:

גמ' **ופריך וישקינה לארוסה**. למה לא שותות. ומשני גזירת הכתוב היא. דכתיב והביא האיש את אשתו וארוסתו אינה אשתו:

**ופריך לא יקנא לה**. א"כ דארוסה ממעטינן מדכתיב אשתו נמעטה נמי מקינויו דכתיב וקנא את אשתו ומדתנן לא נוטלות כתובה ש"מ שמקנא לה ליאסרי עליו:

**ומשני וקינא את אשתו אפי' מקצת אשתו**. דכתיב תרי זימנא וקנא את אשתו ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ומרבינן אפי' מקצת אשתו:

**ה"ג מתני' דלא כב"ש**. וה"פ מתני' דתנן לא שותות ולא נוטלות כתובה אתיא דלא כב"ש דסברי כל היכא דאינם שותות נוטלות כתובה:

**דבש"א וכו'**. לקמן בפרקין:

**הביא לי בעלי ואני שותה**. דמתחלה כשנסתרת היה על סמך זה הלא אפשר לברר הדבר שאני נקיה וטהורה ע"י שתייה וכיון שאין העכבה ממנה נוטלת כתובתה:

**ברם הכא**. אבל כאן בארוסה ושומרת יבם דגזירת הכתוב הוא שאינה שותת אין לה כתובה אפי' לב"ש דכיון דיודעת שאינה שותה למה הכניסה עצמה לספק הגדול הזה ונסתרה במקום שאי אפשר לברר לפיכך אין לה כתובה:

**ודכוותה תחת אישך**. דכתיב נמי תרי זימני ואם לא שטית טומאה תחת אישך הנקי וגו' ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת נמי מרבינן שומרת יבם ששותת מיהו לאו כל שומרת יבם שותת:

**היך עבידא**. היכי דמי שיגרוס הקינוי של ארוסה ושומרת יבם שתשתה אחר שניסת ושאם תסתרי בעודה ארוסה ושומרת יבם שתיאסר עליו:

**משקה אותה על קינוייו**. שקינא לה בעודה ארוסה שהרי שטית דהיינו סתירה היתה כשהיא תחתיו לאחר שכנס':

**ה"ג קינא לה עודה ארוס' ונסתר' וכנסה וידע בה תצא בכתובתה ואם לאו תצא שלא בכתובה**. וה"פ אם ידע שנסתר' בעודה ארוסה ואפ"ה כנסה יש לה כתוב' דידע ומחיל ואפ"ה תצא אם הוא אומר שלא מחל דשויה אנפשי' חתיכא דאיסור' ואם לאו דלא ידע שנסתרה עד לאחר שכנסה אין לה כתובה דמקח טעות הוא:

ולמ"ד שומרת יבם שזינת' אסור' לייבם מדאורייתא אסור' דסתיר' לאחר קינוי לזנות דמיא:

**ונפלה לפני היבם וכנסה ונסתרה**. משקה אותו על קינויו של היבם דלאחר שכנסה היבם מחמת נישואי היבם נופלת לפני היבם השני:

גמ' **תמן תנינן**. לקמן בפרקין:

**יצאת זו**. איילונית וכל השנויין במתני' שאינן ראויין לזרע:

**התיבון**. הקשו:

**הרי היא ראוי' להזריע זרע**. ולמה תנן במתני' שאינה שותה:

**ומשני שנייא היא**. שאני אלמנה לכה"ג דלאו משום שאינה ראוי' להזריע זרע נתמעטה אלא מדכתיב ולא יחלל זרעו בעמיו וכיון דזרעה פסול לא מיקרי זרע:

**תמן תנינן**. ביבמות פרק אלמנה:

**ממזר פוסל ומאכיל כיצד**. בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת וניסת לעבד או לעכו"ם וילדה הימנו בן ה"ז ממזר היתה אם אמו בת ישראל לכהן תאכל בתרומה בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה ואס"ד דזרע פסול לא מיקרי זרע למה פוסל אם אמו בת כהן מתרומה דבי נשא אם מתה בתו קרי כאן וזרע אין לה ושבה אל בית אביה:

**והכא הוא אמר הכין**. דזרע פסול לא מקרי זרע:

**תמן**. התם בתרומה כתיב וזרע אין לה מכל מקום אפי' זרע פסול פוסלה מתרומה דבית אביה:

**ה"ג ברם הכא כתיב ונקתה ונזרעה זרע זרע כשר ולא זרע פסול**. וה"פ הכא כתיב ונקתה וגו' משמע דזרע יהא נקי שיהא כשר ולא פסול א"נ התם וזרע אין לה קרא יתיר' הוא דלרבו' זרע זרעה מכשר לא צריך קרא דבני בני' הן כבני' אלא לרבות אפי' זרע פסול כן משמע בבבלי ביבמות:

**אר"י בר' בון**. אלו הפסולי' לאו מונקתה ממעטינן אלא מסברא הלא המים המאררים לא באו אלא להתירה לבעלה:

**ה"ג וזו כיון שאסורה אומרים לו הוצא**. ולמה לו להשקותה ולמחוק השם חנם:

## הלכה ב

מתני' **ונתינ**'. הגבעוני' ואסור' לבא בקהל:

**ואינה שותת**. בגמרא מפרש טעמא:

**ולא נוטלת כתובה**. אע"ג דשאר אלמנו' לכ"ג יש להן כתובה כדתנן בכתובות פי"א זו אין לה כתובה שסתירתה גרמה:

מתני' **ה"ג ואמר בעלה אינו משקה ושבעלה בעלה בדרך וכו**'. שהוא גורס לה שלא תשתה נוטלת כתובתה:

**מתו בעליהן**. שכל סוטות הראויות לשתות ולא הספיקו להשקותן עד שמתו:

**בש"א נוטלת כתובה**. דאומרת אנא הא קאי ומספיקא לא מפקינן כתובתה ממלה דשטר העומד לגבות כגבוי דמי:

**ולא שותות**. דכתיב והביא האיש את אשתו:

**ובה"א לא שותות ולא נוטלות כתובה**. דשטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי ומספיקא לא מפקינן ממונא מיורשים:

גמ' **סוטה**. אם רצה הבעל למחול על קינויו קינויו מחול:

**ובן סורר ומורה**. שרצו אביו ואמו למחול לו מוחלין לו:

**וזקן ממרא**. שהמרה על ב"ד של לשכת הגזית ומיתתו בחנק אם רצו ב"ד למחול לו מוחלין לו:

ה"ג וזקן ממרא וכשבאתי אצל חביריי שבדרום על שני' הודו לי ועל זקן ממרא לא הודו לי שלא ירבה מחלוקו' בישראל וכ"ה בבבלי:

## הלכה ג

מתני' **מעוברת חבירו**. שמת או גרשה והניחה מעוברת או מניקה ואסרוה חכמים להנשא עד סוף זמן הנקת הולד והלך זה ונשאה קודם הזמן וקנא לה ונסתרה:

**לא שותה**. שהרי אינה ראוי' לקיימה ובגמרא מפרש טעמא:

**יכול הוא להפרישה**. עד סוף זמן ההנקה ולהחזירה הלכך ראוי' לאישות קרינא בה:

**איילונית**. דוכרנית דלא ילדה:

**ושאינה ראוי' לילד**. ששתת כוס עיקרין ואסור לקיימן למי שאין לו בנים:

**יכול הוא לישא אשה אחרת**. ויהיה מותר לקיים את זאת הלכך ראוי' לאישות היא:

גמ' **ובשדה יתומים אל תבא**. וזה בא בגבול אלו הקטני' שהם יתומים ומעכבן מלהניק:

**ולא יחזיר עולמית**. קנסא קנסי' רבנן:

**ובכל הדברים ר"מ קונס**. מיבעי' ליה מי קניס ר"מ כל מי שעבר על תקנת חכמי' שיוציא ולא יחזיר או לא קניס בכולן רק במניק' ומעוברת חבירו:

**נשמעינה מן הדא**. תא שמע:

**קטנה שחלצה וכו'**. מתני' היא ביבמות פ' מצות חליצה:

**תחליץ משתגדיל**. חוזר' וחולצ' משתגדיל:

**ר' מנא א"ל סתם**. ולא אמרה משמי' דר' יוחנן:

**דר"מ היא**. מתני' דתנן קטנה לא תחלוץ אתיא כר"מ דמקיש אשה לאיש וקטן אינו חולץ מדאורייתא דאיש כתיב בפרשה וקסבר ר"מ דחליצת קטנה נמי פסול מדרבנן הלכך בדיעבד חליצתה כשר' שמעינן מיהת דהעובר על תקנת חכמים לא קניס דאל"כ למה תנן בסיפ' ואם לא חלצ' משתגדיל חליצתה שחלצה כשהיתה קטנה כשרה:

**ה"ג שמא**. וה"פ לכך לא חולצין שמא תמצא איילונית וע"י חליצת' הותרו שאר יבמות וחליצת איילונית לאו חליצה היא דהא אינה עול' ליבום יכדבעינן למימ' לקמן ולא

מיבמין שאיילונית לאו בת הקמת שם היא נמצא פוגע באשת אח שלא במקום מצוה דרחמנא פטרה דכתיב אשר תלד פרט לאיילונית:

**עד כ"ד חדש**. משנולד בנה שמא תתעבר ותצטרך לגמול בנה ובעל זה אינו אביו שיקנה לו בצים וחלב:

**י"ח חדש**. דיו לתינוק לינק בכך:

ה"ג אם כדברי האומר כ"ד חדש מותרת להנשא לאחר כ"א חדש ואם כדברי האומר י"ח חדש מותרת להנשא לאחר ט"ו חדש לפי וכו' וכ"ה בבבלי בכתובות פ' אע"פ:

**אלא לאחר שלשה חדשי**'. לעיבור' הלכך אף אם תתעבר בביאה הראשונה לא יגיע מזה הפסד להילד:

ה"ג רבי ירמיה אמר עקביא וכו':

**ופריך מה**. זה אחרי שהורה רשב"ל לעקביא כ"ד חדש איך חזר ושאל לר"ח:

**ומשני תרין עובדין הוון**. שני מעשים היו ופעם אחד שאל לרשב"ל ופעם אחר שאל לר"ח:

**וצם כל ההוא יומא**. וישב בתעני' כל אותו היום לפי שהי' מתיירא אולי חטא שהקיל בהוראתו:

**בארבלי**. שם מקום:

**ואפי' מת התינוק**. צריכה להמתין כ"ד חדש מעת לדתו דחיישינן דלמא קטלא ליה לתינוק כי היכי דתינסב:

**מודים חכמים לר"א שאם הי' לו אשה ובנים שהיא שותה וכו'**. דטעמייהו דרבנן משום דאינה ראויה לו לקיימה הלכך ביש לו אשה ובני' שותה ונוטלת כתוב':

**כבר נראית לשתו**'. לאחר הקינוי ושותת:

**ה"ג לא היו לו אשה ובנים ונולדו לו בין קינוי לסתירה וכ"ה ברמב"ם פ"ב מה"ס**. וה"פ לא הי' לו אשה הראוי' לילד בשעת קינוי אלא זו האיילונית וכיוצא בו ונולד לו בן מגרושתו בין קינוי לסתירה:

**כבר נראית שלא לשתות**. ואינה שותת:

## הלכה ד

מתני' **אשת כהן שותה ומותרת לבעלה**. אם נמצאת נקי' ובגמר' פריך פשיטא:

**אשת סריס שותה**. בגמ' יליף מקרא:

**ה"ג ע"י כל העריות כולן מקנין**. אם קינא לה מאחד מכל העריות ונסתרה הוי קנוי ונאסרה עליו ושותה דלא תימא נטמאה נטמאה ב' פעמים אחד לבעל וא' לבועל היכא דמתסרא עלי' בהאי זנות לאפוקי הא דאסירא עלי' דבועל וקיימא אימא לא קמ"ל:

**חוץ מן הקטן**. פחות מבן ט' שנים שאינן ראוי לשכיבה אבל בן ט' שנים ויום א' כיון שביאתו ביאה איש מיקרי לגבי שכיבה ושותה:

גמ' **ופריך דלכן וכו'**. מאי קמ"ל דאשת כהן שותה ומותרת לבעלה דלא כן אלו לא תנן במתני' מה היינו אומרים דאסורה לבעלה הכהן אף אחר ששתת מ"ט הלא טהור' היא שלא בדקוה המים:

**ומשני אני אומר**. לעולם טמאה היא והא דלא בדקו' המים אותה שזכות תולה לה לכך איצטרך התנא לאשמועינן דמותרת לבעלה:

**ופריך הניחא כמ"ד הזכות תולה ואינה ניכרת**. איצטרך לאשמועינן:

**ברם**. אבל למ"ד הזכות תולה וניכרת דאע"ג דזכות תולה מתנוונת וניכר שהוא מחמת הזכות קשה למה לי' למתני דאשת כהן שותה ומותרת לבעלה:

**כן אנן קיימין**. מתני' איירי בשתת ולא בדקו המים אותה ואפ"ה איצטרך לאשמועינן דאשת כהן מותרת לבעלה:

**שלא תאמר**. זו נאנסה ולפיכך לא בדקו המים אותה שאין המים בודקין את האנוסה:

**מה אנוסה שבכהונ'**. דינה כרצון שבישראל מה רצון בישראל אסור' לבעלה אף אנוסה אסורה לבעלה הכהן:

**לפום כן**. לפיכך איצטרך התנא לאשמועינן דמותר' לבעלה הכהן ולא חיישינן לאנוסה דלא שכיח ועוד דתחלת חששתו שברצון זינתה עם זה שקינא לה ממנו:

**ומנין שאונסין פוסלין בכהונה**. כרצון באשת ישראל:

**ומה וכו'**. והדין נותן ומה אם שרצים הקלים טומאת השרצים וה"ה שאר טומאו' שהן קלים שאי אפשר לבא ע"י לידי מיתה בידי אדם אפ"ה הנוגע בהן בין באונס בין ברצון טמא:

**סוטה חמור'**. שמיתתה בידי אדם אם היא ודאי טמאה א"נ מיתתה ע"י המים מיתה חמורה היא אינו דין שתהא אסורה לכהן באונס כרנון:

**מה את ש"מ**. כלומר איך יכפינן מהך קרא פרט לאונסין:

**מה תחת אישך**. הנבעלת לבעלה הוא ברצון אף לבועל צריך שיהי' ברצון פרט לאונסין:

**ויש לך שאינ' תפוסה בישראל והיא מותרת**. והיא מיעוטא הוא כלומר בסתם אשה אמרת לך טעם האסו' תלוי בלא נתפשה הא נתפשה מותרת ויש אשה שאע"פ שברצון מותרת ואיזו זו וכו':

**תחלתה באונס**. תחלתה של בעילה:

**וסופה**. של בעילה ברצון:

**כהדא איתתא**. כהאי אשה שבאה לפני ר"י ואמרה ליה נאנסתי מה אני לבעלי אסורה או מותרת:
**ולא ערב לך בסוף**. שנהנית מבעילת המאנס דהוה ליה סופו ברצון:
**שמא אינו רע לו**. שעשה כן ביה"כ:
**ובסוף אינו ערב לו**. לאחר שנכנס לתוך גרונו אפילו הכא נהנה ממנו:
**וקיבלה**. ר"י לתשובתה והתירה לבעלה דהוה ליה אונס גמור אף על גב דהוה רצון בסוף יצר אלבשה המאנס:
ה"ג וכי נטמאת לרבות אשת הסריס ויתן איש בך את שכבתו למעט את הסרים ואת הקטן:
**ה"ג ומי שאינו איש בני ישראל ויקנא**. וה"פ מי שאינו איש מפרש למעוטי עכו"ם ויליף מדכתיב דבר אל בני ישראל איש איש וכו' ע"י בני ישראל מקנין אבל לא ע"י עכו"ם:

## הלכה ה

מתני' **אלו שב"ד מקנין להן**. אם רואים אותן שמתנהגות בפריצות:
**לא להשקותה אמרו**. דהא בעינן והביא האיש את אשתו וליכא ובעלה נמי לכשיבא אינו יכול להשקותה בקינוי זה דבעינן וקנא את אשתו והיא המקנא ישקנה ור"י סובר לא בעינן וקנא והביא:
גמ' **בני ישראל ויקנא**. מנ"ל שב"ד מקנאין שנאמר דבר אל בני ישראל פעמים שבני ישראל והוא הב"ד מקנאין כגון אלו השנויים במתני' כן הוא ברבה פ' נשא:
**ופריך ויסקינה**. כשם שהב"ד מקנין אותן כך ישקו אותן ולמה תנן בסיפא לא להשקותה וכו':
**ומשני גזירת הכתוב היא**. דכתיב והביא האיש את אשתו דוקא האיש מביא ולא הב"ד:
**ופריך ולא יקנאו לה**. הב"ד כשם שאינן משקין אותה:
**התורה אמרה וקינא את אשתו**. תרי זימנא למדרש מיניה אפילו מקצת אשתו ומרבינן אפילו בית דין:
**ביאת פסולין**. כגון הנך דקחשיב בסמוך:
**מנין שהיא פוסלת אותן מתרומת בית אביה**. אם היא בת כהן:
**ה"ג שהיא פוסלת אם מאשת איש חמורה היא אם מאלמנה לכה"ג שאני פסולי כהונה הצד וכו'**. וה"פ אם מאשת איש נילף דכתיב ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל כיון שנבעלה לפסול לה פסלה דהאי קרא מיותר ומוקי ליה בא"א וכדאמרינן בבבלי ביבמות פ"ז וקאמר דליכא למילף מא"א שהיא חמורה שחייבין עליה מיתת ב"ד לכך נפסלת מן התרומה בביאת זר ומאלמנה לכ"ג דכתיב ולא יחלל זרעו

בעמיו בשני חילולין הכתוב. מדבר אחד לה ואחד לזרעה וכיון שנבעלת לכה"ג הרי היא חללה ואסורה בתרומה נמי ליכא למילף דשאני אסורי כהונה דחמירא:

**הצד השוה בהן**. כלומר אלא נילף מבינייהו מא"א ומאלמנה לכה"ג במה הצד:

**הצד השוה שבהן**. שזרען פסול וביאתן פוסלת אף אני אביא כל שזרעו פסול ביאתו פוסלת וכל שאין זרעו פסול אין ביאתו פוסלת:

**בן ט' שנים ויום אחד**. שהוא גר עמוני וכו' דזרעו אסורין לבא בקהל:

**מצרי ואדומי**. עד דור שלישי בעשה:

**חלל**. בנו פסול לכהונה:

**נתין וכותי**. בלא תתחתן בם דקסבר כותי' גירי אריות הם וקסברי גוי ועבד הבא על בת ישראל בנו פסול:

**פוסל מן הכהונה**. אם בת כהן היא מן תרומה דבי נשא ולוי' וישראלית להנשא לכהן:

**כל שזרעו פסול וכו'**. למעוטי מצרי שני דלת"ק כיון דאיסו' עשה הוא פוסל ולר"י כיון שאין זרעו פסול דהא מצרי שלישי מותר לבא בקהל:

**כל שאת מותר בבתו וכו'**. ואיכא בין ר"י לרשב"ג גר עמוני ומואבי דבתו כשרה לר"י כיון שמקצת זרעו פסול דהיינו בנו פוסל ולרשב"ג אינו פוסל כיון דמקצת זרעו כשר:

הדרן עלך פרק ארוסה

## פרק ה

### הלכה א

מתני' **כשם**. כך המים בודקין אותו. את הבועל:

**שנאמר ובאו ובאו**. בגמרא מפרש דאיכא תנא וי"ו יתירא קדריש ואיכא תנא דדריש ובאו ובאו יתירא דכתיב בעניינא:

**שנאמר נטמאה נטמאה**. גם בזה מפרש בגמ' דאיכא תנא דדריש מוי"ו יתירא ואיכא דדריש מונטמאה ונטמאה יתירא דכתיב בעניינא:

**ר' אומר שני פעמים האמורין בפ' אם נטמאה וכו'**. ר' שמע לר"ע דדריש בעל ובועל מריבוייא דוי"ו יתירא וקאמר ר' בעל ובועל מנטמאה נטמאה קדריש ולא מוי"ו יתירה:

גמ' **אנן תנינן**. במתניתין שנאמר באו באו משמע דמיתורא דתיבות ובאו ובאו עצמן קדריש:

**ואית תניי תני**. ויש תנאים ששנו שנאמר ובאו ובאו משמע דיתורא דוי"ו קדריש:

**מ"ד באו באו**. שנה משנתו כר"ע דדריש לשונות הכפולים שבמקרא:

**ומ"ד ובאו ובאו**. שנה משנתו כר"י דאמר לשונות כפולים הם ולא ניתנו להדרש דדברה תורה כלשון בני אדם ולא דריש אלא מיתורא דוי"ו:

**תני בוא ובה**. איכא תנא דתני שהמים בודקין אותו כשם שבודקין אותה שנאמר בו ובה המים המאררים:

**ופריך וכתיב כן**. בתמיה וכי כתיב הכא בקרא:

**ומשני כיי דמר ר"א וכו'**. אתיא כי האי דאמר ר"א בשם ר"י:

**גורעין לדרוש מתחלתה לסופה**. ומעתה גורעין וי"ו ראשונה דובאו ונותנין באמצע לאחר הבי"ת דובאו ונותנין וי"ו אחרונה דובאו ומוסיפין אתיבת בה וקרינן בוא ובה וא"ת האל"ף יתירא דבתיבת בוא ל"ל אין קושיא דמצינו הרבה תיבות כיוצא בזה במקרא ודרשינן תרווייהו כמו לו"א בא' ובוי"ו ה"נ דרשינן תרווייהו בא בו ובה:

**ואפילו באמצע התיבה**. והיינו כדפרישית שנוטלין אותיות מתחלת התיבה ונותנין לתוך התיבה כמו וי"ו ראשונה דובאו שנותנין בתוך התיבה א"נ אפילו תיבות שבאמצע המקרא נותנין בראשו או בסופו והראשון נראה:

**ויצקת עליה שמן**. מנחה היא כתיב במנחת מחבת ודרשינן ויצקת שמן מנחה לרבות כל המנחות ליציקה ובת"כ מסיים בה יכול שאני מרבה אף מנחת מאפה ת"ל עליה שמן ואי לאו דגורעין ומוסיפין לא היינו דורשין מנחה לרבות כל המנחות אחרי דכתיב עליה לפני מנחה גבי ויצק אבל השתא דרשינן ויצק שמן מנחה:

**מנין המאררים**. שהמים יבואו בו ובה שאיבריהם יחד תצ"ו כמנין המאררי"ם:

**והא תנינן וכו'**. כלומר ותניא נמי הכי במתניתין דכשם שהמים בודקין אותה כך בודקין אותו א"נ אגב שיטפא דלישנא דפ"ק נקיט הכי וכאן צ"ל תנן ולא והא תנינן:

**כשם שהיא אסורה לאחיו של בעל**. אם מת ונפלה לפני אחיו ליבם אסורה לו שהרי מחמת אחיו באתה ולו היתה אסורה כ"ש לאחיו:

**כך היא אסורה לאחיו של בועל**. לעולם:

**על כל ביאה וביאה**. שנבעלת מבעלה לאחר שכיבת הבועל דבאיסורא בא עליה אחרי שכבר נאסרה עליו בביאת הבועל וכפי ריבוי האיסורין נענשת ומיתתה מנוולת ביותר:

**כך הן**. המים בודקין את הבועל שגם הוא גורם באיסורין שעשה הבעל:

**היא ע"י וכו'**. דמדתנן כשם שהמים בודקין אותה וכו' משמע ליה דאם אין המים בודקין אותה אינן בודקין אותו אע"ג שעשה בועל איסורא עם אשת איש אחרת אין המים בודקין אותו וקאמר הטעם משום דהיא שדרכה להאסר על בעלה ע"י ביאת איש אחר נבדקת עתה דאל"כ תעמוד באיסורא ובתזנותה לעולם:

**אבל הוא לכשישתה**. האיש האחר את אשתו מחמת סתירתו של הבועל יתפרע ממנו איסורא דעבד:

**בדקו אותו וכו'**. אם בדקו המים אותו ולא אותה מי נאסרת על בעלה או לא:

**ופשיט אני אומר הזכות תלה לה**. ודאי דהיא אסורה על בעלה שהרי אין המים בודקין אותו אא"כ שזינתה והא דלא בדקוה המים מפני הזכות שיש לה תלה לה שלא תהא נבדקת מיד:

**ופריך הניחא כמ"ד הזכות תולה ואינה ניכרת**. שפיר אלא למ"ד אף אם הזכות תולה לה ניכרת שמתנונה קשיא הרי לא הוכרה א"כ ע"כ לומר שלא זינתה עמו:

**אלא**. אם בדקו המים אותו ולא אותה מותרת שאני אומר מים מגולין שתה ונצבה בטנו ולא ממי המרים:

ה"ג מים מגולין שתה ונצבה:

**ופריך הכין לא הוון וכו'**. אס"ד דממים המגולין נצבה לא היו להם לבדוק אותו כזה בצביית בטן ונפילת ירך שאין דרך ארס המים המגולין לחלותו בענין זה:

**ומשני אלא אני אומר**. ע"כ לומר שהוא נסתר עם נשים אחרות ובא עליהן לכך בדקו אותו. והיא טהור':

**ופריך ולא כן**. סברנו לומר שאין המים בודקין אותו אלא לכשישתה הבעל את האשה שזנתה עמו אז יהא גם הוא נבדק ואיך בדקו אותו המים עתה:

**ומשני תיפתר**. מפרש לעולם שבא עליה והא דלא בדקו המי' אותה שהיה הוא מזיד והיא שוגגת לכך לא בדקו המים אותה דכתיב והיא לא נתפשה הא נתפשה דהיינו באונס או בשוגג אין המי' בודקין אותה לפיכך בדקו אותו ולא אותה:

**ה"ג בדקו אותה ולא אותו אני אומר הזכות תלה ליה וכ"ה בתוספ' בר"פ**. וה"פ מיבעיא לי' אם בדקו המים אותה ולא אותו מי אמרי' שודאי לא בא עליה הנחשד אלא איניש אחרינא בא עליה לכך לא בדקו המים אותו או דלמא אמרי' הזכות תלה לי' ונפקא מיני' אם הנחשד אחיו של הבעל ומת אחיו ונפלו צרותיה לפניו לייבם מותר לייבם מהן או דלמא אסור בהן שהרי צרת סוטה הן לדידי' ואפשר לומר דאפי' לאו אחיו הוא אסור בצרותי':

**ופשיט אני אומר זכו' תלה ליה**. דכיון דחזינן דבדקו המים אותה אמרינן מסתמא הוא המזנה ולא בדקו המים אותו מפני הזכות:

**מעתה גירש יהא מותר בה**. למ"ד הזכות תולה וניכר' פריך שבדקו אותה שמתנונה ואנו רואים שמחמת זכות הוא לכך גירש בעלה יהא הנחשד מותר בה דכיון דחזינן שלא בדקו המים אותו ומסתמא עם אחרי' נסתרה:

**ומשני תיפתר**. תפרש דאפ"ה אסור בה הנחשד שאני אומר היא היתה מזידה והוא שוגג לכך לא בדקו המים אותו ובסמוך מפרש למה אסור בה אפי' הוא שוגג:

**הוא מזיד והיא שוגגת**. מילתא באנפי נפשה היא וה"ק אם באו עדים ואמרו שהבועל הי' מזיד והיא שוגגת פשיטא לן שהיא מותר' לבעלה ישראל דכשם שאנוס' מותר' לו כך השוגגת:

**גירש**. הבעל את השוגגת מהו שיהא זה הבועל מותר בה מי אמרי' שאינה נאסרה על ידו לבעל אף לבועל מותרת או דלמה איהו מיהו איסורא במזיד עשה ואסורה עליו לעולם:

**ופשיט אפשר לומר מזיד בה ואת אמר הכין**. שיהא מותר בה בתמיה ודאי אסורה היא לו:

**ופשיט אפשר לומר יוצאת מתחת ידו ואת אמר הכין**. בתמי' אחרי שאסרה על בעלה שצרי' להוציא' על ידו איך תהי' מותרת לו להבועל:

**ומנין שהדבר תלוי בה**. שאם היא שוגגת מותרת לבעלה דמוהיא לא נתפשה לא שמעינן אלא אנוסה מותרת אבל שוגגת לא שמענו וגם מנ"ל שאם הוא שוגג שאסור' לו אף שנאסרה על בעלה איהו לאו במתכוין עביד שתיאסר לו:

**אם היתה מזידה אסורה שוגגת מותר**'. וה"ה כשנאסרה על בעלה ע"י קרינן בה לטמא' בה הרי היא להבועל כטמאה:

## הלכה ב

מתני' **בו ביום דרש**. כל היכ' דתנינן בו ביום הוא ביום שהושיבו את ראב"ע לנשיאות שנתרבו התלמידים בבה"מ שניתן רשות לכל התלמידים לכנוס ומשום דהך דרשא דנטמאה ונטמאה נמי בו ביום נדרשת נקטיכהו לכל הנך הכא:

**וכלי חרש**. הוא ראשון שנטמאה מן השרץ שהוא אב והאוכל שבתוכו שני שטמאו הכלי:

**אינו אומר טמא**. כל אשר בתוכו טמא אלא יטמא למדרש ביה נמי יטמא שמטמא את אחרים:

**לימד על ככר שני**. להכי נקיט ככר לפי שהוא מצוי בתנור שהוא כלי חרש שמטמא את השלישי ואפי' בחולין דקרא סתמא כתיב:

**דור אחר**. מן העתידים לבוא שיטהר את השלישי ואף בתרומה שאין לו מקרא מן התורה:

**והרי עקיבא תלמידך**. ר"ל תלמיד תלמידך שר"ע היה תלמיד ר"א בן הורקנוס שהיה תלמיד ריב"ז אלא שלמעלת ר"ע אומר תלמידך:
**מביא לו מקרא מן התורה שהוא טמא**. אף בחולין:
גמ' **ר"י בר' בון אמר**. פליגי רב ושמואל:
**חד אמר בין בתרומ' בין בחולין אר"ע**. דשני עושה שלישי וכדפרישי' במתני' וחורנה אמר. ואידך אמר:
השלישי בתרומה ילפינן מק"ו מטבול יום דטמא שרץ שאדם שנגע בשרץ הוא ראשון טבל הותר לחולין ואסור בתרומה אפילו ליגע דבכלים טמאי' כתיב במים יובא וטמא עד הערב וטהר שמעינן דקודם הערב שמש אסור ליתן לתוכן תרומה שני שהוא פסול לחולין דכתיב כל אשר בתוכו יטמא חולין ותרומה וקדשים במשמע אינו דין שיעשה שלישי בתרומה ושמואל סובר דרבי עקיבא פריך אק"ו דט"י דשרץ שכן במינו אב הטומאה אע"ג דאיכא למימר כלי חרש יוכיח כבר שני לי' בבבלי בפרקין:
**השלישי בא מחמת השרץ**. השלישי בתרומה ילפי' בק"ו מטבול יום דשרץ:
**הוי אומר**. הוא רב דהוא אמר בין בחולין בין בתרומה אמר ר"ע דלתרומה א"צ קרא דמק"ו שמעי' אלא קרא לחולין הוא דאתא דעושה שלישי:
**מתני'**. דרפ"ד דטבול יום קשיא לרב:
**אוכל מעשר**. ראשון שהוא כחולין ונגע בו טבול יום:
**או ידי' מסואבו'**. שהן שניות:
**מפרישין ממנו תרומת מעשר**. שהיא קדש כתרומ':
**בטהרה**. והיא טהורה אף על גב שנוגע הטבול יום במעשר ראשון הטבול לתרומת מעשר לענין שלישי הטבל כחולין:
**מפני שהוא שלישי**. אוכל המעשר:
**והשלישי טהור בחולין**. וקשיא לרב:
**ומשני פתר לה**. תפרש לה להך מתניתין קל הוא שהקילו בידים מסואבות שהן טמאות מדרבנן לכך אינן עושין שלישי בחולין:
**ופריך והא תנינן**. נמי במתניתין טבול יום שהוא שני מדאורייתא:
**ומשני תיפתר בט"י**. שנטמא בבית הפרס והוא השדה שאבד בה קבר שאין טומאתו אלא מדרבנן לכך גם הוא אינו עושה שלישי בחולין:
**שנייא היא**. שאני ט"י דאף רב מודה דאינו מטמא חולין דכתיב במים יובא וטמא עד הערב וטהר וכיון דכתיב גביה טהור וטמא דרשי' טהור לחולין קודם שהעריב שמשו

ואינו עושה שלישי וטמא לתרומה עד שיעריב שמשו וכיון דודאי אינו מטמא חולין לא גזרו עליו משום חולין הטבולין לחלה:

**או נימר**. תרווייהו בין במעשר בין בתרומה וטהורה היינו במגע שמותר ליגע בתרומה ובמעשר ואסור באכילת שניהן:

**א"ל כלים אמורים בפרשה**. האי קרא במים יובא וטמא עד הערב וטהר כתיב גבי כלים בפרשת שמיני וכלים אינן אלא לנגיעה הלכך ע"כ לומר טהור לחולין מבע"י ולתרומה משתחשך:

**מתני**'. דפ"ב דטהרות מסייעה לרב:

**הראשון שבחולין טמא ומטמא**. תרומה דעביד ליה שני לפסול את השלישי:

**והשני שבחולין פוסל**. את התרומה ואינו מטמא דשלישי דתרומה לא עביד רביעי הלכך שלישי שבתרומה פסול מיקרי ולא טמא:

**והשלישי**. של חולין:

**נאכל בנזיד הדמע**. בתבשיל שתרום' מעורבת בו כגון מקפה של חולין שהוא שלישי שנתן לתוכו תבלין ושום ושמן של תרומה והתרומה קרוי' דמע דכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר:

**הא לעשותו דמע**. ליתן לתוכו תרומה לכתחלה אסור אלא שאם נתערב בתוכו תרומה מותר לאכלו ואס"ד שאין שלישי בחולין למה לא יתן לתוכו תרומה שהרי אין כאן שום טומאה:

**ה"ג ואמור דבתר**'. וה"פ ותיקשי לך מסיפא. והרביעי נאכל בנזיד הקדש. אם ניתן לתוכו קדש מותר לאכלו:

**אין תימר**. דנאכל היינו בדיעבד אבל ליתן בתוכו לכתחל' קדש אסור דרביעי דתרומה מטמא ליה:

**אשכחת מימר**. א"כ אתה אומר קשיא דרב אדרב:

**שלישי בא מחמת שרץ**. כלומר שלישי פסול בתרומה ילפינן מק"י מט"י דשרץ וכדפרישית:

**והרביעי מותר**. לערבו עם קדש:

**אלא בקדשי המקדש המקודשין**. כגון בשר קרבן וחלת תודה שנשחט הזבח עליהן ומנחות שקדשו בכלי אבל תרומה אע"ג דאיקרי קדש אין בהן רביעי:

**ולא בתרומה אנן קיימין**. הא הך סיפא בתרומה איירי:

**ותרומה אסור**. לערבה עם קדש שלא תבא לידי תקלה והפסד שקדש נפסל בהרבה דברי' שאין התרומה נפסלת בהן כגון יוצא וזמן ודומיהן לכך קאמר לשון דיעבד דלכתחלה אסור לערב תרומה עם קדש:

**ופריך ואמור דבתרה**. סיפא דסיפא:

**אין תימר הא**. לערבו עס קדש אסור קשיא למה לא וכי יש חמישי בקדש דנימא שנטמא מחמת חמישי זה:

**ואת אמר לית כן**. וע"כ לומר דבזו אין הפירוש כן אלא נאכל היינו אפי' לכתחלה:

**והכא לית כן**. א"כ אף ברישא אין הפי' כן אלא שנאכל לכתחלה בנזיד הדמע וליכא לסייעא לרב מהא:

**ה"ג השלישי בא מחמת השרץ ומותר לעשותו תרומה**. וה"פ אף שהשלישי בתרומה למדנו משרץ אפ"ה מותר לערב שלישי של חולין עם תרומה:

**בעי קומוי**. הקשו לפני ר"י אפי' כר"ע דאמר שלישי בחולין ילפינן מקרא אמרת לשמעתתך שמותר לערב שלישי של חולין עם תרומה:

**ט"י פוסל**. את התרומה:

**מה ט"י אינו פוסל את החולין**. מלערבן עם התרומה כדאמר ר"ז לעיל דכתיב בט"י טהור וטמא:

**אף השני**. אע"ג שהוא פוסל את החולין מ"מ מותרין לערבן עם התרומה והיינו כדתנן במתני' ונאכל בנזיד הדמע:

ה"ג מותר לעשותו תרומה ואסור לעשותו קדש:

ה"ג ר"י בשם ר"י שלישי בא מחמת שחי מותר לעשותו תרומה ואסור לעשותו קודש:

**מטמא בקדש**. השלישי מטמא קדש ואת אמר הכין שאסור לעשותו קדש ה"ל למימר ומטמא קדש א"כ קשיא לי' למה לי' לר"י לאשמועינן כן הא פשיטא דאסור לטמא קדש:

**א"ל משום מעלה**. הא דאסור בקדש אינו אלא משום מעלה ולא פירש הדבר:

**עיקר טומאתו בקדש משום מעלה**. לדברי ר' יסא קאמר כיון דעיקר טומאת קדש אינה אלא משום מעלה לכך נקט ר"י לשון אסור:

**ולמה הוא מטמא בקדש משום מעלה**. הא מקרא והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל יליף דרביעי בקדש טמא דהא מדשלישי מדאורייתא טמא א"כ קרי כאן גבי קדש והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל א"נ מק"ו ממחוסר כיפורי' שמותר בתרומה פסול בקדש שלישי שפסול בתרומ' אינו דין שיעשה רביעי בקדש ולמה קאמרת דאינו אלא מעלה:

**ואפילו כרבנן**. ר"י אמר לשמעתתיה אפילו כרבנן דאמרי אין שני עושה שלישי בחולין:

ה"ג **ולמה הוא אמר מטמא בקדש משום מעלה**. וה"פ א"כ דכרבנן אמר לשמעתתי' למה אסור בקדש הא אין בו שום טומאה משום מעלה דקדש מחמרינן ביה:

**ולית אנן צריכין וכו'**. וכי אין אנו צריכין לשמוע דבר זה לתרץ דברי ר"י מאדם גדול כזה. תמן. בבבל אמרו ממה ששיבח ר"י את ר"ע במתני' ואמר מי יגלה עפר מעיניך וכו' ש"מ דהלכה כר"ע:

**למדרשו קילסו**. שיפה דרש אבל אין הלכה כמותו:

ה"ג **לוקין על השלישי שבמעשר**. אם אכל מעשר שני שהוא שלישי לוקה משום טומאה דכתיב במעשר שני לא ביערתי ממנו בטמא:

**ופריך אפילו כר"ע**. דאית ליה שלישי מן התורה אפ"ה במעשר שני שהוא שלישי אין לוקין עליו:

ה"ג **מה ט"י אין לו מגע אצל החולין**. כדאמרינן לעיל דכתיב גבי טבול יום טהור וטמא אף השני אין לו מגע אצל החולין:

**אפי' לר"ע**. דסובר כשמואל דאמר לעיל בחולין אמר ר"ע אבל לא בתרומ':

**ואמר ר' אלעזר כמנין החולין**. כמו שאין מונין שלישי בחולין כך אין מונין שלישי במעשר שני וקשי' אהא דאמר ר' אחא בשם ר"א דלוקין על שלישי שבמעשר:

**ואתיא**. הא דאר"א כמניין החולין וכו'. כי האי דאמר ר"י:

**בכל חולין אנן קיימין**. כל הפרק שני דמסכת טהרות בחולין שנעשה על טהרת תרומה או על טהרת קדש אירי:

**ואהן פירקא מעשר אינון**. ובכל הפרק הזה לא הוזכר חולין שנעשו על טהרת מעשר ש"מ דשניהם מנין אחד להם:

**אפי' ראשון שבו אינו מחיור**. ואפי' האוכל מ"ש שהוא ראשון אין נראה שילקה עליו וכ"ש שלישי ופליג אהא דאמר ר' אחא בשם ר"א:

ה"ג **לא תאכל אין כתיב כאן אלא לא אכלתי**. וה"פ כיון דלא כתיב לא תאכל באנינות ממנו אלא לא אכלתי דאינו אלא ווידוי אין כאן לאו אלא איסור' שמעינן מיני' וה"ה לא ביערתי ממנו בטמ' אינו לאו אלא ווידוי:

ה"ג **ככל מצותך אשר צויתני כמי שהוא מחוור**. מדכתיב ככל מצוותך וגו' וכתיב בתרי' לא ביערתי ממנו בטמא ש"מ שמוזהרין על כך והיינו לאו:

**מפני מה אמרו השני שבחולין וכו'**. דתנן בפרה פ"ח כל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחלה:

**מפני הידים**. שהן מדרבנן שגזרו על סתם ידים שהן שניו' ומטמאין את משקה חולין להיות תחלה:

**שני שהוא מדבר תורה**. דכתיב כל אשר בתוכו יטמא כדפרישׁ' במתני' לא כ"ש. שמטמא משקה חולין:

**ה"ג ומה הידים ספיקן לטמא את אחרים טהור אף המשקין ספיקן לטמא את אחרי' טהור**. וה"פ דתנן במסכת טהרות פ"ד ספק משקין ליטמא טמא לטמ' אחרי' טהו' ספק ידים ליטמא ולטמא וליטהר טהור וקאמר דלכך ספק משקין לטמא אחרים טהור משום דידים ספיקן טהור ולא יהא הטפל חמור מן העיק':

**הרי אוכל אוכלין טמאין ושותה משקין טמאין**. שנטמא גופו מדרבנן:

**ה"ג ספיקן לטמא אחרים טהור**. כדתנן בטהרו' פ"ד ספק דברי סופרי' אכל אוכלים טמאים שתה משקין טמאי' וכו' ספיקו טהור:

**והמשקין היוצאין מהן ספיקן לטמא את אחרים טמא**. דתני' בתוספתא פ"ד דטהרות וכשם שאוכל אוכל ראשון וכו' ספק טמאין ספק טהורין ספיקו לטמא אחרים טהור כך המשקין הנוגעין בו באוכל אוכלין טמאין ודאי ספק נגעו בתרומ' ספק לא נגעו באחרי' ספקו טהור ר' יוסי בר' יהודה אומר משקין הנוגעין באוכל אוכל ראשון או שני כנוגעין בשרץ והויין תחלה וכשם שהראשון עושה שני ושני שלישי כך ספק ראשון עושה ספק שני וספק שני שלישי כך פירשה הר"ש שם וקשיא ליה מריב"י דאמר משקין הנוגעין בו ספקו לטמא אחרים טמא אף על גב דאין טומאתן אלא מדרבנן:

**והא שני ד"ת וספקו לטמא אחרים טהור**. לדבריך נילף בק"ו ממשקין טמאין שנגעו באוכל אוכל ראשון שספיקן לטמא אחרים טמא:

**אר"ח קומי ר' מנא**. ר"ח השיב על דברי עצמו לפני ר' מנא א"נ תרי ר"ח הוו:

**ולא בתרומה אנן קיימין**. הא דאמרינן שמשקים טמאים שנגעו באוכל אוכל ראשון שספיקן לטמא אחרים טמא היינו בתרומה ובתרומה שני עושה שלישי מדאורייתא אף ספקו לטמא אחרים טמא דלא תנינן אלא ספק דברי סופרים אבל שני לעשות שלישי בתרומה דאורייתא לא:

**א"ל**. ר' מנא אפי' נאמר דבתרומה איירי קשיא דמי אית ליה דשני עושה שלישי בתרומה מדאורייתא ר"ע אבל חכמים פליגי עליה וסברי דאין שני עושה שלישי בתרומה מדאורייתא אלא מדרבנן וקשיא מאוכל אוכלין טמאין א"נ ה"ק הא ר"ע דדריש יטמא סובר דאפי' בחולין עושה שלישי א"כ שני מטמא מדאורייתא והראשון נראה:

**תמן אמרין**. חכמים שבבבל אמרו שתי וכו' אבל חכמים שבא"י פליגי עלייהו כדמסיק דמר ר"י וכו':

**שאלן חגי הנביא**. לכהנים:

**הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו**. ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל השמן ואל כל מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא:

**בשר קדש שני**. דה"ק ונגע בכנפו במה שנגע בכנפו דבשר קדש שנגע בכנפו הוא נגע אל הלחם:

**לחם ונזיד שלישי**. דה"ק אל הלחם. או אל הנזיד:

**וכי יש רביעי בקדש**. שאלן אם רביעי בקדש טמא או לא:

**אם יהיה כנף טמא נפש**. שנגע הכנף במת שהכנף אב הטומאה כשרץ ונגע בכנפו אל הבשר והבשר בלחם והלחם ביין דה"ל היין שלישי:

**השיבו אותו כראוי**. דשלישי בקדש טמא מקרא דוהבשר אשר יגע בכל טמא:

**דמר ר' ירמיה וכו'**. אדלעיל קאי דאמרינן דחכמים שבא"י פליגי וסברו דבשתיהן השיבו כראוי דאמר ר"י דקודם שגזרו על רביעי בקדש שאלן לכך אמרו לא יטמא:

**ופריך ולמה הוא מקללן**. דכתיב בסיפא ויען חגי ויאמר כן העם הזה וכן הגוי הזה וכן כל מעשה ידיהם ואשר יקריבו שם טמא:

**ומשני כאינש דבעי עילה על חבריה וביתא**. כאדם שרוצה עלילה על חבירו ועל ביתו אף שהוא השיבו כראוי הוא כועס כך חגי בא לזרזן בשארי עניני המקדש ולא על תשובת השאלות אלו כעס עליהם:

**ה"ג מה אכפה ליה דו אמר ואשר יקריבו שם טמא הוא**. פריך א"כ מה כפה ליה לחגי שאמר ואשר יקריבו שם טמא הוא הא מיהת בדיני טומאה היו בקיאין:

**ומשני כמה דאמר ר' סימון וכו' מצאו תחת המזבח**. לפיכך אמר בדרך נבוא' ואשר יקריבו שם טמא הוא:

**בהיסטות**. בטומא' היסט:

**במדפות**. שאם היה על האוכלים והכלים מכסים רבים מאוד ונגע טמא מת בכלי העליון ושאלן אם האוכלין והכלים ג"כ טמאים או לא ונקרא זה התחתון מדף לפי שהגיע אליו תנועה חלושה מן הטמא מת והוא מלשון קול עלה נדף או ריחו נודף שיגיע למרחוק:

**שאלן טמא מת מטמא בהיסט**. וישא דקר' היינו היסט:

**השיבו כראוי שאין טמא מת מטמא בהיסט**. דתני' בספרי סוף פרשת פרה או שמטמא מת בהיסט אמרת ק"ו ומה נבלה קלה מטמא בהיסט מת חמור לא כל שכן ת"ל וכל אשר יגע בו הטמא יטמא במגע הוא מטמא ואינו מטמא בהיסט:

**שאלן טמא מת עושה מדף או לא**. והאי יגע דקרא היינו על ידי מדף:

**שאין טמא מת עושה מדף**. כדתנן פ"ד דזבים חומר בזב מבמת וכו' שהזב עושה על גביו מדף לטמ' אוכלין ומשקין משא"כ במת:

**השיבו אותו כראוי שאין תמישי בקדש**. ואח"כ כששאל אם יגע טמא נפש בכל אלה נמי השיבו כראוי שאם הכנף טמא נפש ונגע בכל אלה הרי המאכל רביעי לכך אמרו יטמא:
**ופריך ולמה הוא מקללן**. כיון דבשניהם השיבו כראוי:
ה"ג מה אכפה ליה דהוא אמ' ואשר יקריבו שם טמא הוא וכדפרישית לעיל:
ה"ג מה אם מחוסר כיפורי' שאינו פוסל בתרומה הרי הוא פוסל בקדש וכ"ה בבבלי וה"פ מחוסר כיפורי' מותר בתרומ' דכתיב ובא השמש וטהר ופוסל בקדש דכתיב וכפר עליה הכהן וטהרה מכלל שהיא טמאה עד עכשיו שלישי שהוא פוסל לתרומה בק"ו מטבול יום ומה ט"י דמותר בחולין אסור בתרומה שני שפסול בחולין אינו דין שיעשה שלישי בתרומה ובקדש דין הוא שיעשה רביעי מק"ו וממחוסר כיפורים:
**הרי למדנו לשלישי בקדש מן הכתוב**. דכתיב והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל מי לא עסקינן דנגע בשני דשני איקרי טמא דכתיב כל אשר בתוכו יטמא וה"ק לא תימא דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה התרומה עושה שלישי ותו לא אף קדש יעשה שלישי ותו לא לכך קאמר הרי למדנו לשלישי מן הכתוב ולא איצטריך ק"ו וכי אתא ק"ו לרביעי הוא דאתא והיכא דמיפרך ק"ו לא אמרינן דיו ולמ"ד דאמרינן דיו אפילו היכא דמיפרך ק"ו הני מעלות דרבנן נינהו ולאו דאורייתא והא דנקט שלישי בקדש מלתא בעלמא הוא דלמדנו שלישי בקדש מן התורה:
**האוכל הבא מחמת ט"י יוכיח**. אם נגע ט"י במאכל תרומה או קדש יוכיח שפסול בתרומה מן התורה דבכלים נמי כתיב הערב שמש לגבי תרומה דכתיב במים יובא וטמא עד הערב וטהר והא לנגיעה הוא להשתמש בו תרומה ואינו עושה רביעי בקדש דתניא וחכמים אומרים כשם שט"י פוסל אוכלין ומשקין של תרומה כך פוסל אוכלין ומשקין דקדש ודוקא פוסל אבל אינו מטמא שיחזור ויפסול את הנוגע בו וה"נ נדרוש ק"ו שיפסול אוכל הבא מחמת ט"י את הקדש ומה מחוסר כיפורים שמותר בתרומה פסול בקדש אוכל הנוגע בט"י שפסול בתרומה דין הוא שיעשה רביעי בקדש:
**כמה דר"ע אמר**. במתני' יטמא יטמא ד"ת שהשני עושה שלישי:
**כן ר"י אמר יטמא יטמא דבר תורה**. הא דאמר ר' יוסי לעיל מנין לרביעי בקדש שפסול שמעינן דסבר כר"ע דדריש יטמא יטמא דכיון דאין טומאה עושה כיוצא בה דכתיב טמא הוא ואין כיוצא בו טמא שאין אוכל מטמא אוכל ואין משקה מטמא משקה אלא אוכל משקה ומשקה אוכל א"כ איך מצינו רביעי בקדש אי נימא דקסבר ר"י אין משקין מטמאין דבר אחר מן התורה שרץ כלי וכלי אוכל ואוכל משקה אלא ודאי דר"י נמי דריש יטמא דכתיב גבי משקה וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא וטמא אחרים:

**לית ר"י וכו'**. אין ר"י צריך לק"ו ממחוסר כיפורים ללמוד רביעי בקדש אלא קרא דריש ר"י:

**והבשר אשר יגע**. בכל טמא לא יאכל באש תשרף כתיב גבי שלמים וקרא יתירא הוא דלכתוב והבשר אשר יגע באש תשרף אלא לדרשא אתי:

**סוף טמא**. והיינו שלישי שנגע במאכל לא יאכל אותו המאכל שהוא רביעי:

**עד כדון**. אמתני' קאי דדריש ר"ע יטמא דכתיב בכלי חרש לטמא אחרים וקאמר דעד כאן לא שמענו אלא באוכלין שנטמאו באויר כלי חרש שנטמ' בשרץ:

**אוכלין עצמן שנטמאו בשרץ מניין**. שהן עושין שלישי ע"י משקין כגון אוכלין בשרץ ומשקין באוכלין ואוכלין במשקין:

**ופשיט ודין הוא מה אם הכלים שאינן מטמאין וכו'**. דתני' יכול יהו כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרש ת"ל כל אשר בתוכו יטמא וסמיך ליה מכל האוכל אשר יאכל אוכלין ומשקין מיטמאין מאויר כלי חרש ואין כל כלי' מיטמאין מאויר כלי חרס:

**הרי הן כשרץ לטמא אוכלין**. לעשותן שלישי אוכלין עצמן לא כ"ש:

**עד כדון כר"ע**. דדריש יטמא יטמא:

כר' ישמעאל אלא לר"י דלית לי' דרשא דיטמא כדפרישית לעיל בריש פרקין מנ"ל דרביעי בקדש פסול:

**שנגע בכל טמא**. מאב הטומאו' הכתובות בתורה:

**ומה אם ט"י שאינו פוסל בחולין הרי הוא פוסל בתרומה**. דכתיב במים יובא וטמא עד הערב וטהר:

**מה אם מחוסר כיפורי' וכו'**. כדפרישית לעיל:

**ה"ג דנין לו דין מן הדין**. וכי מלמדין בק"ו דבר הלמוד בק"ו בקדשי':

**ומשני שיהא הכל משועבד להלכה**. עיקרן של שלישי בתרומ' ורביעי בקדש שמטמאין להלכה למשה מסיני וסמכו חכמי' ההלכה על הק"ו:

## הלכה ג

מתני **מגרש**. רחבה פנוי' מזריעה ומבתים ומאילנו' לנוי העיר כדמתרגמינן רווחי לקרווייי'. ואלפים אמה לא הוזכר לתתם ללוי' ולא נאמרו אלא ליציאת תחום שבת:

**ואלפי' אמה שדות וכרמי'**. בגמרא מפרש:

גמ' **צא מהן אלף אמה מגרש**. סביב העיר:

**והשאר שדות**. ושאר התחום שדות וכרמים וחוץ לתחום לא היה ללוים כלום:

**נמצא רביע מגרש**. בסמוך מפרש ליה:

**רביע מאלף**. אלף דמגרש היינו בהצטרפות כל צדדי העיר דבכל צד לא היה אלא שני מאות וחמשי' אמה מגרש:

**ה"ג ואפי' תימר אלף מכל צד רביע הוא**. וה"פ משכחת לה בנזיר שהיא אלפים על אלפי' כשנותנין לה אלפי' לכל צד חלקו' באמצע הרי שתי רצועות של אלפי' על אלפים לכל צד הרי שמנה רצוע' של אלפי' על אלף שהן ט"ז אלף ולמגרש נותנין לכל צד אלפיי' על אלף שהן שמנת אלפי' וקרנות נמי ששה עשר אלפי הויין וקסבר דאין מגרש לקרנות נמצא מגרש לכל צד אלף אמה הרי ח' אלפי' אמה והתחום ל"ב אלף אמה:

**מאן דמרבע ארבע גרבין בעי אשיתסיר**. הבא לרבעות ארבע אוצרות שיהא מכל צד ארבע צריך ששה עשר וה"נ צריכין ל"ב אלף אמה וכדפרישי':

**משער בהדה לבנה**. הניח ארבע לבנות זו בצד זו ובא לרבעותן והיה צריך ששה עשר לבנות כן הראה לתלמידיו להבינם ור' אבין הראה ברצועה שהיא ד' והי' מרבעה ברצועה שהיא בת ט"ז אמות ור' אושעיה הראה בהנך שקי' של תבואה א"נ בסיקרא צייר להם:

**חמשין בית סאה**. מקום שהוא נ' על נ' אמה הוא בית סאה:

**מאה על מאה**. ומקום שהוא מאה על מאה אמה הוא ד' סאין שכשתחלקהו שתי וערב הוא ארבע מקומות שכל אחד חמשים על חמשים:

**איטלק עלוי**. נזרק עליו מהמלכות למס שימלא לו חדר אחד שהוא ארבעים על ארבעים אמה בחיטי':

**א"ל פייסון**. לך ופייס אותן ואמור שאי אפשר לך ליתן הכל בפעם אחת יקחו ממך מלא חדר שהוא עשרים על עשרים אמה כעת ומלא חדר אחד מעשרים על עשרים אמה בפעם אחר והן יסברו שזהו ארבעים על ארבעי' ובאמת את מרויח המחצה שכשתחלק מקום שהוא ארבעים על ארבעים אמה שתי וערב הרי הן ארבע מקומו' שכל אחד עשרים על עשרים:

**ואת מיתגר פלגאי**. ואתה מרויח המחצה כדפרישית:

**אין מקדרין אלא בחבל של חמשים אמה**. אהא דתנן בעירובי' פ"ה. בזו א"ר דוסתאי ברבי ינא משום ר"מ שמעתי שמקדרין בהרים קאי והיינו שרואין כאלו נוקבין את ההרים ומודדין דרך הנקב למעט מדת מדרנו ומודדין בחב לה והתחתון מניח החבל כנגד לבו והעליון כנגד מרגלותיו ומתמעט מדרונו של כל חבל כמדת חצי קומת אדם:

לא בערי הלוים באותן אלפיים אמה שניתנו ללוים לעריהם למגרש ולשדות וכרמים לא היו מקדרין אלא מדקדקין במדתן:

**ולא במקום עריפה בנחל**. ולא מקדרין במדה שמודדין בעגלה ערופה לידע איזהו העיר הקרובה אל החלל שתביא עגלה הערופה:

**ופריך הניחא כמ"ד אלף אמה מגרש וכו'**. והיינו ר"ע דמתני' איכא למימר תחום שבת כיון דאינו מפורש בקרא דאשבת קאי מקדרין ובערי הלוים אין מקדרין:

**ברם כמ"ד וכו'**. אלא לר"א בנו של ר"י הגלילי דמתני' קשי' כלום למדו תחום שבת שיהא אלפיי' אלא מערי הלוים בגז"ש דמקום מקום א"כ איך נאמר שלעיקר והוא תחום ערי הלוים אין מקדרין ולתחום שבא שהוא טפל ונלמד ממנו מקדרין ומוסיפין במדתן:

**ומנין שלא היו קוברי' בערי הלוי'**. אגב שיטפ' דמסכת מכות מייתי לי' כאן:

**ה"ג ולא ניתנו לקבורה**. אלא נותנין להם חוץ למגרשיהם מקום לקבורה:

## הלכה ד

מתני' **שאין ת"ל לאמר**. שאין דומה לשאר לאמר שבמקרא שהשכינה מדבר למשה לאמר הדבור לישראל אבל כאן אין לומ' כן:

**כקורין את ההלל**. בגמר' מפרש:

גמ' **ה"ג לקטן שהוא מקרא את ההלל**. בבי' הכנסת והן וכו' כמפורש במתני' דסוכה שבסמוך:

**והן עונין אחריו על כל דבר ודבר**. כל מה שהוא אומר דקסבר לאמר אכל מלתא ומילתא קאי:

**לגדול שהוא מקרא את ההלל בבה"כ**. להוציא הצבור ידי חובתן:

**והן עונין אחריו דבר ראשון**. שבפרשה כגון הללוי' כדתנן בפ"ג דסוכה מי שהי' עבד או אשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהן אומרי' ואם היה גדול מקרא אותו עונה אחריו הללוי' אף כאן ענו אחריו אשיר' דסובר לאמר אמילת' קמייתא קאי:

**עולל**. תינוק שנתגדל קצת וצריך לאמו:

**אף הן**. עוללים ויונקים:

**במקהלות**. כשנקהלו על הים:

**ממקור**. אף אותם שבמקור אמם:

**ואפילו קטן שבישראל היה אומר שירה כמשה**. דכתיב ויאמרו משמע דמשה ובני ישראל כהדדי אמרו שירה:

**איה המעלם מים**. את רועה צאנו מלמד שעשה כלם כרועים. דאת רועה הצאן היה משמע דקאי אמשה והצאן הן אותן שהעלם מים אבל השתא דכתיב רועה צאנו משמע דצאנו הי' כל אחד מהם רועה:

**מה ת"ל לאמר**. שהרי כולהו אמרו שירה מעצמם כמשה:

**לאמר לדורות**. שיזכירו תמיד השירה הזאת א"נ שיאמרו שירה על כל נס שיעשה להם:
**כהדין פסוקא**. כמלמד תינוקות שמתחיל ראש הפסוק והן מסיימין כל הפסוק וכ"מ בירושלמי פ"ק דשבת דף ה' שכך הי' מנהגם:
**והן עונין אחריו אשיר' לה' כי גאה גאה וכו'**. ששרה עליהן רוח הקדש וכוונו יחד את השירה ככתבה:
**בהתנדב עם ברכו ה' התנדבו ראשי עם**. וה"פ דקרא כשהקב"ה עושה נס לישראל ונוקם נקמתן מתנדבי' ראשי עם שהן יודעין לרצות ולשבח את קונם לברך את ה' ולומר לפניו שירה:
**התיבון הרי גאולת מצרים**. לא אמרו שירה אלא על הים ולא בשעת גאולה:
**ומשני שנייא היא**. שאני התם שהיא היתה תחלת גאולתן ולא היתה גמר הגאול' עד עברם בים:
**התיבון הרי גאולת מרדכי ואסתר**. לא מצינו שאמרו שירה:
**ומשני שנייא היא**. שאני התם שהיו בח"ל ואין אומרי' שירה על נס שבח"ל לאחר שבאו לארץ:
**ואית דבעי מימר**. ויש שמתרצים קושיא זו:
**לא נגאלו מן שיעבוד המלכות**. ולא היתי' גאולה שלימה:

## הלכה ה

מתני' מאהבה שאהב את המקום:
**שקול**. משקלו שוה אינו מכריע לכאן ולכאן יש לו הכתוב בוי"ו ומשמעותו כאלו היה לא באל"ף ויש לא באל"ף ומשמעותו כלו הכתוב בוי"ו הן יקטלני הלא הוא הורגני לא איחל לו עוד או לו אני אייחל:
גמ' **אא"כ אוהבו**. וזה ראי' לדברי ר' יהושע שעבד מאהבה:
**גם הוא לי לישועה וגו'**. לעיל מיני' כתיב הן יקטלני לו איחל אך דרכי אל פניו אוכיח גם הוא וכו' מזה מוכח שהוא מצפה אף אם יקטלני דהא אמר שהוא לו לישוע' את אשר לפניו חנף לא יבא:
ואהבת את ה' אלקיך משמע שיש לעבוד ה' מאהבה:
**את ה' אלקיך תירא**. משמע שיש לעבוד ה' מיראת העונש והן סותרין זה את זה שהאוהב אינו צריך ליראת העונש:
**שאם באת לשנוא**. ולעשות המצות כעובד מיראה בע"כ שלא בטובתו:
**שאם באת לבעט**. כגון שבאו עליו יסורין יבעט באהבתו באומרו אחרי שהוא מצערני לא אלך בדרכיו ומצותיו:

ה"ג **דע שאתה ירא ואין ירא מבעט**. מיראת העונש:
**שבעה פרושים הן**. אמתני' דפ' הי' נוטל קאי דתנן התם הפרושין מכלי עולם הם ומפרש דשבעה מיני פרושים הם ומייתי לי' הכא שאלו מראי' עצמם כאלו עובדין מאהבה ואינו כן:
**טעין מצותי' על כתפיה**. כדי להתיהר טוען המצות כגון עצי הסוכה ודומיהן על כתפו שכמו מתרגמינן על כתפוהי:
**אקיף לי ואנא עבד מצוה**. הלוה לי מעות כדי לעשות בהן מצוה ואין כוונתו אלא כדי להראות כאלו הוא מחבב המצות א"נ שלוה ברבית ואומר שהוא לצורך מצוה:
**ומקזז הדא עם הדא**. ומכה זו עם זו כלומר מחשב עבירה נגד מצוה שעשה:
ה"ג **מאי דאית לי אנא מנכי ואנא עביד מצוה**. וה"פ מכל מה שיש לי אין אני מחסר דבר מלהוציאו לעשות מצוה ובאמת אינו כן:
**איידא חובתא עבדית וכו'**. יאמר לי אדם איזה עבירה עברתי כדי שאוכל לעשות מצוה כנגדה כלומר לא עברתי עבירה שצריך לתקן:
**כאיוב**. כריב"ז דמתני' דאמר שלא עבד את המקום אלא מיראה:
**כאברהם**. שעבד ה' מאהבתו אותו כדכתיב אברהם אוהבי ולא עבד מיראת העונש ולא מאהבת השכר:
**עשה יצר רע טוב**. שאף המעשים הצריכי' תאוה גופנית כמו האכילה והשתי' והמשגל ודומיהן לא עשה להנאתו כי אם לאהבת המקום:
**את לבבו נאמן לפניך**. שלא הי' לו אלא לב אחד א"נ לבבו הרע היה נאמן לפני ה':
**והפשיר עמו**. עשה עמו פשרה כלומר ע"י ההרגל בטוב נצטנן יצרו הרע עד שנתפשר ודריש הכי מדלא כתיב וכרת בלשון נוכח אלא דקאי אריש ואסיפא:
**אבל דוד לא הי' יכול**. לכוף יצרו כל כך והרגו בפעם אחת כלומר הרחיק עצמו מתאות גופניות ע"י תעניות וסיגופים:
**ר"ע**. היה עומד ונדון לפני טורנוסרופוס הרשע על שעבר גזירתו ועסק בתורה:
**אתת וכו'**. באה השעה לקרות שמע התחיל לקרות ושחק:
**א"ל**. זקן זקן או מכשף אתה או בועט ביסורין אתה שאינך חושש ליסורי' הבאים עליך:
**א"ל**. ר"ע תצא רוחו דהאי גברא לא מכשף ולא מבעט ביסורין אני:
**רחמתיה**. אהבתי אותו:
**ובכל נפשי לא הוית בדוקה לי**. שאתן את נפשי באהבתו:
**וכדון וכו'**. וכעת שהגיע הזמן לעבדו בכל נפשי והגיע זמן דק"ש:
ה"ג **ולא אפלגית דעתא עליה**. ולא נחלקה דעתי ממנו לקיים באהבה:

**בגין כן**. לכך אני קורא שמע בשמח' ושחוק:
**אתין גמין ריבויין**. כל היכא דכתיב בתורה את או גם אתי לרבות:
**אכין ורקין מיעוטין**. כל היכא דכתיב אך או רק אתי למעוטי:
**מהו דין וכו'**. מהו אתי לרבויי:
**א"ל אותו ואת תורתו**. שצריך אדם לירא מן התורה ולומדי' כדאמרינן בבבלי את לרבות ת"ח:

## הלכה ו

מתני' **מיראה**. מדאגת פורענות שלא תבא עליו:
**ירא אלהים**. ולא אוהב אלקים:
גמ' **וכתיב את עוץ בכורו**. ומפרש בכורו לשון חשיבות כמו בכור אתנהו ומאי חשיבותי' דעוץ שהי' בארצו איוב ש"מ שהיה בימי אברהם שהוגד לו שעוץ בכורו של נחור:
**אשר חכמי' יגידו ולא כחדו מאבותם**. דרשינן בפ"ק דמכלתין דקאי על ראובן ויהודה שהודו על חטאם לפני אביהם וכתיב לעיל מיניה זה חזיתי ואספרה משמע שבימיו היה הדבר הזה:
**שבא זאב וכו'**. והשטן הוא הזאב וצאנו הם ישראל והעמיד תייש לנגדו זה איוב שהיה גבור במעשים טובים וע"י מלחמתו עם הזאב ניצולי' הצאן:
**אל עויל**. זה השטן המתגרה בו:
**וע"י רשעים ירטני**. ע"י ישראל שבמצרים שלא יתגרה בהם הוא ירטני:
**פמיליי' שלו**. בני חילו ואנשי עצתו ויותר נ"ל שפירושו מבני משפחתו היה ופמילייא בלשון לע"ז כן:
**הירא**. בה"א הידועה דמשמע שהיה בהם ירא ה' הידוע ומנו איוב דכתיב בי' ירא אלקי':
**שהיו נוטלין מעשר בגרנות**. שהשופטים הם הכהני' והלוי' כדכתי' יורו משפטיך ליעקב והם השופטי' נטלו מעשרות בגרנות שלא יבואו כהנים אחרים ויקחו אותן וזה להם לשוחד:
**אהבת אתנן על כל גרנות דגן**. על הטיית הדין דריש ליה להך קרא:
**בימי מלכות שבא היה**. כשמשלו ממשל רב:
**ותפול**. משמע ליה חיל רב וגם גדוד מהכשדים באו עליו:
**בימי כשדים היה**. דהיינו בימי נבוכדנצר שהיתה ממשלת כשדים חזקה כדכתיב וישימו שלשה ראשי' וגם גדוד ממלכות שבא בא עליו:
**ה"ג וכתי' ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב**. וה"פ איזהו דור שנתבקשו נשים יפות הוי אומר בימי אחשורוש:

**וישראל היה**. ולא מהנלוי' עליהם בעלותם לארץ:
**לפום כן**. אחרי דאמרינן דישראל היה לפיכך למד ממנו ר"י הלכות אבל דין קריעה ועוד ילפינן מיניה דיני אבל במ"ק פ"ג:
**היה לי בעולמי גוי אחד וכו'**. ופליג אר' יוחנן:
**ולא עתיד להיות**. כלומר שלא נכתב על שם העתיד:
**ופריך מחלפה שיטתי' דרבי שמעון בן לקיש**. קשי' דרבי שמעון בן לקיש אדרשב"ל:
**והכא הוא אמר הכין**. שלא היה מעולם אלא משל הוא:
**אלא הוא היה וייסורים לא היו**. ובא הכתוב לומר שצדיק גדול היה שאלו באו עליו כל היסורין הכתובין בקרא לא היה בועט:
**אליהוא זה בלעם**. מסיפ' דקרא דייק הכי וכן בסמוך גבי יצחק:
**בן ברכאל**. דריש הכי שברך אל שאף שדעתו היה לקללן יצאה ברכה מפיו ברצון אל:
**אין הוא הוא**. אם אמת הדבר שאליהוא הוא בלעם:
**כבר כסה עליו המקום**. ולא רצה לגלות תרפתו ואפשר מפני שעשה תשובה ואתה מגלהו אתם עתיד ליתן הדין:
**הוא עתיד להתוכח עמך**. אליהוא יתווכח עמך שאמרת שהוא בלעם:
**הבוזי**. זה יצחק שביזה כל בתי עכו"ם בשעה שנעקד ע"ג המזבח שלא יתפארו לאמר שהן עובדין את אלהיהם יותר ממנו שגם את בניהם ישרפו להם באש ואין בעבודת אלקינו כזה שיתנדב אדם נפשו לבורא אבל יצחק בעקידתו התפרסם שאלו יצוה לנו ה' למסור נפשנו לא נעכב ופי' הי"מ דחוק:
**ופרשת בלעם**. כבואתו ומשליו אע"פ שאינן צרכי תורת משה וסדר מעשיו:
**שהיה וותרן**. ופירושו שסר מעין הרע:
**לית הוא כשר**. בתמי' הלא גם האוחז בדרך המיצוע ואין עינו רעה בשל אחרים סר מרע מיקרי:
**אלא שהיה מוותר**. על קללתו. ולא הקפיד על המחרפי' אותו וה"פ שסר מרע המדובר בו ולא נטרו בלבו והיה כאלו לא אמרו מעולם:
הדרן עלך פרק כשם

## פרק ו

### הלכה א

מתני' **מי שקינא**. אפי' שמע מעוף הפורח. ואפי' יש לו ראי' מצפצוף העוף שנבעלה אינו רשאי להשקותה ולא להשהותה אצלו אלא יוציא ויתן כתובה:

**משישאו ויתנו בה המוזרות בלבנה**. שיהיה בתכלית הפרסום שידברו בה ויאמרו שפלונית שקנא לה בעלה עם פלוני זנתה עמו אז יוציא ויתן כתובה:

**גמ' כל ההן פירקא**. כל הך פירקא. איירי שהתרה בה תחלה וכו' והיינו הקינוי:

**ה"ג עם איש פלוני ונסתרה**. ואח"כ שמע מעוף הפורח שנטמאה אפי' לא נסתרה. אלא ששמע מעוף. שנסתרה תצא ויתן כתובה:

**לא דרשב"ל פליג**. אר"י מסברא אלא דהוא סובר כהאי תנא דהוא מיקל בעדי סתירה והיינו כר"א דריש פ"ק דאמר ומשקה לה ע"פ ע"א וע"פ עצמו המעידים על הסתירה לכך סובר נמי דאם שמע מעוף הפורח שנסתרה יוציא ויתן כתובה אבל בלא סתירה לא יוציא:

**אנן תנינן**. במתני' לשון מחלוקת דפליגי ר"א ור"י:

**אית תניי תני סתם**. ולא שנו ברישא דברי ר"א:

**לא על מה דאמר ר"א פליג ר"י**. כלומר מנ"ל דאנן תנינן מחלוק' דלמא ר"א ור"י לא פליגי אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי:

**ומשני אלא**. בשביל דתנינן במתני' ר"א עד שישאו וכו' מדתני עד משמע דפליג אר"א וסובר דלא סגי בשמיעת עוף הפורח ובבבלי הגירסא במתני' ר"א עד שישאו וכו':

**וכא אמר הכין**. אתנאי דתני ברישא סתם פריך לרשב"ל דמשמע בסתירה סגי אפי' בשמיעת עוף הפורח משמע דהלכתא כר"א דפ"ק דסתירה אפי' על פי עצמו סגי ואנן קיי"ל דר"א שמותי וקשיא כללא אכללא:

**מצרן עמר**. אותן נשים שמנפצות הצמר:

**שזרן כיתן**. טוות פשתן:

**מה נן קיימין**. הא דתנן במתני' משישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה במאי איירי:

**אין בהן וכו'**. אם בהנך ששמעו ולא ידעו ממי שמעו היינו כעוף הפורח דרישא ואין בהן וכו'. ואם בהנך ששמעו ויודעים ממי שמעו היינו כעד מפי עד ולעיל בריש פ"ק מיבעי' לן אם עד מפי עד מהני בסתיר' לר"א ולא איפשטי' תפשוט מהכא דמהני כי היכא דמהני לענין טומאה לר' יהושע:

**אלא**. הכא במאי עסקינן פלוני שמע מפלוני ופלוני מפלוני דבר שאין בו יסוד ועיקר:

**תימליוסים**. פי' יסוד כ"פ בערוך:

## הלכה ב

מתני' **אני ראיתיה שנטמאת**. לאחר סתירה:

**לא היתה שותה**. דעד אחד נאמן בה אף להפסידה כתובתה שרגלי' לדבר:

**אף לפוסלה מכתובתה**. שלא תשתה ולא תטול כתובת':

**יבמתה**. אשת אחי בעלה:
**ובת בעלה**. מאשה אחרת:
**הרי אלו נאמנות**. לעדות זו אע"פ שהן פסולים לכל שאר עדות שהוא לרעתה לפי שהתורה האמינה לכל עדות שיש בה ומיהו לא לפסלה מכתובתה הואיל ושונאו' אותה אלא שלא תשתה:
גמ' ופריך וכר"י דסובר ועד משמע שני' איצטריך אין בה דבאח' סגי ומנ"ל לרבו' עבד וכו' לימא מתני' דלא כר"י:
**כל מקום שנא' בתורה עד סתם הרי אלו בכלל שני עדי**'. דכתיב לא יקום עד אחד באיש ממשמע שנאמר עד איני יודע שהוא אחד אלא ללמדך כל מקום שנאמר עד הרי כאן שני' עד שיפרט לך הכתוב אחד:
**ומשני אשכח תני**. מצא ברייתא דתניא בה ר"י אומר אף לעידי טומאה בעינן שנים להפסידה כתובתה ופליג אמתני' א"נ קסבר ר"י דאפי' שלא לשתות לא מהני עד אחד דה"ק קרא ועד אין בה דהיינו שנים עדים אין בה שהיא לא נתפשה דהיינו שנאנסה אע"פ שיש עד אחד שנאנס' אפ"ה שותה:
**ה"ג מתניתין עד שלא הודה ר"ע לר"ט**. וה"פ הא דתנן שעד אחד נאמן להפסידה כתובתה אתיא כר"ע קודם שהוד' לר"ט כדמסיק בסמוך:
**נאמן לטמאות**'. היינו שלא לשתות:
**איכן מצינו עד אחד נאמן**. להפסיד ממון:
**איכן מצינו ע"א בא"א כלום**. דהא קיי"ל אין דבר שבערוה פחות משנים אלא ודאי דשאני הכא כיון שיש רגלים לדבר א"כ גם לענין הפסד כתובתה נאמן מהאי טעמא:
**חזר ר"ע להיות שונה כר"ט**. דאין ע"א נאמן להפסידה כתובתה:
הכי גרסינן חמותה שאמרה אני ראיתיה שנטמא' ואח"כ בא ע"א והעיד שנטמאת מה וכו' מי נאמן להפסידה כתובתה או לא:
**מה בא וכו' אלא לא בא אלא להפסידה כתובתה**. ועל זה אין ראוי להאמינו דאין ע"א נאמן להפסיד ממון בשלמא אם גם שלא לשתות בא להעיד אמרינן מגו דנאמן שלא להשקותה נאמן נמי להפסידה כתובתה אבל השתא שאין עדותו מהני להשקאה שהרי כבר נראת שלא לשתות אינו נאמן להפסידה כתובתה או דלמא אלו לא העידה חמותה הי' מהני עדותו שלא להשקותה והיה נאמן להפסידה כתובתה גם עכשיו נאמן כיון דהאמינו התורה בעיקר העדות:
**ממה דר"י אמר וכו**'. כלומר ת"ש מהא דר"י:

ה"ג **אמר פלוני אכל חלב והתריתי בו אינו לוקה**. וה"פ אם בא עד אחד ואמ' פלוני אכל חלב אינו לוקה דכתיב לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת. א"ל אחד שהוא חלב ואח"כ התרו בו שני' שלא יאכלנו ואכל לוקה דעד אחד נאמן באיסורין ומאמינין לו שהוא חלב:

**ועיקר עדותו לא בעד אחד הוא**. ואפ"ה לוקה ה"ה הכא כיון שנאמן בעיקר עדותו נאמן נמי להפסידה כתובתה ל"א אע"ג דעדותו כע"א הוא אפ"ה אינו נאמן לבד להלקותו ה"ה הכא אינו נאמן להפסידה כתובתה:

**ממה דר"י אמר פלוני נזיר וכו'**. כלומר מדר"י נמי איכא למפשט הנך בעיין כדפרישית לר' יוסי:

ה"ג **פלונית כהנת זינתה וכו'**. שהיה בדין. שלא יהא עד אחד נאמן בה אם לא מגזירת הכתוב:

## הלכה ג

מתני' **עדות הראשונה**. סתירה שאין אוסרתה איסור עולם אלא עד שתשתה:

**אינה מתקיימת בפחות משנים**. כדבעינן למימר מגזרה שוה:

**עדות האחרונה**. טומאה:

**כל עדות שיש בה**. וה"ק קרא תרי לית בה אלא חד והיא לא נתפסה הא אלו היה חד והיא לא תפסה אסורה אלמא ע"א מהימן:

**ת"ל כי מצא בה ערות דבר**. ואמרי' לעיל ברפ"ק ערוה זו סתירה דבר זו קינוי:

גמ' **מתניתא דר"י**. מתניתא דתנן דבעידי סתירה בעינן שני' אתיא כר"י דרפ"ק ודלא כר"א:

ה"ג דר"י אמר מקנ' ומשקה לה ע"פ שנים:

**ואפילו ואפי' כאהן תנא אתייא היא**. ואפי' כהאי תנא ריב"י משום ר"א דבסמוך נמי אתיא מתני' דהכא:

**ומשקה ע"פ שנים**. ויליף ק"ו מעדי סתירה:

## הלכה ד

מתני' **עד אומר ניטמאת ועד אומר לא ניטמאת**. אוקי חד להדי חד והרי היא בספיקא ושותה:

**ושנים אומרים לא נטמאת בפניך**. כשבאת ומצאת שנסתרו יחד גם אנו היינו עמך ובפנינו לא נטמא' הרי נסתלק העד ובטלו דבריו מפני השני' והרי היא בספיק' אם נטמאת קודם שבאו אלו ומצאום לפיכך שותה:

גמ' ה"ג עדות האשה כאיש וכ"ה ביבמות:
**ופריך ניתני**. במתני' עד אומר נטמאת ואשה אמרה לא נטמאת וכו' ואפ"ה שותה כ"ש בשני אנשים:
**ומשני תניי דבית ר' כן**. באמת שנו כן תלמידי ר' במשנתם עד אומר נטמאת ואשה אמרה לא נטמאת וכו' והיינו כרב:
**היך עבידה**. היכי דמי אזלינן בתר רוב עדו' הא קיי"ל תרי כמא':
**עשו אותן כשני עדי' ועד אחד**. ואין דבריו של אחד במקום שנים והולכין אחרי דברי שני העדים:
**הדא דתימר**. הא דאמרת דהולכין אחר רוב העדות דוקא באשה ונשים דכולן פסולי עדות נינהו בעדות אחרת:
**כעד בעד אינון**. כל הנשי' נחשבי' כעד אחד נגד עד א' שהוא איש וכשר לעדות אחר' ודינייהו כעד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת:
**עד אחד נאמן לטמותה**. אהא דתנן ברישא דמתני' אמר ע"א אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה קאי ואמר דוקא לא היתה שותה אבל אינו נאמן להפסידה כתובתה ומוקי למתני' בשהעיד לאחר הקינוי וקודם שבאו עידי סתירה וסיפא דהך דתנן ולא עוד אלא אפי' עבד או שפחה נאמנין להפסידה כתובת' אייריי בשהעידו לאחר סתירה דאז יש רגלים לדבר א"נ רב אדא בר אהבה פליג אמתני' וסובר כר"ט דאמר לעיל בפרקין שאין ע"א נאמן להפסיד' כתובתה:
**אר"ח מה טעם אמרו וכו**'. פליג ארב אדא בר אהבה דמ"ט אמרו שנאמן לטמות' משום דיש רגלים לדבר. א"כ אף להפסיד' כתובתה יהא נאמן ורב אדא סובר אין מוציאין ממון ברגלים לדבר:
**כאן לא היתה שותה**. בעד אומ' נטמאת ועד אומר לא נטמאת צריך להגיה במתני' ותני לא היתה שותה ואפי' באו בבת אחת משום דיש רגלים לדבר:
**ובעגלה ערופה**. דליכא רגלי' לדבר הלכך בעד אומר ראיתי את ההורג ועד אומר לא ראית היו עורפין כדתנן לקמן פרק עגלה ערופה:
**רב אמ' היתה שותה**. דכיון דבאו שניהם בבת אח' כמאן דליתא דמיין ושותה:
**מתני' פליגא על רב**. קשיא על רב:
**הא בע"א**. שבא ואמר לא נטמאת לא היתה שותה דאי בע"א נמי תנינן ברישא שותה הך סיפא למה לי הא כ"ש היא מרישא השתא בחד הוי הכחשה תרי מיבעי':

**ומשני פתר לה**. תפרש לסיפא דאיירי בפסול עדות שבאו שתי נשי' או עבדי' ואמרו לא נטמאת קמ"ל דשתי נשי' מבטלין דברי עד אחד כשר. ופריך ואם בפסולי עדות איירי מתני' אמור סיפא. קשיא סיפא:

**ה"ג הא עד בעד היתה שותה**. וה"פ האי ועד אחד אומר לא ניטמאת דסיפא נמי איירי בעד כשר כמו עד אומ' נטמאת דריש' וקשיא למה תנן לא היתה שותה הא אמרי' לעיל אבל אם היו מאה נשים ועד א' כעד בעד אינון ובריש דרישא תנן עד אומ' נטמאת ועד אומר לא נטמאת היתה שותה:

**והיך רב אמר היתה שותה**. כלומר אלא ודאי מתני' לאו בפסולי עדות איירי וקשיא רישא לרב:

**ה"ג ועד אומר לא נטמאת לא היתה שותה הא עד בעד היתה שותה**. וקשיא לר"י דאמר עד בעד לא היתה שותה:

**ומשני פתר לה בפסולי עדות**. שנים שאומרים נטמאת בפסולי עדות איירי ועד האומר לא נטמאת בכשר איירי הלכך אם לא היה אלא פסול אחד הכשר נאמן ושותה:

**ופריך ואם בפסולי עדות**. איירי מתני' אמור ראשה. קשיא רישא:

**ה"ג הא עד בעד לא היתה שותה**. וה"פ לגופא לא איצטרך אי איירי בפסולי עדות דמסיפא שמעינן דאפי' לקולא להקל מעליה שלא תשתה אמרינן בפסולי עדות דשנים נאמנין נגד עד הכשר אלא לדיוקא דדוקא בעד כשר ועד פסול אם אמר הכשר נטמאת לא היתה שותה. אבל כשר וכשר היתה שותה:

**היך רי"א לא היתה שותה**. כלומר וקשיא לר' יוחנן:

ה"ג אמרין בשם ר"ש לאו בפסולי עדות היא מתניתא ודקשי' לך דיוקא דמתני' אמרין בשם ר"ש בסתירה אחרת וכו' וכדמסיק:

**כל ההן פירקא**. האי פירקא מי שקינא איירי גם לאחר סתירה וכדפרישית בריש פרקין:

ה"ג נסתרה בפני ב' אמר ע"א ראיתי שנסתר' לאחר כדי סתיר' יש כאן סתיר' ויש כאן טומאה תוך כדי סתירה יש כאן סתירה ואין כאן טומאה. וה"פ רישא דתנן אמר א' אני ראיתי שנטמאת לא היתה שותה איירי שנסתרה בפני שנים ואמר א' מהן אני ראיתי שנטמאת לאחר הסתירה נאמן על הסתירה ונאמן על הטומאה לכך אינה שותה ומציעתא דתנן עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת איירי שזה אומר שנטמאה תוך כדי סתירה יש כאן סתירה שהרי שניהם מודים על הסתירה אבל אין כאן טומאה כיון שהשני מכחישו שאומ' שתוך כדי סתירה לא ראו שנטמאה:

**היו שלשה וכו' יש כאן סתירה ואין כאן טומאה**. כיון דסתירה וטומאה בהדי הדדי קאתיין והיינו סיפא עד אומר נטמאת ושני' אומרים לא נטמאת היתה שותה:
**ה"ג לאחר כדי סתירה יש כאן סתירה ויש כאן טומאה**. וה"פ אפי' אחד אומר נטמאת לאחר כדי סתירה לא היתה שותה כיון שקדמה לה סתירה:
**היו ג' אחד אומר אני ראיתיה וכו'**. מבעי' ליה סיפא דתנן שנים אומרים נטמאת וא' אומר לא נטמאת במאי מוקמת לה בתוך כדי סתירה אמרו שנים שנטמאת והאחד מכחישם ואפ"ה ה"ל כעדי סתירה ושותה ולא נתבטל כל העדות או דלמה ה"ל כעדות שבטלה מקצתה בטלה כולה ומתני' בשאמרו השנים נטמאת לאחר כדי סתירה:
**מכיון דאת מר וכו'**. כלומר אפילו מ"ד בעלמא עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה מודה הכא בסוטה שתתקיים העדות בשאר מפני שרגלים לדבר דהא כולו מודו בסתירה:
הדרן עלך פרק מי שקינאה

## פרק ז

### הלכה א

מתני' **אלו נאמרין בלשונם**. כל אדם בלשון שהוא שומע:
**פרשת סוטה וכו'**. כולהו יליף בגמ' מקראי ומסברא:
**וידוי מעשר**. בערתי הקדש מן הבית וגו':
**ותפילה**. נאמרה בכל לשון כדי שיהא יודע לכוין דעתו לתבוע צרכיו:
גמ' **ה"ג כתיב ואמר אל האשה בכל לשון שהי' שומעת**. וכ"ה בספרי ול"ג ואמר הכהן לאשה. וה"פ אל האשה משמט דברים הנכנסין בלבה שתהא מכרת בלשון האומ' לה:
**א"ל ר"י**. אין צריך קרא להכי דכיון דבעינן שתאמר אמן כדכתיב ואמרה האשה אמן והיינו קבלת דברים ואם אינה שומע' על מה היא אומרת אמן:
**אלא כי איצטרך קרא שלא יאמר לה הכהן ע"י תורגמן**. אלא הוא בעצמו אומר לה בלשון שהיא שומעת:
**אלא עם שרה בלבד**. דכתיב ויאמר לא כי צחקת:
**ופריך והא כתיב בתורה אל האש' אמר וגו'**. ע"י התורגמן:
ודייק ליה מדכתיב אל האשה אמר ולא כתיב ואל האשה בוי"ו כדכתיב ולאדם אמר אלא ללמד דאל הנחש אמר ה' אלקים בעצמו ואל האשה אמר מי שאמר ולאדם אמר ה' בעצמו כמו שאמר לנחש א"נ מדלא כתיב ולאשה אמר דייק לי':
ופריך והא כתיב ברבקה ויאמר ה' וגו':

**הדיבור נפלה לה**. מפרש לה בעבורה ומיתורא דלה קדריש ראיתי בזה פירושים רבי' וזה נ"ל:
**ה"ג כמה כרכורים כרכר**. וה"פ כמה גלגולי' גלגל המקום לשמוע שיחתן של נשים צדקניות:
**ויאמר ה' לא כי צחקת**. והוא מיותר אחרי שכבר אמר ה' למה זה צחקה שרה ולא איש אל ויכזב אלא כדי לשמוע תשובתה והיא מיראתה אותו לא השיבה דבר:
**ה"ג דכתיב ואמרת לפני ה' אלקיך**. בכל לשון שאתה רוצה דהא לפני ה' כתיב והוא שומע בכל לשון ובבבלי יליף אמיר' אמיר' מסוטה ונראה משום דגם במקרא ביכורים כתיב וענית ואמרת לפני ה' אלקיך ואפ"ה בלשון הקדש הוא כדתנן בסיפ' דמתני' הלכך ליכא למילף שיהא בכל לשון מדכתיב לפני ה':
**דכתי' ודברת בם**. מיות' שיהא הדיבור בכל לשון שירצה:
**והיו הדברים האלה**. בהוייתן יהו בלשון הקדש:
**שמע קלון וכו'**. שמע קול העם שקורין שמע בלשון יון:
**אלוניסתון**. הוא לשון יון:
**בעא מעכבתון**. רצה לעכבן שלא יקראו אלא בלשון הקדש דסובר ברבי:
**ואקפד**. וכעס עליו על שרצה לעכבן:
**אשורית**. לשון הקדש:
**לא יקרינה כל עיקר**. בתמיה דמי שאינו יודע לקרות בלה"ק ודאי אף ר' מודה שיוצא בכל לשון שיודע דלא אמר ר' שיקרא בלה"ק אלא לכתחלה אבל בדיעבד יצא:
**ה"ג השיב ר' ברכי' וכו' היה יודע לקרותה אשורי' ולעז יוצא בה בלעז ואשורית**. וכ"ה במס' מגילה וה"פ קשיא לר' ברכיה אר' לוי שרצה לעכבן ואר"י שאמר שיוצאין בלעז לפי שאינן יודעין אשורית הא אפי' אי הוו יודעין אשורית נמי היו יוצאין בלעז:
**א"ר מנא וכו'**. ר' מנא פליג אר' ברכי' ואמר דאף במגילה הדין אם יודע אשורית ולעז אינו יוצא אלא באשורית. בלעז. אם אינו יודע אלא לשון לעז יוצא אפי' במגילה בלעז ולא הוה כקור' על פה. וכן יוצא בה בכל לשון שהוא יודע. אם אינו יודע אשורית ואתי' אינו לעז יוני שכותבין בו המגילה:
**כדי שיהא יודע למי מברך**. ועל מה מברך שזהו עיקר כוונת הברכות:
**השביעין שלא בלשונן**. בלשון שאינן מבינים:
**ואמרו אמן הרי אלו פטורין**. שאמן קבלת דברים הוא וכיון שאינן יודעין מה הוא אומר עליהן אין ממש באמן זה:
**ופריך כהדא דתני**. וכי אתיא כהא דתני':

**כתניין שבלבינו**. הב"ד משביעין אותו על התנאים שבלבם ולא כתנאים שבלב הנשבע הרי אף במאי שאינו יודע משביעין אותו:
**חזקה וכו'**. ודאי משביעין אותו על התנאין שהנשבע יודע:
**ולמה הוא מתנה עמו**. ולמה אומרים לו על התנאים שבלבינו וכו':
**מפני ההדיוטו' שלא יאמרו**. יש לנו תנאי בשבועה מה שסותר המכוון אתי לאורויי היתירא אבל ודאי שצריך שידע על מה הוא נשבע:
**מה את ש"מ**. איך שמעינן מהכא שהשביעם ע"ד ב"ד:
**א"ל הדורו' הבאים אחרינו אין בלבם תנאי**. וה"פ לא אתכם לבדכם וכו' קרא יתירא הוא דאי ללמד שאפי' עם הדורו' הבאים כרת ברית כבר נאמר ואת אשר איננו פה עמנו וכו' אלא ה"ק לא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעת המקום וכשם שאין לדורות הבאים שום תנאי כך לא יהא בלבבכם שום תנאי על השבועה הזו:

## הלכה ב

מתני' **מקרא ביכורים**. שהיה קור' מארמי אובד אבי עד סוף הפרשה:
**וחליצה**. יבמה היא אומר' מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבי יבמי והוא אומר לא חפצתי לקחתה ואחר החליצ' אומרת ככה יעשה לאיש:
**ברכות וקללות**. שאמרו ישראל בהר גריזים ובהר עיבל:
**ברכת כהנים**. נשיאת כפים:
**וברכת כה"ג**. ביום הכיפורים אחר עבודת היום שלפני ולפני' הוא קורא את הפרשה בתורה ומברך שמנה ברכות המפורשות במתניתין לקמן:
**ופרשת המלך**. היא פרשת הקהל כדתנן בס"פ:
**ופרשת עגלה ערופה**. ידינו לא שפכו את הדם הזה כפר לעמך ישראל וגו':
**פרשת משוח מלחמה**. והיה כקרבכם וגו' שמע ישראל אתם קרבים וגו':
**כיצד**. כמו מנין:
**ולהלן הוא אומר**. בברכות וקללות של הר גריזים:
**מה עני' האמורה להלן בלשון הקדש**. דכתיב ואמרו אל כל איש ישראל קול רם וכתיב התם במתן תורה אלקים יעננו בקול מה להלן בלשון הקדש דתורה ניתנה בלשון קדש אף כאן בלשון הקדש:
**וענתה ואמרה ככה**. אינו צריך ללמדה בגזרה שוה שמעצמה היא למידה וענתה ואמרה ככה בלשון הזה תאמר:
גמ' **ענייה ואמירה**. הרי הוא בלה"ק דילפינן מועט הלוים ואמרו כדפרישית במתני' ככה וכה. וכל היכא דכתיב ככה או כה בדבר התלוי בדבור הרי הוא בלשון הקדש:

**בנין אב שבכולן**. כולן למדין מקרא משה ידבר וגו' וכדפרישית במתני' והכתיב ויען לבן ובתואל. ולא הוה בלשון הקדש אע"ג דכתיב ויען:

ה"ג התיב ר' חגי אין תימר ע"י ענייי' והכתיב ויען לבן ובתואל אין תימר ע"י אמירה והכתיב ויחמרו מה' יצא הדבר. וה"פ וא"ת התם לא כתיב ענייי' והא כתיב ויען וכו' וא"ת ענ' ואמירה בעינן קשיא הא כתיב ויאמרו מה' יצא הדבר:

**אין תימר בלשון הקדש**. שאמרו בלה"ק מה' יצא הדבר:

**והכתיב ויקרא לו לבן יגר שהדותא**. ש"מ שלא ידע לדבר בלה"ק:

**ואין תימר קודם למתן תורה**. כתיב האי קרא ואין למידין מועמו הלוים ואמרו דאין למידין דבר דקודם מתן תורה מדבר דלאחר מתן תורה:

**הרי פ' ווידוי מעשר**. שהיא לאחר מתן תורה ונאמר' בכל לשון כדתנן ברישא דמתני' אע"ג דכתיב ואמרת ויש לנו למילף מואמרו הלוים:

**שלא יהא לשון סורסי קל בעיניך**. בא לתרץ דלמידין קודם מתן תורה מלאחר מ"ת ואפ"ה לא קשיא מויען לבן ובתואל שאף שהן דברו בלשון סורסי שייך ויען ויאמר מפני חשיבתו שהוא כמו לה"ק:

**לשון סורסי**. הוא לשון ארם צובה והוא לשון תרגום וי"א שהוא לשון גמרא ירושלמית:

**דבית גוברין**. שם מקום:

**לעז**. לשון יוני:

**לזמר**. לשירים. רומי. לשון רומיים:

**לקרב**. הלבבות שהוא דיבור רך ופיוסין לישנא אחרינא לקרב למלחמה כדכתיב כיום הלחמו ביום קרב:

**סורסי**. לשון ארם:

**לאילייא**. לקינות והוא מלשון יללה כמו אלי ציון:

**לדבור**. שהוא לשון צח גם קל לדבר שכל מה שהוא מכביד הלשון הקילו בתנועו' ובדגש וברפה:

**אף אשורי**. לשון בני אשור:

**ואין בו לשון**. לשונם מאומה אחרת:

**עברי**. בני עבר הנהר יש להם לה"ק ואין להם כתב נאה שכתבם כתב ליבונא:

**שהוא מאושר בכתבו**. כתב נאה שאין אות נוגע בחבירו משא"כ בכתיבה אחרת:

**עלי שם שעל' בידם מאשור**. דס"ל בימי דניאל נשתנ' הכתב ע"י המלאך ובו כתב עזרא את התורה. בקולו של רם. מדלא כתיב וענו הלוים קול רם אלא כל איש ישראל אלא

ה"ק וענו הלוים בזכות כל ישראל בקולו של רם א"נ בקול גדול ה"ל למכתב כדכתיב קול גדול ולא יסף:

**המעולה שבקולות**. ואין פירוש קול רם הרמת קול אלא לשון רוממות מעלה וחשיבות:

**אלא בינוני**. הוא המעולה שבקולות:

## הלכה ג

מתני' **שבשומרון**. אצל שומרון:

גמ' **הלא המה בעבר הירדן**. כשהיו ישראל במדבר נאמר להם סימני הר גריזים והר עיבל איה הם שהם בעבר השני של הירדן שהוא למערב העולם שנחלת בני גד ובני ראובן היה מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה ונאמר להם שההרים האלה הרבה להלן מן הירדן לצד מערב ולא סמוך לירדן:

**אחרי דרך מבוא השמש**. מהו מבוא השמש מקום שהחמה זורחת שהשמש באה משם רחוק ממזרחו של הירדן כלו' שאחרי מופלג:

**שבין הכותים**. עכשיו יושבין שם הכותים שהושיבם שם סנחריב כשהגלה עשרת השבטים כדכתיב ויבא מלך אשור אנשים מבבל מכותה ומעזא וגו' ויושיב' בערי שומרון והנך אצל ערי שומרון הן כדתנן במתני' שבשומרון:

**ה"ג שנא' הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן וכ"ה בבבלי**. וה"פ דוקא סמוך לירדן דאי מעבר הירדן ולהלן הא כתיב והיה בעברכם משמע מיד בעברם בו ביום תקימו את האבנים האלה בהר עיבל:

**אחרי דרך**. מופלג מן המערב דאחרי לשון הפלגה הוא והאי מבוא השמש מערב הוא לשון כי בא השמש מופלג משקיעת השמש והיינו לצד מזרח סמוך לירדן מיד:

**בארץ הכנעני**. כתיב ואילו ארץ החוי כלומר שכם והר גריזים אינה ארץ הכנעני אלא ארץ החוי דהא שכם חוי הוה כדכתיב ויבא יעקב שלם עיר שכם וגו' וכתיב שכם בן חמור החוי נשיא הארץ:

**היושב בערבה**. ואלו שכם הידוע לנו שיושבים שם הכותי' הוא בין ההרים ואיך קאמר קרא היושב בערבה:

**מול הגלגל אין כאן גלגל**. מדכתיב מול הגלגל משמע שראו את הגלגל ואלו שכם והר גריזים רחוקי' הם מן הגלגל:

**אין כאן אלוני מורה**. אצל שכם והר גריזים:

**מה מקיים ר"א**. קרא דכתיב ונתת את הברכה על הר וכו' והר עיבל ואלו סמוך לירדן לא היו ההרים האלה:

**ומשני שתי גבשושית עשו**. שני הרים קטנים עשו סמוך לירדן וקראו להם שם את האחד הר גריזים ואת השני הר עיבל והסימני' הללו האמורי' בקרא לא על הר גריזים והר עיבל נאמרו אלא כדראב"י בסמוך:

**על דעתיה דרבי יהודה**. לדעת ר"י שנאמרו הברכות והקללות על הר גריזים והר עיבל ממש צריכין לומר שהלכו ביום עברם הירדן מאה ועשרים מיל דביום עברם נאמרו הברכות והקללות כדכתיב והיה בעברכם והר גריזים שאצל שכם רחוק מהירדן ק"ך מיל וע"כ לומר שנעשה להם נס שהלכו מהלך זה ביום אחד:

**לא זזו ממקומן**. אלא מיד בעברם את הירדן עמדו ועשו הגבשושי' ואמרו הלוי' הברכות והקללות:

**אלא להשוות להן את הדרך**. לפי שגלוי לפניו שעתיד הענן לפסוק במיתת משה הורה להם את הדרך אשר ילכו בה דרך מישור ודרך ארץ הכנעני שהי' ערבה ואל יקיפו סמוך לשפת הירדן דרך ארץ החוי שהיא ארץ הרים וגבעות וארץ מדבר אלא ילכו אחרי דרך מבוא השמש דהיינו מצד מערב רחוק מן הירדן ויקיפו ויכבשו:

**נמיתי**. אמרתי לשון נאם:

**לסופרי כותי**'. שיש להם תורה שבכתב ואינם מאמינים בתורה שבעל פה:

**ולא הועלתם לעצמכם כלום**. בזיוף:

**והלא ידוע שהוא שכם**. אף אנו מודים שהוא שכם בלא זיוף לפי שאנו דורשין גזרה שוה כדבסמוך:

**וכר"י**. מ"ד דהר גריזים סמוך לשכם שיושבי' בו הכותי' סובר כר"י דאמר לאחר י"ד שנים שעברו את הירדן נאמרו הברכו' והקללות לאלו למ"ד שבו ביום שעברו נאמרו קשיא הלא שכם רחוק מן הירדן ק"ך מיל ואיך הלכו מהלך זה ביום אחד:

**כל ביאות שנאמרו בתורה**. סתם:

**לאחר י"ד שנים שבע שכיבשו ושבע שחיללו**. הואיל ופרט הכתו' במלך שהיא לאחר ירוש' וישיבה דכתיב כי תבאו אל הארץ וגו' וירשת וישבת בה ואמרת אשימה עלי מלך ילפינן מינה כל ביאות שבתורה שהן לאחר י"ד שנים:

**ודכוותה לא נאמרו ברכות וקללות עד לאחר י"ד שנה**. דכתיב והיה כי יביאך ה' אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונתת את הברכה על הר גריזים וכו':

**והכתיב והיה בעברכם וכו**'. דמשמע מיד ביום עברכם תקימו את האבנים האלה:

## הלכה ד

מתני' **למטה באמצע**. בין שני ההרים:

**מכאן ומכאן**. על ההרים:
**הפכו**. הלוי' פניהם כלפי הר גריזים:
**ופתחו בברכה**. כל הארורים היו אומרי' תחלה בלשון ברכה כדמפרש בגמרא:
**אלו ואלו**. שבהר גריזים ובהר לעיבל:
גמ' **שכבר נאמר לוי למטה**. בספר יהושע כתיב וכל ישראל וזקניו עומדי' מזה ומזה לארון נגד הכהנים והלוים אלמא כהנים ולוים למטה היו:
**שכבר נאמ' לוי למעלן**. משה כתב בתורה אלה יעמדו לברך וגו' שמעון ולוי ויהודה:
**למטן**. אצל הארון:
**הראוי לשרת**. לשאת את הארון דהיינו מבן שלשים ועד חמשים למטה אצל הארון:
**והשאר כל השבט**. לוי למעלן:
**מה מקיים וכו'**. איך מקיים האי תנא אליבא דר"ש קרא דיהושע נגד הכהנים והלוים:
**ומשני כי האי דאריב"ל וכו'**. ולא עמדו למטה אלא הכהנים לבד וכל הלוים למעלה ואע"ג דהכהנים בני לוי הם מ"מ סתם לוי על הלוי' נאמר:
**יכול אלו שבהר גריזים וכו'**. פי' ואלו שבהר גריזים אמרו הברכות וכו':
**ה"ג ת"ל הברכות**. וה"פ דאחר שנאמרו הברכות והקללות שיאמרו על הר גריזים והר עיבל כתיב ובאו עליך כל הברכות האלה ש"מ שעל אלו ואלו היו אומרים הברכות והקללות ופי' הי"מ בזה דחוק:
**יכול משהיו אומרים**. כל הברכות עד ברוך אשר יקים דכל הארורים אמרו תחלה בלשון ברכה אח"כ אמרו הקללות ושסדר זה אחר זה:
**ת"ל הברכה והקללה**. לשון יחיד ללמד ברכה אחת ואח"כ קללה א' וכן כולם:
**היו הופכין פניהם**. הלוים:
**ברוך בכלל וברוך בפרט**. כל הברכות והקללות נאמרו בהר גריזים ובהר עיבל בכלל ופרט ברוך בכלל על כל התורה ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת וברוך בפרט ברוך אשר לא יעשה פסל ומסכה ארור בכלל ארור אשר לא יקים את דבר התורה הזאת וארור בפרט ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכ' וכן כולן:
**ללמוד וללמד לשמור ולעשות**. כל המצות כולן טעונין ארבעה אלה דכתיב ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם וכתיב ולמדתם אותם את בניכם וגו' הרי כאן ארבעה מצות לכל מצוה ועל ארבעתן נמסרו ארור וברוך בכלל ופרט ברוך אשר ילמדו ארור אשר לא ילמדו וכן ללמד וכן לשמור וכן לעשות בכל אחת ארבעה בריתו' ברית לברוך בכלל ברית לברוך בפרט ברית לארור בכלל ברית לארור בפרט:
**וכן בהר סיני וכן בערבות מואב**. בכל אחד היו שש עשרה בריתות על כל מצוה:

**ר"ש היה מוציא של הר גריזים ושל הר עיבל**. שלא נאמרו עליהן כל התורה אלא מצות שבפרשה:

**ומביא של אהל מועד תחתיהן**. שלאחר שהוקם המשכן דיבר הקב"ה עם משה בישוב ולמדו כל התורה כדכתיב וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר:

**י"ב בברוך**. כנגד י"ב שבטים א"נ כנגד י"ב ארורים שבפרשה שכולן נאמרו על נואף ונואפ' כדאיתא בבבלי דף ל"ז וילפינן מיני' שה"ה על כל מצות שבתורה נאמרו י"ב ברכות וי"ב קללות:

**תר"ג אלף ותק"ן**. כמנין בני ישראל שהיו בסיני שכל אחד נעשה ערב על כל אחיו:

**שאין כרות עליו מ"ח פעמים**. כדאמרי' לעיל ברוך בכלל וכו' וכל אחד תר"ג אלף ותק"ן:

**עד כדון וכו'**. ופריך אהא דאמר אין כל דבר ודבר מן התורה וכו':

**ע"כ לא שמענו**. שנתערבו ישראל זה על זה אלא בדברים שנכללו ונפרטו בהר גריזים ובהר עיבל והיינו הארורים האמורי' בפרשה:

**דברי' שנכללו ולא נפרטו**. שם מנין שנתערבו דבהר גריזים היה הערבות א"כ דברים שלא כאמרו בפירוש בתורה אלא אתיין מדרש' מנין:

**כל דבר שהיה בכלל וכו'**. דמצות אלו האמורים בפרש' היו בכלל ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת ויצאו מן הכלל שמפורשים כאן לא ללמד על עצמן יצאו אלא על כלל כל המצות כולן יצאו ללמד סעל כולן נתערבו וכולן נפרטו:

**א"ל לא בדבר אחד**. לא אמרינן מדה זו דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו' אלא אם היוצא דבר אחד אבל אם יצאו שני דברי' לא אמרינן כן אלא ה"ל שני כתובים ואין מלמדין וכאן י"א ארורים כתובים:

**מכיון דכתיב אמן בסוף**. לאחר כל הארורים כתיב וענו כל העם ואמרו אמן כאלו הם דבור אחד וילפינן מינייהו במדה דכל דבר שיצא מן הכלל:

**ופריך וכי יש תורה נופלת**. בתמי' דאמרת אשר לא יקים והו' לשון הקמ' משמע שצריך להקי':

**זה החזן שהו' עומד**. ומגביה הס"ת ומרא' הכתב לעם צריך להקימה כראוי שיראו כולם הכתב:

**ה"ג זה הב"ד שלמטן**. וה"פ הב"ד שלמטן והם המלך והנשיא והשופטי' שבישראל ידרושו בהקמה זאת בית המלך והנשיאות שבידם להקים את התורה ביד המבטלים:

**על הדבר הזה קרע יאשיהו**. את בגדיו כשהביא לו חלקיהו את הס"ת ומצא כתוב ארור אשר לא יקים ואמר עלי להקים ולכך כתיב אחריו שקבץ כל יהודה וישראל לכרות ברית חדשה ללכת אחרי ה':

**להחזיק**. שאר העם שילמדו ולא החזיק ה"ז בכלל ארור:
ה"ג ר' ירמי' בשם רחב"א:
**ולא היתה סיפק בידו להחזיק**. לומדי תורה והחזיק יותר מכדי יכלתו:
**כצילה של בעלי תורה**. כלומר שכר המחזיקי' שוה לשכר העוסקים בתורה:
**לבעלי המצו**'. היינו המחזיקי' ביד ת"ח שילמד:
**מה ת"ל והחציו**. ביהושע כתיב וכל ישראל וזקניו וגו' חציו אל מול הר גריזים והחציו אל מול הר העיבל וקשיא למה לי' למכתב והחציו דמשמע חציו הידוע במקום אחר או חציו המיוחד:
**ומרובין בהר עיבל**. לפיכך הוא חציו המיוחד והחשוב שבהם לפי ששם המרובין:
**למה**. היו מרובין שלפי החשבון נרא' שלא היו מרובין אע"פ שלפי המספר שבפ' פנחס היו מרובין בהר עיבל סך חמש' אלפי' ושמונה מאות וכ"ב היינו אם אמרי' שגם במספר שבפ' פנחס לא היו מבני לוי שהיו יתרי' על שלשים רק ח"א ותק"ח אבל אם נאמר שהיו אז י"ג אלף או שנאמר דחשבינן כל הנך שהיו בני כ' מבני לוי י"ל שהיו שוין:
**ומשני שאין שבטו של לוי כולו שם**. בהר גריזים. שהיו זקני כהני ולוים למטה אצל הארון:
**לא היו שוין**. כלומר אפ"ה לא היו שוין אלא של הר עיבל מרובין:
**שכבר נפלו משבטו של שמעון וכו**'. ושבט שמעון מהעומדים על הר גריזים אע"ג דהמספר שבפ' פנחס הי' לאחר המגפה ה"ק אף לפי מספר שבפ' נשא שלא היו השבטים שבהר עיבל יתירי' על אותו שבהר גריזים אלא שני אלפי' רמ"ב אפ"ה לא היו שוין שהרי נפלו מבני שמעון כ"ד אלף בשיטי':
**שלא בא משבט ראובן וגד**. שעמדו על הר עיבל אלא ארבעים אלף חלוצי צבא ושאר העם שבשבטים האלו נשארו בעבר הירדן מזרחה ונתמעטו אותן של הר עיבל אע"ג שגם מחצי שבט מנשה שעמדו על הר גריזים נחסרו מ"מ אותן שנחסרו בהר עיבל היו מרובי':
**כשם שהשבטים חלוקי' כאן**. בהר גריזים ובהר עיבל כדכתיב ואלה ועמדו לברך את העם שמעון ולוי ויהודה וישששכר ויוסף ובנימין ואלה יעמדו על הקללה ראובן גד ואשר זבולן דן ונפתלי:
**כך הן חולקין בתחלת החומש השני**. דהיינו בתחלת ספר ואלה שמות שלא נזכרו כסדר אלא בני לאה מכאן ובני רחל אחד מכאן ואחד מכאן ובני השפחות באמצע:
**כך הן חלוקין בדגלים**. כשנמנו לענין הדגלים לא היו כסדרן:

**ה"ג בני לאה מיכן וב"ר מיכן ובני השפחות חד מיכן ושלשה מיכן**. וה"פ דגל ראשון היה יהודה ישששכר זבולן והשני ראובן שמעון גד והשלישי אפרים מנשה בנימן והרביעי דן אשר ונפתלי:

**טעמא דהדין תנייה**. טעם של הנך תנאים שסוברים שהשבטים אין להם מעלה זה על זה א"כ למה קפיד קרא בברכות וקללות אסדרן ה"ל למימר סתמא ששה שבטים יעלו לראש הר גריזי' וששה לראש הר עיבל:

**וישראל מקוראי**. דריש מקוראי לשון המקרה במים עליותיו:

**מה התקרה הזו עובייה דהן וכו'**. מה התקרה צד העב של הקורה הזה נגד צד הדק של הקורה הזה כדי שיהיו שוים לסבול המשא המונח' עליה כך כאן יש השבטי' שאוכלסן מועטין ויש מהן שאוכלסן מרובין כדעיל לפיכך חלקן הכתוב שיהיו קרוב לחצאין שאותן שבהר גריזים כפי הפקודים שבפנחס היו שלשים ריבוא ושני אלפים וג' מאות ושמנה מלבד הלוים שיתירי' על חמשי' ופחותי' מבן שלשי' ואותן שבהר עיבל שלשי' רבוא ושמנ' אלפים ומאה ושלשי' נמצא הנך שבהר עיבל היו יתרים חמשת אלפים ושמונה מאות וכ"ב וקרובי' לחצאין נ"ל:

**כשם שהן חלוקין כאן**. בהר גריזים ובהר עיבל:

**כך הן חלוקין באבני האפוד**. שנאמר בהן ששה משמותם וגו' והנך ששה שבטים שעמדו בהר גריזים כתובים על האחת והנך ששה דהר עיבל כתובים על השנית:

**במלואותם כדי שיהיו כ"ה**. אותיות מכאן והיינו במלואותם שיהיו שלמו' בחשבון האותיות כזה כן זה:

**ופריך והלא אינן אלא מ"ט**. כל אותיות של כל השבטים:

**בנימן דותולדותה מלא**. דבכל התורה בנימן חסר יו"ד השני' חוץ בלידתו כתיב ואביו קרא לו בנימין כתיב מלא והכא באבני אפוד כתיב כתולדותם לאשמועינן דלכתוב בנימין מלא דליהוי חמשים אותיות:

**יהוסף מלא**. ופליג אדר"י:

**ופריך והלא אינן אלא כ"ג מכאן וכו'**. למ"ד כשם שחלוקין בהר גריזים ובהר עיבל כך היו חלוקין באבני אפוד והלא אותיות של אותן שבטים שבהר עיבל לא היו רק כ"ג אף אם נאמר זבולון מלא בשני וי"ן ואותיות של אותן שבטים שבהר גריזים כ"ז אף אם נאמר שבנימן ויוסף חסרים וי"מ הגיה והלא אינן אלא כ"ב מכאן וכ"ח מכאן:

**ה"ג אר"י היה חציו בן מכאן ימן מכאן**. וזבולן חסר ויהוסף מלא והיינו כפי הגירסא שלפנינו דפריך כ"ג מכאן וכ"ז מכאן ולפי גי' י"מ אתיא כפשטא שנתוסף על השני שהיה כ"ב עוד ג' אותיות דהיינו ימן והן כ"ה:

**ויאות**. שפיר קאר"י שהיה שם בנימן חלוק דדייק קרא כוותיה:

**משמותם**. מקצת משמותם וע"כ לומר שבנימן היה חלוק:

**הראשונים**. ששה שבטים שעמדו על הר גריזים א"נ ששה שבטים כסדר תולדותם:

**נכתבין מימינו של כה"ג**. שהכה"ג נושא שני האבנים על שני כתפיו נמצא שהימנית לו היא שמאלית לקורא שכנגדו:

**אינן נכתבין על הסדר**. האמור כאן אלא יהודה שהוא המלך היה כתוב בראש כולן דכתיב וששה משמות' על האבן השנית כתולדותם ודרשינן שניים כתולדותם ואין הראשונים כתולדותם לפי שהיה יהודה מוקדם:

## הלכה ה

מתני' **ואח"כ הביאו את האבני' ובנו את המזבח וסדוהו בסיד**. והעלו עליו עולו' ושלמים וכתבו עליו את כל דברי התורה דכתיב ובנית שם מזבח וגו' והעלית עליו עולות וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב:

**בשבעים לשון**. בכתב ולשון שליש שבעים אומות וכל הרוצה ללמדה יבא וילמוד שלא יהיה פתחון פה לאומות לומר לא היה לנו מהיכן ללמוד:

**ונטלו את האבני**'. סתרו את המזבח לאחר שהעלו עליו את העולות ונסעו משם:

**ולנו במקומם**. בבית מלונם בגלגל ושם הקימו את האבנים:

גמ' **על אבני המלון נכתבו**. דכתיב ולקחתם את האבנים האלה והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון:

**על אבני המזבח נכתבו**. דברי תורה והך ברייתא פליגא אמתני' דמשמע בין לר"י בין לר"י אבני המזבח לא הוו אבני המלון ואלו במתני' תנן דאבני המזבח ואבני המלון אחת הן:

**בכל יום ויום וכו**'. לפי שאבני המלון לא נתפרקו ועמדו ימים רבים לפיכך שפיר איכא למימר ששלחו האומות סופריה' להעתיק משם התורה בלשונ':

**נוטריהן**. סופריה' ובלע"ז נאטרי"א:

**ומשיאין**. מעתיקין כלו' נטלוהו משם ע"י ההעתקה:

**מ"ד על אבני המזבח נכתבו**. קשיא לאיזה צורך נכתב התורה בשבעי' לשון ע"ג האבני' ומה תועלת יש בו הרי לא עמדו אבני המזבח אלא לפי שעה שהרי אח"כ קיפלום והביאו לגלגל ובנו שם מהם מזבח וכבר נתקלקל הכתב שלא היו האומות יכולין להעתיק משם:

**ומשני עוד היא מעשה נסים**. אף זה מעשה נסי' שלא נתקלקל הכתב בסתירא ובבנין המזבח. ניחא ושדת אותם בסיד. שיהיה הכתב ניכר יפה:

**מה מקיים ושדת אותם בסיד**. דמשמע מכל הצדדי' וכיון שהיה מקריבין ע"ג המזבח נתקלקל הכתב מחמת האש והאפר שעליו א"נ כיון דכתיב מזבח אבני' תעשו לי א"כ א"א לסודו בסיד שאין הקרבנות נוגעות באבנים אלא בסיד ואין האבני' ניכרים:

**ומשני בין כל אבן ואבן**. נותן הסיד ע"ג המזבח ומן הצדדי' היה סיד אף על האבני':

**והיו עמים משרפות סיד**. קשיא ליה מ"ש סיד:

**מסיד נטלו וכו'**. כלומר ע"י התורה שנכתבת ע"ג הסיד וכל אדם יכול לקרות ולא קיימו או שלא למדו לכך חייבין שרפה:

**איפופסין**. גזר דין:

**והגוי' חרוב יחרבו**. קשיא לי' למה נקט בלשון הזה מפלתם של האומות עכו"ם:

**מחורב**. מהר סיני שנקרא הר חורב משם נתחייבו כלי' שהרי החזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלה:

**אבני המלון**. כדכתיב וישאו י"ב אבני' מן הירדן וגו' ויעברום עמם אל המלון ויניחום שם:

**ואבני' שהניח יהושע וכו'**. דכתיב וי"ב אבני' הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים:

**ואסטליות שנתן להם משה**. שגם משה העמיד בעבר הירדן מזרחה י"ב אבנים כדכתיב הואיל משה באר את התורה הזאת וגם זה על אבני' היו:

**איסטליות**. האבני' וי"ג אפסטליו' ופי' כתבי' שכתב משה על האבנים בערבות מואב ובבבלי יליף בגזרה שוה באר באר דגם משה כתב על האבנים כל התורה באר היטב:

**פשיט לן**. הדבר פשוט וברור לן שהיו שם ד' מיני אבנים:

**ויאות**. שפיר קאמר דד' מיני אבנים הן דאל"כ קשיא הא דכתיב ביהושע כשעברו ישראל את הירדן אמר יהושע שירימו י"ב אבני' מן הירדן והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם על איזה אבנים קאי האי קרא:

**לשעה היו ונגנזו**. דכתיב ויניחום שם משמע שיהיו נגנזים:

**משוקעות היו במים**. ולא היו לזכרון:

**כבר נכנסו עמהן לארץ**. וכתיב והיו האבנים האלה לזכרון וכו' משמע אבני' שהרימו מן הירדן הם לזכרון:

**אלא**. הכא במאי עסקינן שהיו שם עוד מיני אבנים הרביעים והן האבנים שהקים יהושע על שפת הירדן דכתי' ויקרא יהושע אל י"ב האיש וגו' והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו וגו' והיו האבני' האלה לזכרון וגו':

**משוי ארבעים סאה**. של מים:
**כמה היה באשכול**. שנשאוהו שמנה אנשים והיו מסייעין זה את זה כשהרימו על כתפיהן:
**כתיב והרימו לכם וכו'**. כלומר ואלו הכא באבני הירדן כתיב והרימו לכם איש אבן וכו' דמשמע שלא סייעו זה את זה בהרמתם:
**לא דמי וכו'**. מעתה נוכל לשער משא האשכול דאינו דומה המגביה משוי מהארץ מיד על כתפו להמגביה מהארץ לארכבותיו ומארכבותיו לכתפו שע"י שאינו מגביה בבת אחת מהארץ לכתפו יוכל להגביה יותר:
ה"ג ולא דמי ההוא דטעון מארעא לארכובתיה להההוא דאוחרן תלי לי' וה"פ לא דמי המגביה לבד אפי' נותנו ע"ג ארכבותיו ואינו מגביה למעלה למאן דחברי' נותן המשא עליו שיכול לישא משוי יותר כבד:
**לא דמי האי דאוחרן תלי לי' וכו'**. גם לא דמיא מי שחבירו מטעינו משא למאן שנוש' משא בשני' וכ"ש הכא באשכול דהוה בשמנה ודאי משקלו סך רב היה דאל"כ למה להו שמנה. ה"ג ע"ד דר"י דו אמ' לשונות כפולין הן י"ב ח' באשכול וכו' ע"ד דר"ע דאמר לשונות ריבויין הן כ"ד היו ט"ז באשכול וכו'. וה"פ לר' ישמעאל שהוא אומר דברה תורה כלשון בני אדם ולשונות כפולין לא אתיין לריבוייא אינן אלא י"ב. לר"ע דהוא אמר כל מקום שנאמר כפל לשון לריבוייא קאתי א"כ ה"נ דכתיב איש אחד איש אחד למטה נמי לרבויי קאתי דמכל שבט היו שנים דה"ל כ"ד ולא נזכר בכתוב רק השמות של איש אחד למטה היינו משום חשיבותם של אלו הנזכרים בתורה שאותן שהיו עמהם לא היו חשובי' כמות':
**על דעתיה דרבי ישמעאל טורטורין**. הוא מוט ששני עצים ארוכים מונחים באורך ושנים ברוחב הרי לו שמנה קצוות בהן נושאין שמנה בני אדם וע"ג העצים היה מונח האשכול:
**על דעתיה דרבי עקיבא טורטורין וטורטרי וכו'**. כלומר מוט אחת ולה שמנה קצוות ותחתיה מוט גדולה שנושאין בה המוטות ולה שש עשר קצוות:
**אדם קרייה וצרתן קרייה**. פי' אדם וצרתן שמות שתי עיירות הן וביניהם שנים עשר מיל וקשיא ליה כיון דשתי עיירות הן סימנ' אשר מצד צרתן ל"ל ועוד כיון דרחוק מאוד הוא מאדם העיר הל"ל סמוך לצרתן אלא ודאי דסימנ' קיהיב:
שהיו המים גדושין ועולין שנים עשר מיל כפי המרחק שיש בין אדם לצרתן:
**וכי איזה קל וכו'**. בבבלי גרסי' וכמה גובהן של מים שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל דר"י א"ל ראב"ש לדבריך אדם קל או מים קלים הוי אומר המים

קלים א"כ באין המים ושוטפין אותן אלא מלמד וכו' וה"פ הרי המים קלים לרוץ מן האדם ולדבריך שלא חזרו המים לאחוריהן אלא שנים עשר מיל וחזרו למקומן נמצא ישראל שמחנה היה שנים עשר מיל אינן יכולין לעבור עד שכבר חזרו המים הקלים לרוץ למקומם הראשון ושוטפין אותן:

**תדע לך שהוא כן**. הדבר ברור שהוא כן:

**כיפין**. אולמות וקורין ארקוול"ד בלעז:

**עד לבו של רקיע**. כלומר עד אמצעו של רקיע וגוזמא קתני:

**עד בבל**. גבהן של מים היו כמירדן עד בבל א"נ עד בבל ממש ברחו:

**בירדן קבלו עליהם את הנסתרות**. דכתיב הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם ונקוד על לנו ולבנינו ועל עי"ן שבעד ללמד אע"פ שקבלו עליהם בערבות מואב את הערבות כדאמרי' לעיל בפרקין אפ"ה לא נענשו על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן אבל משעברו בירדן נענשו כל ישראל על עברות נסתרות שביניהם:

**ה"ג ויאות תדע לך שהוא כן וכו'**. וה"פ שפיר קאמר רשב"ל ותדע לך דאל"כ למה נענשו הסנהדרין על עון עכן הרי היה הדבר נעלם מהם ומכל ישראל:

**ביבנה הותר' הרצועה**. ששם הלכו הסנהדרין משרבו הרוצחים קודם חרבן הבית ושם התפללו על הנסתרות שלא יענשו ויצאה בת קול ואמרה אין לכם עסק בנסתרות:

## הלכה ו

מתני' **במדינה אומרים אותה ג' ברכות**. שמפסיקין הכהנים בין פסוק לפסוק ועונים הצבור אמן:

**ובמקדש ברכה אחת**. לפי שאין עונין אמן במקדש אלא מיד כשהיו שומעין שם הנכבד והנורא היו אומרים ברוך שם כבוד וכו' ולפי שלא היו מפסיקין בין פסוק לפסוק חשיב להו ברכה אחת:

**ככתבו**. ביו"ד:

**בכינויו**. באל"ף שאין מזכירין את השם ככתבו אלא במקדש בלבד שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך סרס המקרא ודרשהו בכל מקום אשר אבוא אליך וברכתיך דהיינו במקדש שם תזכיר את שמי המפורש:

**כנגד כתפותיהן**. מפני שצריך נשיאת כפים דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וכתיב הוא ובניו כל הימים ובא ושרת לאשמעינן דהוקשו בניו לו לענין שירות ואיתקש ברכה לשירות דכתיב לשרתו ולברך בשמו וכי היכי דהוקשו בניו. לו לענין שירות ה"נ

לענין ברכה הוקשו בניו לו מה הוא בנשיאת כפים היה מברך אף בניו בנשיאת כפים כל הימים:

**ובמקדש**. שמברכין את העם בשם המפורש ושכינה למעלה מקשרי אצבעותיה' מגביהים ידיהם למעלה מראשיהם:

**שאין מגביה ידיו למעלה מן הציץ**. מפני שהשם כתוב בו:

**ברכת כה"ג**. ביה"כ לאחר שכלתה עבודת היום קורא בתורה ומברך ח' ברכות:

**חזן הכנסת**. שמש שטורח עסקי הכנסת עליו להכניס ולהוציא ולהפשיט את התיבה ולהכין הכל:

**ראש הכנסת**. על פיו נחתכין דברי הכנסת מי יפרוס על שמע מי יפטיר בנביא מי ירד לפני התיבה:

**סגן**. המוכן תחת כה"ג שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו:

**הסגן לכה"ג**. וכולן משום כבודו של כה"ג שנאמר ברוב עם הדרת מלך א"נ להראות לו שיש שררות הרבה למטה ממנו:

**וקורא אחרי מות**. שהוא מסדר יה"כ:

**ואך בעשור**. שבפרשת שור או כשב דסמוכה היא לאחרי מות ויכול לגלול הס"ת לשם בעוד שהתורגמן מתרגם פסוק אחרון של פ' אחרי מות:

**יותר ממה שקריתי לפניכם כתוב כאן**. כלומר אף מה שאני עתיד לקרות ע"פ כתוב כאן שלא להוציא לעז על הס"ת לומר שחסר ממנה דבר:

**ובעשור של חומש הפקודים קורא ע"פ**. ואינו גולל לשם מפני שהוא רחוק ויש שהות שיפסיק התורגמן ואיכא גנא לצבור ולקרות בשני ס"ת א"א לפי שאין אדם אח' קורא בשני ס"ת בצבור משום פגמו של ס"ת הראשון:

**שבחומש הפקודים**. ספר וידבר שמתחיל במנין של ישראל:

**ומברך עליה שמנה ברכות**. בגמ' מפרש לכולהו:

**ה"ג אר"ח צער גדול היה להן**. קודם שיצאה בת קול שנתרצה להם ה' ולקמן בתר הלכה ו' ל"ג:

גמ' **ופריך בכל אתר**. בכל מקום אמרינן שנוהגין כבוד בתורה והולכין אחריה והכא אמרינן שמביאין את הס"ת אצל כה"ג והמלך כדתנן בסיפא:

ומשני אלא על ידי שהכה"ג והמלך הן בני אדם גדולים וחשובים התורה מתכבדת בהן ועושית להן יקר לבוא אצלם להיות מתכבדת על ידיהן:

**ופריך והא תמן**. בבבל מביאין התורה אל ריש גלותא אף שלפעמים אינן חשובים כל כך בתורה ובמצות:

**תמן**. גבי ריש גלותא הואיל והן מזרעו של דוד עושין להן כמנהג אבותיהן כמלכי בית דוד:

**תמן תנינן**. מגילה פ"ד:

**מדלגין בנביא**. מפרשה לפרשה:

**ואין מדלגין בתורה**. שהשומע את הקופץ ממקום למקום אין לבו מיושב לשמוע:

**ואין מדלגין מנביא לנביא**. שיש בזה טירוף הדעת יותר מדאי:

**שאין גוללין ס"ת ברבים**. מפני כבוד הציבור שימתינו עד שיגלל וכדפרישית במתניתין:

**הגע עצמך**. אמור לנפשך:

**שהיתה פרשה קטנה**. שצריך לדלגה ואין שהייה בגלילה ואפ"ה אסור דמתניתין סתמא תנן אין מדלגין בתורה:

**אלא**. היינו טעמא שלכך גוללין ס"ת בצבור כדי שישמעו התורה על הסדר וכשדולגין אין לב השומע פנוי כל כך לכוון הדברים לישנא אחרינא שלא יסברו השומעי' שכן מסודרים הדברים בתורה ויבואו לטעות:

**ופריך והא תנינן**. במתניתין שהכ"ג קורא אחרי מות ואך בעשור מס"ת אחת ע"י דילוג וע"כ לומר הטעם כדרשב"ל והני פרשיות שהן סמוכים אין גנאי לציבור שאין בזה שהייה וכדפרישית במתניתין:

**ומשני שנייא היא**. שאני התם שהוא סדר היום והן בפרשה אחת:

**בכל מקום אינו קורא על פה**. דקיי"ל דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן ע"פ והכא תנן קורא ע"פ אלא ודאי כיון דשייכי אהדדי התירו לו לקרות ע"פ ה"ה נמי לענין דילוג התירו מפני שהוא סידורו של יום:

**ר"י**. צוה לבר עולא שמש דבה"כ של בבליים:

**ה"ג כד דהוא חדא אורייתא תהא גייל לה להדי פרוכתא וכ"ה ביומא**. וה"פ כשאין לך אלא ס"ת אחת והוא יום שצריכין לקרות בשני ענינים תהא גולל הס"ת לפני הפרוכת ואינך צריך להכניסה להארון ולהוציא ס"ת שנית:

**כד אנון תרתיי**. כשיש לך שני ס"ת כשגומרין ענין אחד תהא מוליכה להארון ואח"כ תביא השנייה מהארון למקום שקורין בה ולא תוציא שניהם כאחת:

**תי**. כמו תהא:

**הבוחר בתורה**. וחותם בה כדרך שחותם בכל השנה דקסבר לעולם חותם הבוחר בתורה א"כ במקום שתותם בכל השנה נותן התורה חותם היום הבוחר בתורה:

שאותך לבדך ביראה נעבוד והיינו כברכת העבודה שחותם כן ביה"כ:

**הטוב לך להודות**. כדרך שחותם בכל השנה בהודאה:

**על מחילת העון**. חותם בא"י מוחל וכו':
**השוכן בציון**. חותם בברכת המקדש ולא הבוחר במקדש א"נ סובר דחותם בתרווייהו:
**ועל שאר תפלה תחנה ובקשה**. שמתפלל הכה"ג כפי מה שהוא רגיל חותם הושע ה' את עמך ישראל שהן צריכין להושע לפניך בא"י שומע תפלה:
**לפניך**. כמו מלפניך כלומר מאתך:

## הלכה ז

מתני' **ה"ג במוצאי י"ט הראשון**. וכ"ה בבבלי גם בקרא כתיב בחג הסוכות:
**בשמיני**. בשנה השמינית של שמיטה שעברה שהיא מוצאי שביעית זו במוצאי י"ט הראשון של חג הסוכות דכתיב בחג הסוכות שומע אני אפילו בי"ט האחרון של חג תלמוד לומר בבוא כל ישראל לראות מתחלת חול המועד:
**אגריפס המלך**. מזרעו של הורדוס היה ובימיו נחרב בית שני:
**זלגו עיניו דמעו**'. שהמקרא הזה פוסלו מן המלכות:
**אחינו אתה**. שאמו מישראל:
גמ' **ופריך לא כן תני רבי חייה לא היתה ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד**. ואגריפס המלך וכן כל מלכי ישראל שהיו בזמן בית שני לא היו מבית דוד כמפורש בבבלי פ' בתרא ואיך תני במתני' וקורא יושב:
**אלא למלכי בית דוד**. שמצינו בהן ישיבה דכתיב ויבא המלך דוד וישב לפני ה':
**אפי' למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה**. לאלומי קושיתו מביא לכאן הא דרבי שמעון בן לקיש:
**ומשני תיפתר**. תפרש להא דמתני' לאו יושב ממש אלא שסמך עצמו לכותל וקורא התנא לסמיכה ישיב':
**והכתיב ויבא המלך דוד וישב לפני ה**'. לרבי שמעון בן לקיש פריך:
**יישב עצמו לתפלה**. שהיה מיישב ומכוין דעתו לתפילה:
**תמן תנינן**. פסחי' פ"ה:
**יצתה כת הראשונה**. שהפסח נשחט בג' כתות חל ע"פ בשבת יצתה הראשונה וישבה לה בהר הבית שלא היו יכולין להוליך פסחיהן לבתיהן שירושלים רשות הרבים:
**והשלישית במקומה**. קס"ד במקומה בעזרה ישבה לה דומיא דרישא דתנן ישבה לה בהר הבית וקשיא הא אין ישיבה בעזרה:
**מה תנינן**. וכי תנן במתני' ישבה לה במקומה הא סתמא תנן השלישי' במקומה איכא לפרושי במקומה עמדה:

**באותו היום**. שהחניפו החכמי' לאגריפס ואמרו לו אחינו אתה דאע"ג דאמו מישראל לא היה ראוי למלכו' דעבד היה וזילא מלתא א"נ במלך בעינן שיהא אביו ואמו מישראל דכתיב מקרב אחיך מן הברורי' שבאחיך:

### הלכה ח

מתני' **עד שמע**. ומחבר עמה פ' והיה אם שמוע שיש בפ' שמע קבלת עול מלכות ובוהי' אם שמוע קבלת עול מצות ומדלג וקורא עשר תעשר ומשם מדלג וקורא כי תכלה לעשר ואח"כ ברכות וקללות שהן קבלת גזרות ועונשים של תורה וקורא פ' המלך שום תשים עליך מלך ואח"כ מברך הברכו' שכה"ג מברך:

גמ' **ע"י שיצאו ישראל**. משביעית שלא נתנו תרומו' ומעשרות קורא פרשיות אלו בשמיני' שלא לשכח מצות המעשרות:

**ואינו צריך להבדיל**. דקס"ד דשנת שמיטה ויובל סופו במוצאי י"ט הראשון של חג הסוכות כדכתיב מקץ שבע שני' במועד שנת השמיטה משמע דעד המועד השמיטה א"נ דמוסיפין מחול על הקדש וכתיב וקדשתם את שנת החמשים שנה דצריך קידוש ב"ד וכי היכא דמקדשין בתחלתו צריך להבדיל בסופו נמצא דלפעמים איכא תשעה ברכות:

**א"ל כבר הבדיל מר"ה**. דיובל מסיי' בר"ה דכתיב וקדשתם את שנת החמשי' שנת חמשי' מקדש ואינו מקדש שנת חמשי' ואחת וכ"ה בבבלי בר"ה פ"ק:

הדרן עלך פרק אל נאמרין

## פרק ח

### הלכה א

מתני' **משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם בלשון הקדש**. בגמרא יליף מקרא:

**לכל כושל**. כל הכושלי' שאינן יכולים ללכת ברגליהם:

גמ' **משוח מלחמה למה**. כלומר מנא לן שהוא מדבר בלשון הקדש דוקא:

**ומשני בגין דכתיב ודבר**. אל העם ודבר משמע בלשון הקדש דילפינן בגז"ש נאמר כאן ודבר ונאמר להלן משה ידבר והאלקים יעננו בקול מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלה"ק:

**ופריך הרי ק"ש דכתיב ודברת בם**. ותנן בפרק אלו נאמרין שהוא בכל לשון:

**ומשני אלא בגין דכתיב בה**. בפרשת משוח מלחמה לשון אמירה דכתיב ואמר אליהם:

**ופריך הרי פרשת וידוי מעשר**. דכתיב בה ואמרת לפני ה' וגו' ותנן לעיל שנאמר בכל לשון:

ה"ג והיא נאמרת בכל לשוי עד כדון כר"ע דו אמר לשונו' ריבויין הם ברם כר"י דו אמ' לשונו' כפולין הם א"ר חגיי נאמ' כאן נגישה וכו' אף כאן בלה"ק אר"ת בר אבא נאמר כאן נגישה ונאמר להלן ונגש משה וכו'. וה"פ הניחא לר"ע דדריש כפל לשונות לרבויין איכא למימר מדכתיב במשוח מלחמ' ודבר אל העם ואמר אליהם דבר ואמיר' למה לי אלא ללמד דבלה"ק אבל לר"י דלא דרש כפל לשון וסובר דברה תורה כלשון בני אדם קשיא מנ"ל דבלה"ק. ומשני ר' חגיי דיליף נגישה נגישה בגזרה שוה מעגלה ערופה ור' חייא אמר דיליף ג"ש מונגש אל הערפל דה' דבר עם משה בלשון הקדש:

**לא מסתברא**. שהפסוקי' כתובי' בתורה כסדרן אלא תחלה ופקדו שרי צבאות בראש העם ואח"כ ונגש הכהן ודבר אל העם:

**דלא**. כמו אלא:

**ה"ג מן דו מתקן להון וכו'**. וה"פ לבתר שהוא מתקן להם איך יעמדו במלחמה אז שייך לומר אזהרת הכהן ולהשמיע להם:

**אין מקרא אמור על הסדר**. סיומא דמלתא הוא כלומר אלא ודאי שאין המקרא הזה אמור על הסדר א"נ ה"ק ועוד מוכח שאין המקרא אמור על הסדר שהרי דברי השוטרים היה בספר ודברי הכהן היו במלחמה ובקרא כתיב דברי השוטרים בתר דברי הכהן ופירוש זה נראה לי יותר נכון:

**בספר את אמר וכו'**. דשני פעמים היה הכהן מדבר עמהם אחת בספר על גבול ארצם ואחת במלחמה בספר אמר מי האיש אשר בנה ואשר נטע ואשר ארש ילך וישב לביתו והשוטר משמיע דבריו אל העם בכל לשון ובקרבם אל המלחמה ממש אמר הכהן שמע ישראל וגו' וכ"ה בברייתא בבבלי וקאמר הא דמשמיע השוטר דברי הכהן אל העם היה מטעם שהשוטר אומר בכל לשון והכהן לא אמר אלא בלשון הקודש:

**אבל במערכי מלחמה**. אין השוטרים משמיעים דבר אלא מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים לאנשי המלחמה:

**ר' חגיי**. פריך דלמא כמו דאמרת דבספר השוטר משמיע דברי הכהן בכל לשון אמור אף שבמערכי המלחמה כן שהשוטר משמיע שם דברי הכהן בכל לשון:

**לא מסתברא**. לומר שהשוטר משמיע גם במערכי המלחמה דברי הכהן אלא כדאמרינן: **דכתיב והיה ככלות וכו'**. שמעינן דקודם ופקדו וגו' כבר כלו השוטרים לדבר וכבר אמרנו דופקדו היה קודם ונגש הכהן ש"מ שבמערכי המלחמה לא היו השוטרים משמיעים דברי הכהן:

**אמר ליה**. ר' חגיי דלמא לעולם גם במלחמה השוטרים משמיעים דברי הכהן ודקשיא לך מדכתיב והיה ככלות וגו' ופקדו:
**מכיון דאת אמר**. שאין הפרשה אמורה על הסדר ליכא למשמע מיניה כלום דלמא ופקדו וגו' וגם ונגש וגו' צריך למכתב קודם והיה ככלות וגו':

## הלכה ב

**כל**. שאינו יודע שמקבלין דברי תוכחתו כגון אלו האנשים הנקובים בשמות שידעו כשיוכיחו ישראל שישיבו את השביה שהביאו מאחיהם בני יהודה ובנימין ישמעו להם:
**אל ימחה**. בעוברי עבירה דמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים:
**כשם שמצוה לומר**. דברי תוכחה על דבר שיודע שיקבלו ממנו ויעשו כדבריו:
**כך מצוה שלא לומר על דבר שאינו נעשה**. דמוטב שיהיו שוגגים וכו' כדפרישית:
**כך אסור לטמא את הטהור**. מפני חומרא בלא טעם או שאינו רוצה להטריח עצמו לדקדק בדין ומטמא מספק:
**אם באה הלכה תחת ידך**. בקדשים ותרומות ומעשר ונסתפק לך בדין אם טמאים הם לתלות או לשרוף:
**לעולם הוי רץ**. מספק לומר לשרפם ואל תאמר שטוב לתלות ולא לשרוף תרומה וקדשים בידים:
**ר' יוסי**. פריך וכי למידין דבר שאין מצוותו לכך כגון קדשים שמטמאים מספק מפרים הנשרפין שמצותן בכך מן התורה:

## הלכה ג

**צהלת סוסים**. צנף סוסים קרוי צהלה בלשון המקרא:
**הגפת תריסין**. הכאת המגינים זה לזה להשמיע קול ולאיים:
**הקלגסים**. מקלות שראשיהן עקומים ומכין בהם ע"ג אבנים והם מנתזים על האויבים:
**שובך**. שר צבא הדרעזר כדכתיב בשמואל:
**כתיב מנגה וכו'**. איידי דתנן אל ירך לבבכם מצהלת סוסים וכו' מייתי האי דרשה לכאן שכך עשו המצריים:
**טומיות שלהן**. חיילות גדולות וי"מ מדורות אש שעושין לפניהן ול"נ שהן חפירות שעושין לפני החיילות שלא יוכלו לבוא בהם והוא מלשון טמם דויסתמום פלשתים מתרגמינן טמונין פלשתאי והוא כמו עבים שמכסין השמים:

**כנגד הכיתי' שלהן**. כשנחלקו החיילות גדולות נשארים כתות כתות וי"ג חביתים שלהן פירוש שמעמידין חביות לפניהן שיפלו בתוכן האבני' שזורקין עליהן ושלא ידחקו השונאים לכנוס לתוכן וגירסא זו נאה:

**בליצטרא**. כמו אבני בליסטראות והם אבנים שזורקין על אויביהם:

**נגד טרמנטן שלהן**. נראה שהן כלים הממולאים זפת וגפרית שקורין גראנטי"ן בלע"ז:

**כנגד הנפט שלהם**. ממלאים כלים נפט וזורקין אותן על האויבים ונקרא בלע"ז פע"ך קרענ"ס או קעסי"ל:

**כנגד הלפידים**. הוא מה שקורין פולוורא בלע"ז שהוא מרעיש כמו ברק ורעם:

**מלמד שהיו מפזרין**. מפני כל אלו הדברים היו המצריים מפוזרין ומפורדים זה מזה:

**מלמד שהיו עשוין תיבות תיבות**. שהיו הולכין כמו תיבה על ארבע רוחות העולם שלא יפלו בהם ישראל משום צד והם ילחמו בהן מכל צד וכן עושין בזמנינו והברקים מכניסין אותן שהלכו אח"כ בערבוביא והי"מ דחק בפירושו:

**והפיל סגנם שלהם**. חכמתם ודעתם כ"פ הי"מ ול"נ דגל שלהם וכ"פ הערוך בערך סגנם:

**זה מחנה הארון**. הלוים שהארון הולך בתוכם:

**זה השם שהיה נתון בארון**. שהשם וכל כינויו נתון בארון:

**דתני ריב"ל וכו'**. כלומר הא דדרשינן זה מחנה הארון משמע דהארון היה תמיד יוצא ובא במלחמה עמהם אתיא כריב"ל ודלא כרבנן:

**אחד שהיתה התורה**. והלוחות שניות מונחים בתוכו:

**לא משו וכו'**. ואס"ד דארון ההוא הוא שהיה הולך לפניהם במלחמה מסתמא גם המעפילים היו נוטלים אותו עמהם במלחמה:

**היה נכנס ויוצא עמהן**. כשנסעו נסע לפניהם כדכתיב וארון ברית ה' נסע לפניהם:

**ה"ג ופעם אחת יצא בימי עלי וכ"ה בשקלים**. מילין דלא חמון מן יומיהון. דברים שלא ראו מימיהם ואס"ד שתמיד היה יוצא עמהן במלחמה למה היו מתייראין עתה אלא ודאי שלא נעשה כן מעולם:

**והלא ארון בקרית יערים היה**. דכתיב ויהי ביום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה והיינו עד שהעלוהו דוד משם ומעשה דשאול היה בתוך אותן עשרים שנה:

**ופריך מה עבדין ליה רבנן**. בקרא דרבי יודה בן לקיש:

היה נכנס ל"ג וכ"ה בשקלים:

**ומשני הגישה אלי הציץ**. ארון הזה לאו ארון שהיו בו הלוחות היה אלא ארון אחד שהיה מונח בו החשן והאפוד והאורים ותומים וזכר הציץ לפי שהשם כתוב עליו וצריך ארון כמו הלוחות ולפיכך נקרא ארון אלקים והי"מ פירש לפי שהוא החשוב וא"נ:

**והארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות**. כך אמר אוריה אל דוד בהיות יואב במלחמה:

**והלא הארון בציון היה**. בימי דוד באותן הימים כדמשמע בקרא ובודאי לא הוציאוהו משם שאף שהיה באהל אמר דוד אנכי יושב בבית ארזים וארון ה' יושב בתוך היריעה כ"ש שלא יוציא הארון לשדה למלחמה והוא יושב בביתו ואיך קאמר והארון יושב בסוכות אלא ודאי דעל הארון השני שיוצא עמהם למלחמה קאמר:

**ומשני סכך שהיה בקירוי**. וה"פ דקרא שאמר אוריה הארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות כלומר בקירוי אעפ"כ אין ראוי להתענג לפי שאדוני יואב ועבדי אדוני על פני השדה הם חונים בצער וראוי להשתתף בצער שלא לשמש המטה:

**שעדיין לא נבנה בית הבחירה**. והיה יושב ביריעה לכך קרי ליה סוכה:

**נגנזו עמו צנצנת המן**. דכתיב בארון אשר אועד לך שמה וכתיב בצנצנת. המן ותן שמה מלא העומר מן ויליף שמה שמה גזרה שוה כל מקום שארון שם היה צנצנת המן:

**וצלוחית שמן המשחה**. דכתיב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם וכתיב גבי צנצנת למשמרת לדורותיכם ויליף' דורות דורות כל זמן שזה קיים יהיה זה קיים:

**ומקלו של אהרן**. דכתיב למשמרת לאות לבני מרי ובצנצנת כתיב למשמרת במקום שזה שמור יהיה זה שמור:

**וארגז שהשיבו פלשתים אשם לאלקי ישראל**. דכתיב תשימו בארגז מצידו אלמא גבי ארון הוה קאי וממילא שמעינן דעמו נגנז:

**ה"ג כיון שראה שכתוב יולך ה' אותך ואת מלכך**. אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך דאג שמא יגלה:

**תנו את ארון הקודש בבית וגו'**. הא התם הוה קאי אלא לגנזו אמר להו:

**אין אתם מחזירין אותו למקומו**. שאין מצות בכתף ישאו נוהגת בלוים אז ועוד שיתחלל קדושת הארון בירידתו לבבל ואולי ישלטו בו זרים:

**פיטום שמן המשחה**. מדפריך עלה לקמן מהא דיאשיהו גנזו מייתי ליה הכא:

**שהן אלף ות"ק מנים**. דמפרש קרא כדכתיב קנמן בשם וקנה בשם כל אחד לא היו אלא ר"ן מנים ודקשיא הא דכתיב וקנמון בשם מחציתו חמשים ומאתים דמשמע כולו ת"ק י"ל דגזירת הכתוב היא שיקח ת"ק מנים וחוצהו ולוקח ממנו ר"ן מני' לשמן המשחה וכה"ג אמרינן במנחות מביא עשרון שלם וחוציהו ומקריב מחצה ומחצ' אבד:

**העיקרין**. הן הבשמים:

**שולקן היה במים**. שיבלעו העיקרין המים וכשיציף עליהם השמן כבר שבעו מלבלוע וישאר השמן צלול ע"ג העיקרים דאל"כ שמן המועט הזה היה נבלע בעיקרין המרובים:
**ה"ג אם לסוך בו את העיקרים לא הי' מספיק וכ"ה בשקלים**. וה"פ אם היה רוצים לסוך בו כל העיקרים אלף ות"ק מני' לא היה מספיק השמן:
ממנו נמשח אהרן ובניו כל שבעת ימי מילואים דכתיב שבעת ימים ימלא את ידכם ואיתקש משיח' לרבוי דכתיב למשחה בהם ולמלא בם את ידם:
**טעונין משיחה**. דכתיב והכהן המשיח תחתיו מבניו המשיח למה לי אלא הא קמ"ל אפילו מבניו אי משוח הוא הוה כה"ג אינו נמשח אינו כה"ג:
**וכולו קיים לעתיד לבא**. כל הי"ב לוג קיימים במילואם דרך נס:
**יהי' זה לי לדורותיכם**. כמו שהוא עתה יהי' קיים לדורותיכם:
**אלא ע"ג מעיין**. שתמשך מלכותו דסימנא מלתא הוא וכי היכי דמשכי מיא תמשך מלכותו:
**גיחון**. מעיין קטן סמוך לירושלים ולא זהו נהר גיחון הגדול היוצא מגן עדן:
ה"ג אין מושחין מלך בן מלך אלא מפני המחלוקת וכ"ה בשקלים:
**מפני מחלוקתו של אדוניהו**. דכתיב למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל בזמן ששלום בישראל המלכות בירושה ולא בעי משיחה אבל אי איכא מחלוקת לאו ירושה היא ובעי משיחה כבתחלה:
**ה"ג יהוא מפני יורם**. ופריך לא כן כתיב כשמשח שמואל את דוד:
**ואין מלכי ישראל טעונין משיחה**. והוא מלך ישראל הוה א"ו דע"פ הדיבור שאני א"כ קשיא אברייתא מאי קאמר יהוא מפני יהורם:
**ה"ג אלא יהואחז וכו'**. וה"פ אלא סמי מכאן יהוא מפני יהורם ותני במקומו יהואחז מפני יהויקים:
**ופריך ולא יאשיהו גנזו**. לסמן המשחה כדאמרינן לעיל ויהואחז ויהויקם בני יאשיהו הוו ואיך קאמרת דיהואחז נמשח בשמן המשחה:
**ומשני הדא אמרה**. זאת אומרת שיהואחז בשמן אפרסמון נמשח ולא בשמן המשחה א"נ ה"ק כיון דע"כ לומר דיהואחז בשמן אפרסמון נמשח א"כ אין צריך להגיה הברייתא דנוכל לומר דאף יהוא בשמן אפרסמון נמשח ועיין בי"מ:
**נמשחו מן הפך וכו'**. שכלי חרס מעותדים לשבירה כדאמרינן בעלמא כלי חרס אין להם תקנה אלא שבירה כך מלכות של אלו אין להן קיום:
**נמשחו מן הקרן וכו'**. שהקרן הוא תוקף וחוזק של הבהמות וחיות גם אינן מעותדים לשבירה:

**אין מושחין מלכים כהנים**. אם נעשה כהן מלך אין מושחין אותו דקס"ד כיון שאינו זר אצלו דהא גם כה"ג מושחין אותו קמ"ל דלא דהוה כמלכי ישראל שאינן נמשחין:
**לא יסור שבט מיהודה**. וכל מלכות שאינו ירושה לעולם אינו נמשח בשמן המשחה:
**מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלוים**. לומר שאין ממנים כהן או לוי למלך וכ"ש שאינו נמשח:
**הוא יוחנן הוא יהואחז**. דבד"ה כתיבי בני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום ויהויקים וצדקיהו מצינו שמלכו לאחר יהואחז ש"מ דיהואחז הוא יוחנן:
**ופריך והכתיב הבכור יוחנן**. ולעיל אמרינן שיהויקים גדול מיהואחז שתי שנים:
**ומשני בכור למלכות**. שמלך ראשון לשאר אחיו:
**ומשני שלישי לתולדות**. צדקיהו היה בן השלישי של יאשיהו:
**ורביעי למלכות**. שמלך תחלה יהואחז ואחריו יהויקי' ואחריו יכני' בנו ואחריו צדקיהו:
צדקיהו שצידק עליו את הדין כלומר לא היה לו שני שמות וקאמר דנקרא צדקיהו על שם שצידק עליו נבוכדנצר את הדין ואמר לו יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי:
**ה"ג לא שלום הוה שמיה ולא צדקיהו הוה שמיה אלא מתניה**. עיקר שמו היה מתניה לכך ניתנו שתי שמות צדקיהו ושלום לדרוש:
**דתנן**. כלים פי"ז:
**כל האמות**. שהיו במקדש אפי' של כלים היו בינונית דהיינו באמה בת ששה טפחים:
**אמה אשתה**. אמה אחת היא ששה טפחים:
**דכתיב אשר שברת ושמת' בארון**. דאשר שברת מיותר ללמדך דאף השבורות ישים בארון:
ה"ג נשתיירו שם ג' טפחים תן מהם חצי טפח לכל כותל נשתייר שני טפחים לס"ת רחבו של ארון וכו' וכ"ה בשקלים. וה"פ חצי טפח לכל כותל של הארון שהרי מבחוץ הוא נמדד ארכו אמתים וחצי:
**ה"ג וחצי טפח מכאן לכל כותל ושני טפחים לשילוט**. שתשלום ידו בו ליקח הס"ת ממנו בריוח שס"ת ארכה ששה טפחים ועבייה שני טפחים שהקיפה ששה כמדת ארכה והיתה מונחת ארכה לרוחב הארון כמו הלוחות והיו צריך ריוח שני טפחים טפח מכאן וטפח מכאן ליתן ידו בארון להוציא הס"ת בעת הצורך בריוח שבלא"ה היתה מונחת בדוחק באותן שני טפחים שבאורך הארון שעביה של ס"ת שני טפחי':
**דתנינן תמן**. במנחות פי"ז:
**וההן ארון כלי הוא**. והאי ארון כלי הוא שהרי מיטלטל בשעת הנסיעה:

**אצבע לכותל מכאן וכו'**. שהטפח ד' אצבעות:
**חצי טפח מכאן וכו' לשילוח**. ליטול הלוחות מן הארון בעת הצורך:
**שנים של זהב ואחד של עץ**. ד' כתלים ושולים לכל א' ופתוחות מלמעלה נתן של זהב הפנימי בתוך של עץ האמצעי ושל עץ בתוך של זהב החיצוני:
**וציפהו**. חפה שפתו העליונה בזהב שלא יהא העץ ניכר מבחוץ בשום צד:
**להבי' בין נסר לנסר**. דקסבר לא עשה אלא ארון של עץ וציפהו בציפוי כל דהו של זהב ולא היה מעץ אחד אלא חיבר נסרים זה לזה וסד"א שלא יצפה אלא העץ הנראה אבל החלל שבין נסר לנסר לא יצפ' דכתיב וצפית אותו לכך כתיב תצפנו יתירא לאשמועינן דאף החלל שבין נסר לנסר יצפה:
**ה"ג וחמשה על לוח זה הה"ד ויכתבם על שני לוחות האבנים**. שני למה לי דמיעוט לוחות שנים אלא לומר דעשרת הדברים חלקן וכתבם על שני הלוחות:
**עשרת הדברים**. ויכתבם על שני לוחות אבני'. ה"ל למכתב עשרת הדברים למה לי אלא שעל כל לוח כתב עשרת הדברים ורשב"י דריש שני דמיותר אלא ה"ק ויכתבם שני פעמי' על כל לוח:
**מזה ומזה הם כתובים**. היינו עשרה על כל צד מצדדי הלוח באורך ועל שטח שלמעלה ושלמטה לא היה כתו' דבר שלא היו כי אם ג' על ג' שרוח' ועובי הלוח היו ג' ואין לחלקם לשנים לכתוב ה' למעלה וה' למטה כיון שנאמרו כלן בדבור אחד א"נ סובר כמ"ד עשרים על כל לוח מצד אחד וכיון דקאמר מזה ומזה שהם כתובים שמעינן דאף בצד השני היו כתובין עשרים ואינו סובר כמ"ד דמ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים:
**טטרגונא**. מרובע בלשון יון:
**ה"ג דקדוקיה ואותיותיה**. של תורה היו כתובים:
**דכתיב ממולאים בתרשיש**. וקאי אלוחות כדמפרש בסמוך רישא. דקר' ידיו גלילי זהב וקאמר דממולאי' הלוחות כתרשיש:
**כימא רבא**. דשם ים הגדול תרשיש וריב"ל מפר' בסמוך דבריו:
**כד וכו'**. כשהגיע למקרא הזה ממולאים בתרשיש אמר יפה וכו':
**מה הים הזה בין גל גדול וכו'**. מפרש לקרא הכי ידיו והן הלוחות שהן מעשה ידיו של הקב"ה שנבראו בין השמשות גלילי זהב כגלים של זהב שהן דברי תורה הנחמדים מזהב ממולאים. בגלים כתרשיש שיש בו גלים הרבה:
**איתקשיית וכו'**. הקשיתי לפני ר"פ קראי כר"י דייקי דאמר לעיל שלא היתה הס"ת מונחת בארון ודלא כר"מ א"נ ה"ק דהא דחנני' לא אתיא כר"מ דלר"מ קרא ממולאי' בתרשיש על דברי תורה שבארון קאי והראשון נראה עיקר:

**לקוח את הס"ת הזה**. ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' מן הצד הוא מונח ולא מתוכו:
**ע"ד דר"י**. דהוא אמר מן הצד הוא מונח היכן היה מונח:
**כמין גלוסקוס**. כמין תיבה עשה לארון מבחוץ ובה היה מונח:
ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וה"ל למכתב תחלה ואל הארון תתן את העדות ואח"כ ונתת את הכפרת אלא ודאי דעדות דקרא היינו ס"ת והיא ניתנה לתוך הארון סוף ארבעים שנה שכבר היה הכפורת נתון על הארון:
**ה"ג ע"ד דר"י דו אמר אין מוקדם וכו'**. וה"פ לר"י ל"ק קרא דר"מ דאיכא לשנויי איו מוקדם ומאוחר בתורה אפי' בחד ענינא והיינו דקאמר ר' תנחומא דקרא דר"י קשיא לר"מ אבל קרא דר"מ לר"י איכא לשנויי כדשנינן. (ומה מאוד נתלבטו המפרשי' בפי' סוגיא זו ועיין בי"מ והנ"ל נכון כתבתי):
**ה"ג עיקרה אש לבנה**. כלומר האבנים עצמן היו אש לבנה:
**חרותה אש שחורה**. אותיותיה שהיו כתובים על הלוחות היו מן אש שחורה:
**היא אש**. התורה עצמה אש ובלולה באש:
**חצובה**. אותיותיה מאש:
**ונתונה**. מהקב"ה למשה מאש שלמעלה והיינו דכתיב אש דת למו ורשב"ל לשיטתו דס"ל לעיל דכל דקדוקי התורה היו כתובי' על הלוחות:

## הלכה ד

מתני' **בית האוצרות**. לאוצר יין ושמן ותבואה:
**אחד הבונה ואחד הלוקח**. בית בנוי שהרי אצלו חדש הוא:
גמ' **ת"ל האיש**. מיותר דה"מ למכתב ואשר בנה אלא לרבות לקח או ירש או שניתן לו במתנה דמכל מקום יש איש שבנה אותו אע"פ שהוא עצמו לא בנאו כן פירש"י ול"נ דדריש מדכתי' מי האיש ולא כתיב והאיש אשר בנה אלא מי שיהיה חדש אצלו הוא חוזר וכ"מ לשון הגמרא:
**ת"ל אשר בנה מ"מ**. מדלא כתיב אשר בית בנה דרוש בית אשר בנה מכל מקום אפי' אינו בית דירה כסתם בית שבתורה כן פירש"י ול"נ דמאשר קדריש:
**בית שער**. בית כניס' שער החצר להסתופף שם שומר הפתח:
**יצאו אלו שאינן בית דירה**. אלא עשוים לדריסת הרגל ואינן ראוים לדור בהם:
**פטו' מן המעקה ומן המזוזה**. דכתיב בהו בית כי תבנה בית חדש מזוזות ביתך והאי לאו בית מיקרי:
**ומן העירוב**. בית שאין בו ד' על ד' אין צריך ליתן פת לעירוב כדין עירובי חצרות:

**ואינו טובל למעשרות**. דאין טבל נקבע למעשרות אלא בראיית פני הבית כדכתיב ואכלו בשעריך ושבעו והאי קרא במעשרות כתיב וזה לאו בית מיקרי שיחייב הבא לתוכו:

**ואין נותנין לו ד' אמות**. לפני פתחו. כשאחין או שותפין חולקין הבתים שבחצר נותנין לכל פתח הבית שבחצר ד' אמות בחצר בארך וברוחב כרוחב הפתח ואפי' הוא עשר אמות נוטל ד' אמות במשך וכנגד כל רחבו לפרק משאו אבל בית שאין בו ד' על ד' אמות כיון דלמיסתר קאי אינו נוטל בחצר כנגד פתחו:

**ואין עושין אותו חיבור לעיר**. דבית שיש בו ד' אמות ועומד סמוך לעיר בתוך ע' אמה ושירי' מתעבר עם העיר ומודדין אלפים אמה מן הבית והלאה ואם אין בו ד' אמות אין מודדין אלא מן העיר:

**והנודר מן הבית מותר לישב בו**. דאף בלשון בני אדם אינו נקרא בית דאמרינן בכתובות בביתי ולא בבוקתא:

**ואינו צמית ביובל**. דבית עיר חומה שהקדיש אינו נגאל עד מלאת לו שנה ואח"כ הוא לצמיתות לקונה אותו לא יצא ביובל ואם אין בו ד' אמות יוצא ביובל כשאר קרקע בלא בנין דכתיב כי ימכר בית מושב:

**ואינו מיטמא בנגעים**. דכתיב ובא אשר לו הבית:

**ואין הבעלים חוזרין**. בשבילו מן המלחמה דכתיב מי האיש אשר בנה בית חדש וזה אינו בכלל בית. פרט לשנפל ביתו ובנאו. שאינו חוזר וכר"י אתיא דאמר לקמן בפרקין הבונה בית על מכונו לא היה חוזר:

**ולא חנכו**. ולא כתיב ולא חינך מיעוט' הוא:

**את שמצוה לחנכו**. שהדירה בארץ ישראל מצוה:

**הקדים לו שכרו**. בנה בית והשכירו לאחרי' והקדים לו שכרו הרי זה כמי שחנכו משעת קבלת השכירו':

**נתן לו שכרו לאחר י"ב חדש**. כלומר אפי' השכירו לי"ב חדשים ועברו הי"ב חדש ונתן לו שכרו לא חשבינן ימי החינוך אלא מעת קבלת השכר ולא משעת השכירות:

**נעלו**. בנה בית ונעלו אם היו בו חפצי' שהיה צריך לבטל על שמירתן ה"ז כמי שחנכו והתחיל לישב בו:

**ואם לאו**. שאינן צריכין לישב ולשמרן ה"ז כמי שלא חנכו:

## הלכה ה

מתני' **ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל**. דבהכי הוי כרם ב' כנגד ב' וא' יוצאה זנב:

**ואפי' מחמשת מינין**. מצטרפין:

גמ' **ת"ל האיש מי האיש**. דהמ"ל והאיש וכתיב מי האיש ללמד שיהיה האיש אשר נטע מי שיהיה כשהוא שלו חוזר א"נ דהמ"ל מי אשר נטע וכתיב מי האיש שיהיה הנוטע מי שיהיה והראשון נראה:

**ת"ל אשר נטע מ"מ**. מדלא כתיב אשר כרם נטע דרוש ביה נמי אשר נטע מ"מ ואפי' שאר אילנות שהרי לא הזכיר כרם עדיין וה"ה אפי' מחמשת מינין:

**מה כרם מיוחד**. שאינו פחות מחמשה גפנים וראוי לשתיי' ואפי' הרע כדמסיק:

**שהיין מגיתו**. תירוש:

**שהיין קוסס**. כלומר והיין קוסס והוא יין רע כמו כל פריו יקוסס ויבש דיחזקאל:

**מערבין בו**. עירובי תחומין וחצירו' דפירי מיקרי לכך נקט קרא כרם שכל פרי ישוה לו והוה ראוי ולפינן מיני' כל אילן מאכל:

**משתתפין בו**. שתופי מבואות:

**ומברכין עליו**. בפה"ג:

**ומזמנין עליו**. דברכת המזון טעונה כוס:

**ומקדשין בו את הכלה**. דברכת אירוסין טעונה כוס:

**ומנחמין בו את האבל**. דעשרה כוסות תקנו בבית האבל:

**ונמכר בחנות לשם יין**. ולא אמרינן דהוי אונאה כדתנן בפ' הזהב מי שנתערב מים ביינו לא ימכרנו בחנו' דיין קוסס דרכו למכור בחנות:

ה"ג והמוכר לחבירו יין סתם ונמצא קוסס הגיעו וכ"ה בתוספתא פ"ו דב"ב:

**ואסור בהוראה ובהיתר נדרים**. אם שתה רביעית יין קוסס:

**ועל ביאת המקדש**. אם שתה רביעית יין קוסס ונכנס למקדש לוקה דכתיב יין ושכר אל תשת בבואכם אל הקדש:

**ליתלך**. שחלוק יין קוסס מיין טוב אלא לענין זה שאין מנסכין ממנו ע"ג המזבח וכן יין מגיתו אין מנסכין ממנו ע"ג מזבח:

**וההן בן סורר ומורה צריכה**. והאי בן סורר ומורה דתנן בסנהדרין שאינו חייב עד שישתה חצי לוג יין מיבעיא לן אם היין קוסס קרוי יין לענין זה או דלמא כיון דעיקר טעמא דלא למשוך וקוסס כיון דרע הוא לא חיישינן דאתי לאמשוכי ובבבלי בסנהדרין פרק בן סורר ומורה פשיטא ליה דביין מגיתו אינו נעשה בן סורר ומורה:

**אין משמע אלא כרם**. לאפוקי שאר אילנות:

**ודכוותה אין משמע אלא נטע**. סתמא דש"ס קאמר דלראב"י נטע נמי דוקא לאפוקי הבריך והרכיב דלא:

**ה"ג תני ולא חיללו וכו'**. דהמ"ל ולא חילל וכתיב ולא חיללו משמע מיעוטא לזה ולא לאחר:

**למבריך**. שכופף הזמורה או היחור בארץ:

**ולמרכיב**. שנוקב האילן ונוטל מן הרך שבענפי האילן ותוחב לתוכו ועושה ענף בתוך הנקב ונושא פירות ממין אותו האילן שנוטל ממנו:

**דראב"י היא**. דסובר פרט למבריך ומרכיב ומתניתין דתנן אחד המבריך וכו' אתיא כרבנן:

**ד"ה היא**. הא דתניא פרט למבריך ומרכיב אתיא ככ"ע ואיירי במרכיב בעבירה דהיינו מין בשאינו מינו דה"ל כלאים ומתניתין במרכיב בהיתר:

**ופריך מה אנן קיימין**. במאי איירי מתניתין:

**אם בשהרכיב אילן ע"ג אילן מאכל**. שהן שני מינים א"כ עבירה איכא בהרכבה זו וקאמרת דאינו חוזר:

**מין במינו**. דה"ל כמין במינו דמותר:

**נוטע כבתחלה הן**. אין זה הרכבה שהרי מתחלה לא היה נושא שום פירות ועכשיו כנטיעה היא ופשיטא דחוזר:

**אלא**. הכא במאי עסקינן בשהרכיב תאנה שחורה ע"ג תאנה לבנה דמין במינו הוא ומותר דאע"פ שאינן שוין במראיהן מין אחד הן ומותרין להרכיב זה עם זה:

**אימתי הוא מחללו**. אימתי נקרא חילול בשנה רביעית שהוא פודה אותו וחולין הוא ומותר בהנאה דשלשה שנים הראשונים אסור בהנאה או בחמישית שאז הוא חולין לגמרי ואינו צריך פדיון:

**ומשני מסתברא בחמישית אבל ברביעית דמים הוא חייב לו**. לפדותו ואינו חולין ואין בו שמחה כל כך:

**יהיה כל פריו קודש הילולים לה'**. ודרשינן חילולים א"כ ולא חיללו נמי בשנה הרביעית אייריי:

## הלכה ו

מתני' **כל אלו שומעין דברי כהן מערכי מלחמה**. כמו שומעין מערכי מלחמה דבריו הכהן כלומר שהכהן אומר להן:

גמ' **אין לי אלא רובה שנשא ריבה**. בחור שנשא בתולה:

**מנין**. בחור שנשא אלמנה ואלמון שנשא בתולה שחוזר:

**פרט למחזיר גרושתו**. שאינה חדשה לו:

**אר"י זאת אומרת**. ממתני' שמעינן הנושא את האיילונית אינו חוזר דממעטינן כל שאין בלקיחתה מצוה כמו אלמנה לכה"ג:

**אפילו שומרת יבם לחמשה אחין**. שמת אחיהם במלחמה כולן חוזרין שהיא שומרת יבם לכולם:

ובעי ודכוותה נאמר בית א' שנפל לחמשה אחין בירושה יהו כולן חוזרין או לא:

**ופשיט תמן**. גבי בית אין כל אחד ואחד ראוי לישב בו שהרי יש לחבירו חלק בו:

**ברם וכו'**. אבל הכא בשומרת יבם שאחד מייבם כולה וכל אחד אני אומר שמא לזה תתייבם:

**מה דמי לה**. לשומרת יבם שמת בעלה במלחמה:

**קידש אשה מעכשיו ולאחר י"ב חודש**. דכיון דא' מעכשיו ה"ל כאלו קדשה אז טרם בואו במלחמה ונשלם הזמן בהיותו במלחמה חוזר ובא דדמיא לשומרת יבם שמחמת קידושו אחיו שהיו קודם בואו במלחמה היא נשואה לו אבל אם לא אמר מעכשיו דה"ל כאלו אירסה בהיותו במלחמה אינו חוזר דלאו כל הימנו לארס אשה במלחמה כדי שיחזור:

## הלכה ז

**בית שער**. בית כניסת שער החצר להסתופף שם שומר החצר ואינו ראוי לדירה:

**אילני סרק**. כל שאינו עושה פרי כגון ארזים ושקמים:

**והמחזיר את גרושתו**. בגמרא יליף מקרא:

**אלמנה**. וארסה כה"ג אינו חוזר בשבילה דכתיב ולא לקחה ולא כתיב ולא לקח מיעוטא הוא למעט לקיחה שאינה ראויה לו:

**על מכונו**. סתרו ובנאו כמדה ראשונה אינו חוזר דלאו חדש הוא וגרע מלוקח ויורש:

**הבונה בית לבנים בשרון**. מקום הוא ששמו שרון ואין הקרקע שלו יפה ללבנים ולא הוי של קיימא:

**אם חידש בה**. בגוף הבנין דבר כגון שהוסיף שורה אבנים בגובה או בעובי הקורה:

**סדו בסיד וכו' לא היה חוזר**. שלא נשתנה גוף הבית:

**ואחד ועשאו שנים**. אינו חוזר שלא הוסיף דבר בגוף הבית א"נ כ"ש אחד ועשאו שנים דחוזר שהרי נשתנה וכן נראה עיקר:

**שהן מתחדשין פעמיים בשבוע**. לפי שאינן מתקיימין וצריך לחזור ולבנותן שני פעמים בשמיטה:

**שלא יעשו בתיהן קבריהן**. שהן נופלין פתאום על בני אדם שבתוכן:

## הלכה ח

מתני' **ואלו שאינן זזין ממקומן**. דהנך דלעיל הולכים עד הגבול ושם שומעין דברי הכהן וחוזרים מן המערכה לתוך א"י ואין חוזרין לבתיהם אלא עוסקים בספוק מים ומזון להולכים למלחמה ואלו אין זזין ממקומן ואפילו ללכת עד הספר ולשוב על פי הכהן:

**הבונה בית וחנכו**. ולא דר בו עדיין שנה וכן הנוטע כרם וחללו ועדיין לא עברה שנה שנה רביעית שלימה עליו:

**נקי יהיה לביתו**. בשביל ביתו:

**יהיה**. ריבוייא הוא הוסיף לך הכתוב הויה אחרת להיות כזו:

גמ' **וכולהון למידין מן האשה**. דכתיב כי יקח איש אשה חדשה נקי יהיה לביתה שנה אחת אשה בכלל כרם ובית היתה ולמה יצאה להקיש עליה מה זו אם אירסה ולקחה ולא שהה י"ב חדש אינו זז ממקומו אף כולן כן וכ"ה בתוספת' פ"ת ופליג ואמתניתין:

**אבל עובר הוא על אחרים**. והן החוזרים ממערבי המלחמה ע"פ כהן שמספיקין מים לאחיהן:

## הלכה ט

מתני' **ויספו השוטרים**. על דברי הכהן:

ה"ג **בקשרי המלחמה**. כשמתקשרין לעמוד צפופים שלא יפרקום האויבים:

**לפיכך**. שהירא הוא המתייירא מעבירות שבידו תלתה לו התורה בנה ונטע וארס לחזור בגללן כדי שיתלו בכך החזרה ולא יתבייש לומר עליו מעבירות שבידו הוא ירא וחוזר:

**רי"א אלמנה לכה"ג וכו'**. לר"י הגלילי אפילו עבר על דברי סופרים חוזר ולר"י עד יעבור על דברי תורה דומיא דאלמנה לכה"ג:

גמ' **אלא לשון תוספת**. שהוסיפו השוטרים על דבר הכהן כאדם שאומר הריני מוסיף על דברי רבי:

**האחרונים מן התוספת**. מה שאמרו השוטרים מי האיש הירא וגו' זהו מן התוספת:

**תרין תניין אינון**. תרי תנאי הן הנך תרי ברייתות:

ה"ג **אחד הראשונים והאחד האחרונים לא אמרן הוא ואמרן רבו**. וה"פ אחד מי האיש אשר בנה וכו' ואחד האחרונים מי האיש הירא וגו' לא נאמרו ע"י הכהן והשוטר אלא הראשונים אמר הכהן לחוד והאחרונים אמרן השוטר לבד:

**מ"ד אחרונים מן התוספת**. ה"ק באחרונים שייך לומר לשון תוספת כיון שאמרו מה שלא אמר הכהן אבל הראשונים שכבר אמרן הכהן לא שייך בהם לשון תוספת לכך כתיב ודברו השוטרים:

**חד תנא הוא**. ושניהם מודים שהראשונים אמרו שניהם והאחרונים אמרו השוטרים לבד הא דקאמר מוסיף אני על דברי רבי היינו בראשונים ולא תוספת ממש אלא שהוסיפו לומר שנית מאי דאמר רבו ומ"ד אחרונים מן התוספת היינו באחרונים שהן תוספת ממש שלא אמרן רבו כלל ל"א הא דקאמר מוסיף אני על דברי רבי פירוש הברייתא השנייה דקאי על האחרונים:

**מתניתין**. ברייתא דבסמוך קשיא לרבי יוסי:

**השוטר שומע פרשה מפי כהן ואומרה לעם בכל לשון**. ש"מ שהשוטר היה אומר שניה פרשת הכהן:

**ה"ג וסיפא לא פליגא על רבי מנא דתניא עוד דבר אחד וכו'**. וה"פ ומסיפא יש לתרץ דלא תיקשי לרבי מנא דאמר האחרונים אמרן הוא לא אמרן רבו דתני בסיפא שהשוטר מוסיף דבר אחד על דברי רבו והיינו האחרונים וכדרבי מנא:

**אין תימר כן**. דמסייעא ברייתא לדרבי מנא אף לר"י לא קשיא דסובר דהך ברייתא אתיא כמ"ד הראשונים אמרן הוא אמרן רבו והאחרונים אמרן הוא ולא אמרן רבו:

**כולהן**. האומרים שבנה ונטע וארס צריכין להביא ראיה שדבריהן אמת:

**חוץ מזה הירא ורך הלבב**. שעדיו עמו שהכל רואין שהוא ירא ורך לבב א"נ עדיו עמו אין מי שיכול להעיד על זה אלא הדבר מסור ללב והראשון נראה עיקר:

**ואתייא**. הא דתני דהירא ורך הלבב אינו צריך עדות כמ"ד שאינו יכול וכו' והיינו ר"ע דמתניתין:

**ברם כמ"ד**. אבל למ"ד:

**עוד הוא צריך להביא ראיה**. גם הירא צריך להביא ראיה דשמא לא חטא והוא מבקש עילה לשוב לביתו:

**שלא לפרסם את החטאים**. כדפרישית במתניתין:

**ואתיא**. הא דאמרינן שחסה התורה על החטאים שלא יתביישו כי האי דאמר רבי לוי וכו':

**במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת**. ולא קבע לחטאת לשחיטתו מקום בפני עצמו שלא לפרסם את החטאים ויתביישו שהבעלים סומכין במקום שחיטה וידעו הכל שזה חטא אבל עתה ליכא היכרא דדלמא עולה היא שאינה באה על חטא:

## הלכה י

מתני' **ובעקבו של עם**. בסופו של עם שמשמרים שלא יחזרו האחרונים לאחוריהם לנוס:

**זקופים**. גבורים ממונים לכך שאם יפול אחד מהנלחמים שיעמידוהו ויזקיפוהו:

**ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם**. לשמור שלא ינוסו:
**וכשילים**. קרדומים של ברזל:
**לקפח את שוקיו**. לחתוך את שוקיו:
**ה"ג שתחלת ניסה נפילה**. כ"ה בבבלי וכ"מ בגמרא:
**בד"א**. שחוזרים מן המערכה יש שאין זזין ממקומם במלחמת הרשות:
**אבל מלחמת מצוה וכו'**. פלוגתא דת"ק ור"י מפרש לה בגמרא:
גמ' **ת"ל פקדו ופקדו**. דה"מ למכתב פקדו וכתיב ופקדו לרבות שאף בסוף העם יעמדו שרי צבאות:
**ופריך עד כדון כר"ע**. הניחא לר"ע דדריש כפל לשון ודרי' נמי וא"ו אלא לר"י דלא דריש וא"ו מנ"ל שאף בסוף העם יעמדו שרי צבאות:
**ומשני ר"י כר"מ**. ס"ל:
**דר"מ**. קרא לסוף החבל ראש שהרי אם יתפוס בצד זה הוא הראש וכן כאן במחנה לא ידעינן איזהו הראש ואיזהו הסוף כי לפעמים יבואו האויבים מצד זה ופעמים מצד זה הלכך לא צריך ריבויא:
**ופריך הכסיל עיניו ברגליו**. בתמיה ומאי קאמר החכם עיניו בראשו:
**החכם עד שהוא בראשו של דבר**. בראשיתו מבחין מה יהי' בסופו אם טוב אם רע כדתנן איזהו חכם הרואה את הנולד וסיפא דקרא והכסיל בחשך הולך שאינו מבחין בראשיתו מה יהיה בסופו:
**מגייס' אתי וכו'**. מפרש לקרא הכי גד יגודנו גדוד כשיבואו גדודים לארצו לגדוד ולשלול אותו הוא יגד עקב לסוף הוא ישלול אותן ומייתי לי' הכא לומר שגד עושה מלחמתו בחכמה שיסברו הגדודי' לשללו ואינן רואין סופן וע"י כך הוא שולל אותן א"נ ה"פ אינהו באו לשלול שלל ממנו בראש המחנה והוא יגוד עקב בסוף המחנה והיינו דמייתי ראי' שצריך לשמור המחנה בראש המחנה:
**כיני מתניתא**. כן צריך לשנות במשנתינו תחילת נפילה ניסה שלפי מאי דתנן במתני' חחלת ניסה נפילה קשיא איך שייך בניסה תחלה דהא ממש קא ערקי אבל השתא ה"ק כשהן נסין זו היא תחלת הגרמת הנפילה:
**משמעות ביניהון**. בין לרבנן ור"י ליכא פלוגתא דלדינא שניהם שוין אלא דמה דרבנן קורין רשות ואמרי שחוזרי' קורא ר"י מצוה ומאי דרבנן קורין מצוה וסוברים שהכל יוצאין ר"י קורא חובה ונפק' מינה לפוטרו משאר מצות בעודו עסוק בה:
**מחלוק' ביניהון**. גם לדינא פליגי רבנן ור"י:

ה"ג ר' יהודה אומר מלחמת מצוה זו מלחמת דוד מלחמת חובה זו מלחמת יהושע רבנן אמרין מלחמת רשות כגון דאתיין וכו'. וה"פ מלחמת מצוה זו מלחמת דוד דהיה בהו שני דברי' אחת להציל אותנו מהבאי' עלינו כגון מלחמת פלשתים ושני' לבוא עליהן להרחיב הארץ כגון מלחמת ארם ועמון ובשניה' חוזרין אלו השנוי' במשנתינו ומלחמ' חובה אינה אלא כגון מלחמת יהושע להכרית שבע עממי' וכן מלחמת עמלק ורבנן סברי דאינן חוזרין אלא במלחמת רשות דאנן אזלין עליהון אבל כדאתיין אינהו עלן כמלחמת חובה הוא ואפי' חתן מחדרו וכו' יוצאין:

**אין נקי לביתו שעה אחת**. כלומר אפי' חתן דכתיב ביה נקי יהיה לביתו שנה אחת לא הניח אפי' שעה אחת דהוי מלחמת מצוה:

**לית רבי בריבי**. אפי' רבן בן רבן הוציא למלחמה כ"פ הי"מ ול"ג דה"פ אפי' רב גדול שכן לשון בריבי בכולא תלמודא אדם גדול וזה עיקר וכ"ה בבבלי פ"ק דמכלתין:

הדרן עלך פרק משוח מלחמה

## פרק ט

### הלכה א

מתני' **עגלה ערופה בלשון הקדש**. מה שהזקנים אומרים ידינו לא שפכה את הדם הזה והכהנים אומרים כפר לעמך ישראל בלשון הקדש הוזקקו לאמרן:

**שנאמר כי ימצא חלל**. בגמרא מפרש היכא יליף מהכא:

**היו יוצאין**. ובאין שם ומודדין מן החלל לצד העיירות שסביבותיו לידע איזו קרובה:

**אין ב"ד שקול**. אין ב"ד עשוין שיהא אפשר לחלק שוה בשוה אלא שיהא הרוב לצד אחד לקיים אחרי רבים להטות:

גמ' **לא מסתברא**. דשמעינן שנאמר בלשון הקדש אלא מדכתיב וענו ואמרו וילפינן מוענו הלוים ואמרו מה להלן בלשון הקדש כדתנן לעיל פ"ז אף כאן בלשון הקדש:

**בא להתחיל וכו'**. כלומר והא דתנן במתניתין שנאמר כי ימצא וכו' אין כוונתו אלא להתחיל מתחילת הפרשה ומבאר איך הפרשה מתפרשת וה"ק וסדר עגלה הערופה כיצד כי ימצא וגו':

**לא בשעה שהן מצוין**. כגון משרבו הרצחנים כדתנן לקמן בפרקין משרבו הרצחנים בטלה עגלה הערופה:

**לא שתהא חוזר ומצותת עליו**. כלומר שלא יהא צריך לחקור אחריו והיינו פרט לטמון והוא מלשון מוצץ כמו למצות המדות:

**ואין מציאה בכל מקום**. לענין דין לדון ע"פ מציאה זו אלא בעדים כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך וכו' והדומים לו:
**ופריך לא נודע מי הכהו**. כתיב בפרשה ודרשינן דאפילו עבד ושפחה נאמנין ולא היו עורפין ש"מ דע"א נאמן:
**וכא**. והכא מריש פרשה שמעינן דבעינן מציאה בעדים ש"מ דבתחילת עדות בעינן דוקא שני עדים וקשיא מ"ש תחלת עדות מסוף עדות וראוי ללמוד זה מזה וכה"ג אמרינן לעיל בעדות סוטה בפ"ו:
**ומשני כאן להורג כאן לנהרג**. לא דמיין הני עדות להדדי דעדי מציאה מעידין על הנהרג ועדים שיודעין מי הכהו מעידין על ההורג ואין לדמותן לתחלה וסוף עדות:
**והא דאת אמר וכו'**. מלתא באנפי נפשה והיא ובא לפרש באיזה ענין נאמנין עבד ושפחה:
**באותן שאמרו**. כשאמרו העדים אם רואין אנו את הרוצח מכירין אנו אותו:
**דכתיב**. בב"ד ועינינו לא ראו הא אם ראו אע"פ שאינן מכירין אותו לא היו עורפין אבל איניש אחרינא שבא להעיד שראה את ההורג ואינו מכירו היו עורפין עד שיודע מי הכהו כדכתיב ולא נודע מי הכהו:
ה"ג דכתיב ועינינו לא ראו ב"ד שראו את ההורג אמרו אם רואין אנו אותו אין אנו מכירין אותו לא היו עורפין דכתיב ועינינו לא ראו והרי מכל מקום ראו וב"ד שראו את ההורג אית תניי וכו' וכ"ה בר"ה פ"ג. וה"פ אם ראו ב"ד את ההרוג וצריכין עדות כדאמרינן בסמוך כי ימצא אין מציאה אלא בעדים:
**יעמדו שנים**. מהם ויעידו לפני האחרים הנותרים מן הב"ד שראו:
**ויעידו במקום אחר**. לפני ב"ד אחר דכל אלו שראו את המעשה עדים הן ופסולין להיות דיינים דאין עד נעשה דיין:
**כך הם חלוקין בעדות החדש**. אם ראו בית דין את החדש אם ידונו הנותרים או שיעידו בפני אחרים שלא ראו והם ידונו:
**ולא מפרכס**. שאין זה נקרא חלל:
**נעשו לו ניסים וחי'**. ולא היו עורפין:
**מודדין במקום שנמצא**. ולא אמרינן מסתמא מת במקום הראשון וגררוהו לכאן אלא אמרינן כאן נמצא וכאן מת:
**שהיא לכל השבטים**. ולא נתחלקה:
**ופריך וכר"י**. דאמר כל מקום שנאמר ביאה במצוה כגון במלך ובערלה ודומיהן אינן נוהגין אלא לאחר ירושה וישיבה והיינו לאחר שבע שנים שעסקו בכיבוש הארץ ושבע שנים שעסקו בחילוק הארץ נמצא שלא נתחלק הארץ עד לאחר ארבע עשרה שנה ואין

קורין בה לרשתה כי היכא דלא קרינן בירושלים לרשתה כיון דלא נתחלקה לשבטים אם נמצא הרוג באותן ארבע עשרה שנים כיצד היו עושין:

**נאמר**. לר"י כל אותן ארבע עשרה שנה היו קברי הנהרגים שנמצאו מצויינים ואח"כ היו מודדין ומביאין עגלה ערופה:

ה"ג בתוספתא כיצד היו עושין לו שלוחי ב"ד היו יוצאין ומלקטין סימניו וחופרין וקוברין אותו וכו' וה"פ אם נמצא הרוג כיצד עושין שלוחי בית דין יוצאין ונוטלין סימנים לידע מי הוא ההרוג כדי להתיר אשתו ואח"כ קוברין אותו במקומו דמת מצוה קונה מקומו:

**ומציינין על קברו**. שממחין סיד ושופכין על הקבר והוא סימן להולכי דרכים שלא יעברו במקום טומאה ובקבר זה עשו עוד סימן שידעו להראות לבית דין הגדול מאיזה מקום ימדדו:

**מניין רמז לציון קברות**. מקרא:

**כדי שתהא טומאה קוראה לך וכו'**. עשה דברים שיהא נראה כאלו הטומאה קוראה לך פרוש והיינו ע"י ציון שהרואה פורש:

**ועברו העוברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון**. בנבואת יחזקאל כתיב שלעתיד יעשו ישראל ציונים על עצמות הפגרים המושלכין בארץ ואף דפשטיה דקרא משמע שהציון הוא כדי שיטלוהו משם לקברו בני המון גוג מ"מ רמז איכא שבא הכתוב להזהיר לעשות ציון לפרוש מטומאה:

**וראה עצם וכו'**. כולא קרא קדריש על העצמות אף שנתעכל הבשר דאכתי מעמא באהל ואירי שיש בו רובע הקב אע"פ שאינה לא רוב בנין ולא רוב מנין העצמות:

**על השדרה ועל הגלגולת**. אע"פ שאינן רוב העצמות ואין בהן רובע:

**ע"ג אבן קבועה**. על הקבר לאפוקי אבן תלושה המתגלגל דלשון ובנה משמע שהוא קבוע ומחובר בבנין:

**אף היא הולכת ממקומה**. ויאמרו שבמקום שנמצא האבן שם הטומאה ולא במקום הראשון ומטמאין טהרות ומטהרין טמאות שלא כדין:

**אצלו במקום טהרה**. מדלא כתיב ובנה עליו ציון משמע שאפילו על מקום טהרה שאצלה מציינין כדי שירגיש הטומאה טרם בואו אל מקומו ואם יבא פתאום לשם מיד כשיבא למקום הציון ירגיש בו ויפרוש:

**ציון מכאן לציון**. שעושין הסימן:

**אע"פ שאין מקיימין כן**. שהרי צריך להרחיק הציון מן הטומאה כל שהוא כדפרי' בסמוך וכשהטומאה תחת האבן אין כאן הרחקה שהרי כל האבן מטמא באהל ל"א אע"פ שאין מקיימין כן דאישן אחד עשוי להתגלגל משא"כ בבנוי עם שאר אבנים:

**אני אומר מת קמצוץ היה נתון תחתיה**. והיינו מת שנקבר שלא כדרכו מרגלותיו תחת ראשו ולא היה מחזיק מקומו יותר מן האבן הזה ואפילו האבן קטן:

**קמציץ**. שנקמץ ואינו מחזיק הרבה וחבירו בירושלמי פסחים פרק כיצד צולין:

**היו שתים**. שתי אבנים מצויינות וריוח ביניהן:

**המאהיל עליהן טהור**. שאני אומר שמפני הטומאה שביניהן ציין עלייהו:

**ה"ג היה חרוש בנתיים וכ"ה במ"ק**. וה"פ אם המקום שבין שני האבנים חרוש לזריעה ודאי הריוח שבינתיים טהור דאין חורשין מקום הטמא והאבנים דינייהו כאלו מצא עצם אחד דתניא בסמוך מצא אבן וכו' המאהיל עליה טמא:

**שמא נתעכל הבשר**. נמצא מטמא טהרות שלא כדין:

**ולא נמצא מטמא טהרות למפרע**. כ"ז שלא נתעכל והוא לא ידע ויעבור ויפסיד טהרותיו או יאכלם בטומאה:

**מוטב שיתקלקלו לשעה**. עד שיתעכל:

**ואל יתקלקלו בו לעולם**. דכשיעשו ציון יסברו לעולם שטומאה שם וישרפו עליו קדשים שיעברו עליו בשוגג או בלילה ואיירי בשיש בו כזית בשר מצומצם דמיחסר חסר הכי מוקי לה בבבלי פ"ק דמ"ק:

**תמן תנינן**. סנהדרין פ"ק:

**סמיכת זקנים**. על ראש פר העלם דבר של צבור:

**ה"ג מה טעמא דר' שמעון וסמכו זקני שנים**. וכ"ה בבבלי ובת"כ וכ"מ בסמוך דלא דריש וסמכו דבעינן לגופי' דליהוי סמיכה ממש על גביו ולא בסמוך לו כ"מ בבבלי בסנהדרין ול"נ דקסבר רבי שמעון דאורחיה דקרא למכתב מה יעשו הזקנים:

**דלא דריש ויצאו**. דבעי' לגופיה:

**ה"ג אין תימא נראין דברי ר"י בעגלה ערופה דדרש ויצאו וכו'**. וה"פ אם נאמר דהא דקאמר רבי נראין דברי ר"י בעגלה ערופה היינו שראוי לדרוש בעגלה ערופה ויצאו שנים א"כ אשכחת לר"י שבע' דויצאו שנים וכו':

**מה מקיימין רבנן**. ת"ק דמתני' זה בית דין הגדול. דבעינן שיצאו כ"ג שהן סנהדרי קטנה ופליג אר"י ור"ש:

**זה מלך וכהן גדול**. מלך דכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ כה"ג דכתיב ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהי' וגו':

## הלכה ב

מתני' **נמצא סמוך לספר**. אצל גבול עכו"ם:

**לא היו מודדים**. דכתיב כי ימצא חלל פרט לממציא עצמו שסמוך לגבול עכו"ם או לעיר שרובה עכו"ם כאלו המציא עצמו למיתה כו':

**לעיר שאין בה ב"ד לא היו מודדין אין מודדין אלא מעיר שיש בה ב"ד**. ה"ק נמצא סמוך לעיר שאין בה ב"ד אין מודדין לה אלא לעיר שיש בה ב"ד מודדין איזו נייר שיש בה ב"ד קרובה לו ואי לא הדר תניא ה"א אין מודדין כלל ת"ל ידינו לא שפכו את הדם הזה כן מפורש בגמרא:

**מכוון**. מצומצם שאין זו קרובה מזו אפי' מלא החוט:

**ואין ירושלים מביאה עגלה ערופה**. אשר ה' נותן לך נחלה לרשתה פרט לירושלים שלא נתחלקה לשבטים:

גמ' **חנוק ותלוי באילן לא היו עורפין**. דכתיב חלל והיינו בכלי ברזל כעין חרב ולא חנוק ותלוי באילן לאו דוקא א"נ ה"ק אפילו תלוי באילן אם הוא חנוק הוא דלא היו עורפין אבל אם הוא חלל אפילו תלוי באילן עורפין וכ"מ בבבלי:

**אצ"ל חנוק ותלוי באילן**. דבחנוק לחוד לא היו עורפין:

ה"ג מנין אפי' מושלך והוא חנוק לא היו עורפין ת"ל חלל מה ת"ל נופל אלא אפי' הרוג וכו' וכ"מ בתוספתא פ"ט:

**נמצא עומד על מטתו וכו' לא היו עורפין**. חדא דנופל בעינן ועוד דכתיב באדמה ולא ע"ג מטתו:

ופריך הא תני רשב"י דעורפין:

**ומשני דהדא דרשב"י**. הא דתני משמיה דרשב"י דעומד על מטתו וסכין תקועה בלבו היו עורפין הוא מהנך שמועות שנאמרו משמיה הכי והכי ולאו דסמכא נינהו כלומר שלא נודע שם האומרן בשמו:

דאר"י כל אלו הדברים שנאמרו בשם רשב"י מהנך דלא גילו שמם מי האומרן דברי יחידים הן ותלאן באילן גדול ולא סמכינן עלייהו:

**נמצא בעליל לעיר**. במגולה ופשוט שאין עיר קרובה כזו:

ה"ג היו מודדין כדי לקיים וכו':

**רב**. ירד לבבל אמר אנא הוא הכא בבבל כבן עזאי בארץ ישראל כלומר מוכן להשיב דבר לשואל בעומק ובחריפות כבן עזאי שהיה חריף ודורש בשוקי טבריא:

**אתא**. זקן אחד ובעא מיניה:

**שני הרוגים זה ע"ג זה**. והאחד משוך להלן מחבירו מעט ואם תמדוד מזה יקרב לעיר אחת ואם תמדד מחבירו יקרב לעיר אחרת:

**סבר שהן עורפין**. הא פשיטא ליה שעורפין אלא קמיבעיא ליה מהיכן מודדין מן העליון או מן התחתון ל"א גם זה מן האיבעיא היה מה את סובר שעורפין בשבילם או לא:

**א"ל אין עורפין**. כלל וממילא איפשיטא בעייא דידיה דאם אין עריפה אין מדידה:

**התחתון משום טמון**. שהוא נטמן בתוך העליון וטמון אימעיט דכתיב באדמה:

**והעליון משום צף**. שאינו מוטל בשדה אלא צף על גבי התחתון:

**כדסליק להכא**. כשעלה האי סבא לארץ ישראל:

**א"ל**. שפיר לענין הדין אמר לך רב דכתיב כי ימצא ולא כי ימצאו שני חללין:

**לא מסתברא**. כדתנן במתניתין אלא הכי צריכין להגיה במתניתין באדמה לא צף ע"פ המים בשדה לא טמון בגל דאדמה משמע שיהא מונח בארץ ולא ע"ג המים ובשדה משמע גלוי:

**ותניי בברייתא דבית רבי כן**. כדהגיה דבאדמה לא צף וכו':

**ופריך מחלפא וכו'**. קשיא דרבנן אדרבנן:

**ה"ג הכא אינון אמרין פרט לטמון ותמן אינון אמרין לרבות את הטמון**. וה"פ הכא בעגלה ערופה ממעטינן מדכתיב בשדה פרט לטמון כדתני בברייתא והתם בשכחת השדה כתיב ושכחת עומר בשדה ודרשינן בשדה לרבות טמון דהוי שכחה דהא בתוך השדה הוא:

**ומשני תמן**. התם בשכחה כתיב כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה דקצירך ושדך תרווייהו משמע בגלוי ולמעוטי טמון וה"ל מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ומרבינן אפי' טמון:

**ברם הכא**. אבל כאן דלא כתיב אלא בשדה ודאי דאתי למעט טמון ואע"ג דכתיב נמי באדמה הא איצטרך באדמה למעט צף על המים:

**נמצא סמוך לספר**. דתנן במתניתין דלא היו עורפין משום דאמרינן עכו"ם הרגוהו:

**סרקייות**. גזלנים:

ה"ג או לעיר שיש בה עכו"ם אני אומר עכו"ם הרגוהו:

דכתיב ידינו לא שפכו את הדם הזה והיינו לא פטרנוהו בלא לויה משמע שהדבר ברור שיצא זה ההורג מעירם אלא שהם לא סיבבו מיתתו ש"מ מעיר שיש בה ב"ד מודדין:

**מ"ט דרבנן**. דפליגי עליה דר"א וסברי דאם נמצא מכוון בין שתי עיירות לא היו עורפין:

**דכתיב והיתה העיר הקרובה ולא קרובות**. דכתיב ומדדו את הערים. לשון רבים משמע לפעמים שני עיירות מביאין שתי עגלות וקרובה ואפילו קרובות:

**ערי מקלט מה הן**. מיבעיא ליה אם נמצא סמוך לערי מקלט מביאין עגלה או לא:

**ופשיט אין תימר למחלוקת ניתנו וכו'**. דפליגי ר' מאיר ורבי יוסי במסכת מכות חד אמר ערי מקלט השבטים נתנו מחלקיהם וחד אמר ערי מקלט לא נתחלקו לשבטים אלא ניתנו לבית דירה לכל השבטים וקאמר דלמ"ד דנחלקו לשבטים היו מביאין עגלה ערופה ולמ"ד לא נתחלקו לשבטים אין מביאין עגלה ערופה כמו ירושלים דלא קרינן בהו לרשתה:

## הלכה ג

גמ' **ממקום שהולד נוצר**. דמטיבורו נוצר ומשלח שרשיו אילך ואילך:

**כיי**. כי האי:

**הכרת פניהם ענתה בם**. העידה בם שניכר בו חרון אפם ועברתם כי קשתה אלמא עיקר הכרת האדם הוא בהיכר פנים והוא החוטם:

**מאן דבעי וכו'**. הרוצה שלא יכירו אותו יתן רטיה על החוטם והוא אינו ניכר:

**כהדא**. בימיו של המלך ארסקינס הוו אנשי צפורא נתבעין לפני המלך:

**והוון**. והיו נותנין רטיה על חוטמיהון ולא היו ניכרין:

**ובסיפא**. ולבסוף נאמר עליהם לשון הרע שכך עשו ונתפסו כולן בידו ל"א נתפסו כולן ועשה עמהן כל מה שהיה בידו וברצונו לעשות עמהן:

**על צוארי חללי רשעים**. הלכך ממנו מודדין דכתיב אל החלל:

## הלכה ד

מתני' **רבי**. אליעזר אומר מטיבורו. בגמרא מפרש:

מתני' **נמצא ראשו במקום א' וכו'**. בגמרא מפרש במאי פליגי:

גמ' **לקבורה נחלקו**. דאחד מעשרה תנאי' שהתנה יהושע הוא שיהא מת מצוה קונה מקומו ופליגי באיזה מקום קוברין אותו דליכא לפרושי דלענין מדידה פליגין דהא תני רישא מאין היו מודדין ור"א אומ' מטיבורו א"כ לאיזה צורך מוליכין הראש אצל הגוף:

**מה פליגין**. כי פליגי כגון שהי' מקום מדרון כשהי' הראש מלמעלן והגוף מלמטן כגון שהי' מקום מדרון דר"א סוב' גופי' בדוכת' נפל והראש נייד ממקומו ור"ע סבר ריש' היכ' דנפל נפל והגוף רהוט ואזל:

**כל עמ' מודיי**. הכל מודי' שמוליכין את הראש אצל הגוף שאין דרך הגוף להיות רהוט למעלה:

**מנדרן מיכן ומיכן**. כמו מדרון שהוא מקום משופע מכאן ומכאן והגוף מצד המדרון מזה והראש מצד המדרון השני מיבעיא לן אם נאמר שנהרג בראש ההר ונפל הראש מצד זה

והגוף מצד השני או הראש הזה מאיש אחר ונאבד הגוף מראשו של זה והגוף מאיש אחר ונאבד הראש מגופו של זה ושני הרוגים הן:

**היה**. מקום שנמצא ההורג שוה מכל צדדיו ונמצא הגוף במקום אחד והראש במקום אחר חזינן:

**כל מקום**. שדרך הראש להתיז ואינו מונח ברחוק מהגוף אמרינן דשניהן מאיש אחד הן:

**ואם לאו**. אלא מונחים זה מזה בריחוק מקום אמרינן שני גופין הן וראשו של זה וגופו של זה נאבדו:

## הלכה ה

מתני' **נפטרו זקני ירושלים**. שאינן באין אלא למדוד כדכתיב ויצאו זקניך ושופטיך ומדדו:

**אע"פ שאינו איתן כשר**. שלא נאמר איתן לעיכובא אלא למצוה:

**בקופיץ**. סכין גדול:

**מאחריה**. ממול ערפה:

**ומותר לסרוק שם פשתן**. עבודה שאינה בגופה של קרקע דכתיב אשר לא יעבד ולא יזרע מה זריעה מיוחדת שהיא בגופה של קרקע אף כל עבודה שהיא בגופה של קרקע:

**ולנקר שם אבנים**. לסתת שם אבנים:

גמ' **אשר לא עבד בה**. כתיב בעגלה ערופה:

**לדעת**. שנעשית העבודה ברצון הבעלים דכתיב עבד וקרינן עובד מה עבד דניחא לי' וברצונו נעשה אף עובד דניחא ליה:

**אשר לא משכה בעול**. מיותר אחרי שכבר נאמר אשר לא עבד בה שהוא כולל העול עם שאר העבודות אלא ללמד שהעול פוסל בין לדעת בין שלא לדעת:

**רבי יונה פתר מתניתין**. מפרש להך ברייתא:

**והוא שימשוך**. שאף לדעת בעינן משיכה אבל אם הניח עליה העול לדעת ולא משכה כשרה:

**לדעת אפילו לא משך**. דומיא דפרה אדומה שנפסלה בעבודה לדעת אפילו בעלייה לחוד:

**שלא לדעת והוא שימשוך**. דלכך כתיב אשר לא משכה בעול דמיותר:

**נעקר מכללו וכו'**. וה"נ עול בכלל אשר לא עבד בה ויצא מן הכלל שנכפל שניה במשיכה ונעקר עול מן הכלל דלא בעינן לדעת ולא ילפינן עול משאר עבודות אלא אף לדעת בעינן משיכה:

**לפום כן**. לפיכך הרי הוא בכללו והרי הוא בחידושו. שלא יצא מן כלל שאר עבודות לדעת דלא בעינן משיכה והרי הוא בחידושו דאפי' שלא לדעת פוסל אם משכה:
**כמה ימשוך**. בעול ותפסול העגלה:
**כמלואו**. כמלוא העול באורך:
**כמלוא העול לרחבו**. דהיינו טפח:
**אין בכלל אלא מה שבפרט**. עול אין מידי אחרינא לא:
**א"ל אלו הוה כתיב אשר לא עובדה**. דומי' דאשר לא משכה:
**לית כתיב אלא אשר לא עבד בה**. דהאי בה מיות' ללמד דלא דנין כאן כלל ופרט אלא דאתי לרבות כל העבודות וה"ה אשר לא משכה בעול לרבות שלא לדעת בעול דפסול:
**עול עול לגז"ש**. דנאמר בעגלה אשר לא משכה בעול ונאמר בפרה אשר לא עלה עליה עול:
**עשה בה שאר כל העבודות כעול**. דהא כתיב אשר לא עובד בה:
**ומה עול האמור בעגלה וכו' בין לדעת בין שלא לדעת**. כדילפינן בסמוך מיתורא דעול:
**העול פוסל בה**. שהפרה נפסל' בעול אפי' בדיעבד דכתיב חקה בפרשה:
**ופריך אי מה עול וכו'**. אחרי דילפינן גז"ש עול עול פרה מעגלה נילף נמי עגלה מפרה שיהו המומין פוסלין בעגלה:
**בה**. מיעוטא הוא בה מומין פוסלין וכו':
**ופריך ואמר אשר לא עובד בה וכו'**. השתא דקאמרת דכל היכא דכתיב בה מיעוטא הוא ולא ילפינן בגזרה שוה נאמר נמי שאין שאר עבודו' פוסלת בפרה דכתיב בעגלה אשר לא עובד בה בעגלה פוסלת שאר עבודות אבל לא בפרה:
**ה"ג הכא אשר לא עבד בה בה עבודה פוסלת ואין עבודה פוסלת בקדשים אית לך וכו' וכ"ה בבבלי**. וה"פ דמשני שאני בה דכתיב בעגלה דנוכל לומר דאתי למעוטי קדשים דלא נילף מק"ו מעגלה ומה עגלה שאין המום פוסל בה עבודה פוסלת בה קדשים שמום פוסל בהן אינו דין שעבודה פוסלת בהן לכך איצטרך בה בעגלה למעט קדשים ולא מוקמינן מיעוטא למעט פרה דאיכא גזרה שוה:
**אית לך מימר וכו' אין המומין פוסלי' במוקדשי'**. בתמי' דקדשים בהדיא כתיב בהו דמומין פוסלין בה וע"כ לומר דלמעט עגלה קאתי:
**מהו שיפסלו בה**. בעגלה:
**ופשיט אפי' בקרבנות ב"נ אינם**. מחוסרי אבר פוסל בהן כ"ש כאן בעגלה:
**לא כן אר"י**. וכי לא אר"י כן שפשט ר"ל לחברייא שמחוסר אבר פסול לקרבן ב"נ:

**מכל החי מכל בשר**. כתיב בנח שיקח אתו בתיבה בהמות ועופות שהן חיים ושלימין באיבריהן:

**וצריך תמן יש מהן למזבח**. דהא מיהת במזבח לשם ה' מתקרבין אבל כאן עגלה לאו במזבח מקריבין אותה וליכא למילף עגלה מקרבנות ב"נ:

**כפרה כתיב בה כקדשים**. דכתיב בעגלה כפר לעמך ישראל ה"ל כאלו יש מעגלה למזבח:

**ה"ג מכיון דאת אמר יש מהן למזבח מחוסר אבר פוסלת בה בהאי פשיטא וכו'**. וה"פ כיון דקאמרת הואיל וכפרה כתיב בה כקדשי' כמי שיש ממנה למזבח הוא ומחוסר אבר פוסל' בה כ"ש שטרפה פוסל' בה דטרפה גרועה ממחוסר אבר:

**היתה רגלה קלוט' כשל חמור**. שרגלי' עגולות:

**מה את עביד לה**. למאי מדמינן מום זה למחוסר אבר או לבעל מום:

**ה"ג אין תעבדינה כמחוסרת אבר פסולה אין תעבדינה כבעלת מום כשרה**. וה"פ. לעיל פשיט לן דמחוסר אבר פסול בעגלה וב"מ כשר והיינו דקמבעיא לן קלוטה בעגלה למאי מדמינן לה:

**דמה מאי שיכשיר**. דדם קדשים פשיטא לן שאינו מכשיר דכתיב על הארץ תשפכנו כמים דם הנשפך כמים מכשיר ושאינו נשפך כמים אינו מכשיר ומיבעיא לן בדם עגלה אם נאמר הואיל וכתיב בה כפרה כקדשים דמה אינו מכשיר או דלמא הא מיהת אין צורך בדמה למזבח מכשיר:

**ופשיט מן מה דתני ר"ח דמה**. של עגלה טמא כדם נבלה ש"מ דדמה נמי מכשיר דדם קדשים אינו מיתטמא ואינו מכשיר א"נ כיון דמשוי ליה לדם חללים מכשיר נמי:

**עריפתה**. מהו שתטהר טריפתה מטומאתה. דתנן פ"ז דזבחים מלק חטאת או עולת עוף ונמצא טרפה ר"מ אומר אינו מטמא בבית הבליעה דמליקתה מטהרתה כמו שחיטת בהמה דלכ"ע מטהרת טריפתה מטומאת נבלה כדתנן בחולין פ' בהמה המקשה וקמיבעיא לן לר"מ אם גם עגלה עריפתה מטהר טריפתה שאינה מטמאה משום נבלה או דלמא דוקא במליקת העוף הוא דקאר"מ זו היא שחיטתה כיון דליכא שחיטה אחרת בעופות בקדשים משא"כ עריפה בעגלה דליהוי כשחיטה היא משום דכתיב בה כפרה ובקדשים עצמן שחיטה דוקא ולא עריפה:

**א"ל ולאו מתניתין היא**. בחולין פ' או"ב:

השוחט ונמצא טרפה השוחט לע"ז והשוחט פרת חטאת ושור הנסקל וע"ע ר"ש פוטר וחכמים מחייבי וחכמים מני ר"מ וכן מפורש בברייתא בבבלי פ' כיסוי הדם ולא אסיק עדיין הש"ס בפשיטות וכדפריש':

**ה"ג א"ל מה אנן בעיין עריפה ואתון מייתן ליה שחיטה**. דודאי שחיטתה היא כשחיטת כל הבהמות:

**ה"ג דברי ר"מ אפילו עריפה חייב**. וכ"ה לקמן בפרקין וה"פ כיון דר"מ מחייב משום אותו ואת בנו אם שחט האם ואח"כ ערף את בתה ש"מ דקסבר עריפתה זו היא שחיטתה דהא כתיב אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד א"כ מטהרת נמי טריפתה:

**וא"ל ומן הדא דר"י אתם משיבין**. לי בתמיה הא ר' שמעון בן לקישי פליג עלי' לקמן בפרקין וקסבר דלר"מ ערפה פטור ועוד דלא מיתניי' בי ר"ח ור"א ולא מותבינן מינה בבי מדרשא גם לרשב"ל עגלה ערופ' אינה משנה כמפורש בחולין דף פ"ב:

**איתן כמשמעו קשה**. מנ"ל דאיתן משמעו קשה דכתיב איתן מושבך ושים בסלע קנך וה"פ מושבך קשה לפי ששמת בסלע קנך:

**ופריך ודכוותה נאמר אע"פ שאין נחל כשר**. ולא נאמר אלא למצוה דהא גם בנחל לא כתיב עיכובא וכ"ש דאם אינו איתן דכשר:

**ומשני תני רבי שמעון בן יוחי**. דנחל נמי לאו דוקא דכתיב והורידו וה"מ למכתב הורידו אלא ללמד כל שהורד העגלה אפילו שלא בנחל כשרה:

**ה"ג דהדא דרבי שמעון בן יוחי מן אילין דהכין הכין**. וכ"ה לעיל בפרקין וה"פ דמזה ליכא למפשט דברייתות כאלו שלא נודע לן מי שנאן אלא שכך אמרו משמיה דרבי שמעון בן יוחי ליכא למסמך עלייהו ולעולם דבעינא נחל דוקא:

וצריך וכו' מיבעיא ליה אם צריך לערוף כל השני סימנים או דלמא ברובא סגי:

**נשמעינה מן הדא**. תא שמע:

**כנגדו בעורף כשר למליקת העוף**. דכל זה מיקרי מול עורף:

**וכן הוא אומר**. כאן בעגלה שעריפה היא ממול עורף במקום שכשר למליקה ש"מ דקסבר דילפינן עריפה מחטאת העוף א"כ ה"ה דבעינן שנים בעגלה כמו בחטאת העוף דכתיב ולא יבדיל:

**תמן תנינן**. מכות פ' בתרא:

**יש חורש תלם אחד**. בשור ובחמור יחדיו ונלקטים עליו איסורים הרבה עם אותו לאו בלבד:

**וחייב עליו שמנה לאוין**. החורש בשור ובחמור והן מוקדשין וכלאים בכרם ובשביעית וי"ט וכהן ונזיר בבית הטומאה:

**הרי תשעה**. לאוין ואזהרתיה מדכתיב לא יזרע ולא יעבד:

**תיפתר לשעבר**. לא אסר קרא אלא שלא יהיה כבר נעבד או זרוע קודם העריפה:

**א"ל מה דאית לה לשעבר כ"ש לבא**. אם מפרשינן לקרא לשעבר כ"ש להבא דאסור והא כתיב לא יזרע דמשמע להבא:

**מקום גיסתה ותפיסתה**. מקום שהיא גוססת לאחר העריפה ובמקום שהיא מונחת לאחר מיתה אסורין בזריעה ובעבודה:

**אין בכלל אלא מה שבפרט**. זריעה אין מידי אחרינא לא ומנ"ל לרבוייא שאר עבודות:

**א"ל אלו הוה כתיב אשר לא יעבד ואשר לא יזרע**. הוה משמע דאשר לא יזרע. הוא פירושא דאשר לא יעבד אבל השתא דכתיב אשר לא יעבד ולא יזרע לא דרשינן בכלל ופרט אלא אשר לא יזרע לרבות אתי אפילו להבא אסור דאשר לא יעבד משמע לשעבר ולא יזרע משמע להבא:

## הלכה ו

מתני' **ופטרנוהו וכו'**. מפרש בגמרא:

**והכהנים אומרים**. כדכתיב לעיל ונגשו הכהנים בני לוי ולא פירש על מה הם ניגשים:

מתני' **תצא ותרע' בעדר**. כשאר חולין:

**כיפרה ספיקה**. היא עשתה את שלה:

**ואח"כ נמצא ההורג ה"ז יהרג**. בגמרא מפרש מנ"ל:

גמ' **רבנן דהכא**. דארץ ישראל מפרשי לקרא ידינו וכו' דקאי אהורג:

**ורבנן דתמן**. דבבל:

**ופטרנוהו ולא הרגנוהו**. שלא עותו הדין שלא הרגו את הרוצח כשנתחייב מיתה על רציחה אחרת שע"י כן הרג זה:

**ועמעמנו על דינו**. כלומר נתעצלו וכיהו שלא הוציאו דינו לאורו:

**ופטרנוהו בלא לויה**. יחידי בלא חבורה:

**והנחנוהו בלא פרנסה**. ולא היה בו כח לעמוד נגד זה שהרגו:

**ורוח הקדש אומרת וכו'**. כלומר ונכפר דכתיב בקרא לאו אוענו ואמרו קאי שאף זה בכלל אמירה אלא מילתא באנפי נפשה היא שרה"ק בישרה את ישראל ע"י משה כשיעשו כן מתכפר להם הדם:

**שלשה מקראות נאמרו**. כאן יחד בענין אחד ונראין כאלו אחד אמרן ואינו כן אלא מי שאמר זה לא אמר זה. כיוצא בדבר אתה אומר ותאמר וכו'. מייתי ליה הכא שדומה להא דלעיל דהשלישי אמר רה"ק:

**עד כאן אמר כלב**. ברה"ק מדכתיב ויאמר דמיותר אלא שהאמירה היתה ברה"ק שלא נגזרה עליו הגזרה שימו' במדבר ואמר עלה נעלה שהוא יעלה לארץ אע"פ שהוא בן

ארבעים שנה לא יהיה בכלל הגזרה והי"מ לא מצא טעם למה מייתי הכא קראי דכלב וסיסרא:

**אמרו כלותיה**. דמה להם להזכי' רחם רחמתים אלא שאמרו כמתאוננות על בעליהן שבועלים נשים נכריות והי"מ פי' דשרותיה הן כלותיה מסתמא וא"נ והראשון נ"ל:

**כדאי היא**. מצוה זו שתכפר על כל מה שחטאו ממצרי' ועד הנה ודריש לה מדכתיב כפר לעמך ישראל אשר פדית דמשמע משנפדו ממצרים:

גמ' **אפי' ערפה**. לעגלה חייב עליה משום אותו ואת בנו דעריפתה זו היא שחיטתה:

**ה"ג דברי ר"מ אם ערפה פטור**. וה"פ אע"ג דפליג ר"מ בשחיטה ומחייב בשוחט עגלה ערופה משום אותו ואת בנו כדתנן פרק אותו ואת בנו מודה הוא דבעריפה פטור דכתיב אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד אשחיטה דוקא קפיד קרא:

**והורידו**. ולא כתיב הורידו אלא ללמד דמשעת הורדה לנחל איתן נאסרה בהנאה אפילו עד שלא נערפה:

**לפוטרה משום אותו ואת בנו כר"ש**. דאמר שחיטה שאינה ראויה לאו שמה שחיטה הלכך אם שחט האם ואח"כ שחט העגלה לאחר שהורידה לנחל איתן פטור משום או"ב דשחיטה שאינה ראויה היא שהרי היא אסורה בהנאה מחיים:

**תצא מקדושתה**. ש"מ שהיתה קדישה כבר ואפ"ה תרעה בעדר ותצא לחולין דאדעתא דהכי שימצא ההורג לא אקדשה והדבר מצוי שימצא ההורג:

**ה"ג א"ר מתניה ויאות וכו'**. אמתניתין קאי דתנן נערפה העגלה ואח"כ נמצא ההורג יהרג וקאמר דשפיר שמעינן הכי מקרא:

**מי כתיב ונכפר להם הדם**. ותו לא אלא דכתיב בתריה ואתה תבער הדם הנקי מקרבך ש"מ שאין עריפת העגלה מצלת את ההורג שלא יהרג:

## הלכה ז

מתני' **עד אומר ראיתי את ההורג ועד אחד אומר לא ראיתי**. אוקי חד להדי חד והרי הוא בספק ועורפין:

**ושנים אומרים לא ראינו**. נתבטלו דברי העד מפני השנים ועורפין:

גמ' **ה"ג עדות אשה כאיש**. וכ"ה ביבמות:

ה"ג וניתני מתניתין עד אומר ראיתה וכו' ועד אומר לא ראית תני דבי ר' כן תני ר' נחמיה וכו' וכ"ה לעיל פ"ו. וה"פ לרב פריך לדבריו ליתני במתניתין שהאשה מכחשת העד אפ"ה היו עורפין דה"ל רבותא טפי ומשני תני דבי רבי כן במתניתין עד אומר ראיתי את ההורג ואשה אומרת לא ראית היו עורפין:

**תני בשם ר"נ הולכין אחר רוב דיעות**. מפרש בסמוך:
**היך עבידא**. היכי דמי הולכין אחר רוב דיעות הא קיימא לן תרי כמאה:
**עשו אותן כשני עדים ועד אחד**. ואין דבריו של א' במקום שנים והולכין אחר דברי שני הנשים:
**הדא דאת אמר**. דהולכין אחר רוב דיעות דוקא באשה ונשים דכולן פסולי עדות נינהו בעדות אחרת:
**כעד בעד אינון**. כל הנשים נחשבים כעד אחד נגד איש אחד שהוא כשר בטלה עגלה ערופה. לפי שמכירין היו בהם מי רגיל להרוג א"נ מקרא קדריש כדאמרי' לעיל בר"פ:

## הלכה ח

גמ' **בריה קטולה**. בן ההורג בני אדם:

## הלכה ט

**דכתיב כי הם וכו'**. אמתני' קאי דתנן משרבו המנאפי' פסקו מי המרי' שנא' לא אפקוד וכו' וסיפ' דקרא כי הם עם הזונות יפרדו דמרישא דקרא לא שמעינן אלא עון אשת איש אבל עון דפנוי' לא ת"ש כי הם עם הזונות יפרדו וסתם זונות פנויות נינהו:
**בזמן שעמה שלום וכו'**. הלכך אפילו מהכשרים נתבטלה מי המרים כיון שרובן פרוצים:
**ונקה האיש מעון וכו'**. פירושא קמפרש מאי איכא שהבעלים מנאפי' שלא תשתה האש' וקאמר שאם אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין אותה:

## הלכה י

מתני' **בטלו האשכולות**. איש שהכל בו כלומר אדם שכולל המעלו' והמדות וההחכמו' ותורתו אמת ומעשיו ישרים מבלי דופי:
**שנא' אין אשכול וכו'**. לראי' שאשכול נאמר על אדם החשוב בעיני אלקים דסיפא דקרא אבד חסיד מן הארץ:
**ולא עמד אשכול**. לאחר שמתו יוסי בן יועזר ויוחנן איש ירושלים עד שעמד ר"ע שהוא היה אשכול:
**ופריך וכל הזוגו'**. המנויי' בריש מסכת אבות שהיו לאחר יוסי בן יועזר ויוחנן וכי לא היו אשכולות בתמיה:
**ומשני אלא אילו שמשו פרנסות**. זוגות אלו היו אב"ד ונשיא' והדבר פשוט שהיו אשכולות אבל ר"ע לא היה אב"ד ולא נשיא קמ"ל דאפ"ה היה אשכול:

**ה"ג אי אפשר ליתן בהן דופי עד שעמד ריב"ב אפשר ליתן בהן דופי**. וה"פ הראשוני' שהיו עד יוסי בן יועזר היו שלמים בלי שום דופי אבל אותן שעמדו מאז עד ריב"ב לא היו שלמים בחסידות עד ריב"ב שהי' חסיד כדמפרש ואזיל:

**אלא שגידל בהמה דקה**. ואין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל משום ישוב א"י שמבעיר בשדות ישראל ואע"פ שקשרה לכרעי מטתו כדמסיק דליכא למיחש להכי מ"מ גם את זה אסרו חכמי' משום לא פלוג ולא התירו להשהותו אלא עד הרגל:

**שהיה גונח**. מרוב הליחות שהיה לו בריאה היה קוצר רוח והיה גונח בשאיבת הרוח:

**והלסטי' עמו בבית**. שרועה בשדות אחרים וגוזל את הרבים:

**שהיו דנין ד"מ באחד**. ביחידי ואע"ג דמומחה לרבי' דן אפי' יחידי מ"מ מדרכי החסידות שלא לדון יחידי אפי' מומחה א"נ לדון תמיד ביחידי אסור אפילו למומח':

**וכך היה מעשה**. כלומר לא שהיו עוברי' על דברי חכמי' ממש אלא כך היה המעשה:

**חורש אחד**. יער אחד היה להן סמוך לעיר ושם רעו בהמות:

**והיתה השדה**. שלהן בין העיר ובין היער והיתה עוברת דרך עליה בכניסתה וביציאתה ואע"פ שהיתה השדה שלהן ולא היה בו גזל מ"מ מפני חשש הרואי' ראוי לאוסרו ונענשו ומייתי לה כאן דדמי' להא דריב"ב:

## הלכה יא

מתני' **העביר הודיית מעשר**. מפרש בגמרא:

**את המעוררים ואת הנוקפין**. בגמ' מפרש:

**ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים**. בחול המועד חרשי ברזל ונחשת היו מכין בפטיש לעשות מלאכת האבד שהיא מותרת במועד ועמד ובטלה משום דאוושא מלתא טובא ואיכא זלזול מועד:

**ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי**. מפרש בגמרא:

גמ' **מתני'**. דתנן יוחנן העביר הודיות מעשר איירי משנחשדו להיות נותנין מעשר ראשון לכהנים ולא ללוים ואע"ג דעזרא קניס ללוים לפי שלא הלכו עמו כשעלה הוא מבבל לא קנס אלא שיהא מותר ליתן ממנו גם לכהנים אבל לא שיתנו כל המעשר הראשון לכהני' ובוידוי מעשר כתיב בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי וכו' וכיון שאין יכול להתודו' על מעשר ראשון דפתח בי' הכתוב תחלה אף על כולם אינו יכול להתודות:

**הדא**. הא דרשב"ל מסייעא לר"י בדין אחד ופליג על ר"י בחדא:

**דתנינן תמן**. ביבמות פרק תשיעי:

**בת כהן מאורס' או מעוברת או שומר' יבם ללוי לא תאכל לא בתרומ' ולא במעשר.** ופריך הניח' דלא תאכל בתרומה מפני הארוס או העובר אלא במעשר תאכל ממה נפשך שהרי גם הכהנים מותרין במעשר:

**כמ"ד אין נותנין מעשר לכהונה.** אלא ללוי' דוקא וכיון דכהנת היא אסורה במעשר:

**הוי דו אמר.** ומתני' דהכא לרשב"ל אומרת. דנותנין מעשר ראשון לכהן וקשיא סתמא אסתמא והיינו דפליג עלי' בחדא:

**דו אמר.** דר"י אמר כל מה ששנינו במתני' שעשה יוחנן לשבחו הוא והיינו דרשב"ל דהוא נמי סובר דכדין עשה שהעביר הודית מעשר ואע"ג שחלוקין בטעמא כדמסיק מ"מ בהא מיהא שוין שעשה כדין לאפוקי מדריב"ל בסמוך דאמר לגנאי:

**ה"ג אמר להם הואיל ותרומה גדולה בעון מיתה ותרומת מעשר ומ"ש בעון טבל שהוא במיתה.** וה"פ טבל שהוא בעון מיתה ילפינן חילול חילול מתרומ' גדולה וכשלא הפרישו אלא תרומה גדולה עודנו טבל למעשרות וחייבי' מיתה:

**יהא אדם קורא וכו'.** התקין להם שיהא כל אדם הלוקח פירות מע"ה מפריש כל מעשרותיו להוציא מידי טבל ויהא קור' שם לתרומ' ולתרומ' מעשר שמפריש ממעשר ראשון ונותן לכהן דמשום דאית ביה עון מיתה אחמור עלייהו שלא לעכבו אצלו עד שימכרנו לכהן כשם שהוא מעכב אצלו מעשר ראשון ומעשר עני ואומר המע"ה דלמא כי משהי להו גבי' אכיל לי' וזר חייב עליהן מיתה אבל שאר מעשרות אין בהן איסור לזרי':

**ה"ג ומעשר ראשון ומעשר עני המע"ה.** ולכך העביר הודית מעשר כיון שראה שאין מפרישין מעשרותיהן כראוי:

**ופריך ויתודה.** שהרי מיהת הפרישו מעשרותיהן כפי התקנ' שהתקין:

**מי שהוא אומר עשיתי וכו'.** שבוידוי מעשר הוא אומ' עשיתי ככל אשר צויתני והרי הוא לא עשה כמצותו שהרי לא נתן ללוי ולעני את המגיע לו:

**ופריך מעתה מי שהוא מפריש יתודה.** מיהת ולמה ביטל ההודי' מכל וכל בשלמא לרשב"ל ניחא לפי שהכל נתנו מעשר ראשון לכהנים כפי הקנס שלא ככתוב אלא לר"י קשיא הלא החברי' ודאי הפרישו מעשרותיהן כראוי והם יתודו:

**ומשני כהדא דתני וכו'.** כלומר באמת לא העביר הודית מעשר מכל וכל אלא שלא יהא מתודין בקול רם שלא לבייש את שאינן מפרישין כראוי והמפריש כראוי אמר בחשאי כל הוידוי ושאינו מפריש כראוי לא אמר כלום בחשאי רק התחיל מיד בקול רם השקיפה:

**אותן**. לוים שהיו אומרי' בכל יום על השיר של קרבן עורה למה תישן והיה נראה להם כאלו היו מדברים עם השם וצועקים אליו זה הפסוק וזה אינו ראוי לעשות ולומר כן כלפי מעלה ואמר להם הלא כתיב הנה לא ינום וגו':

**ובהמרות' תלן עיני**. כביכול כאלו עיניו בלינה בשעה שישראל חוטאים לפניו:

**מכין על גבי העגל בקרניו**. שלא יתחזק כל כך על גבי רגליו:

**מאכילין את המזבח נבלות**. לאו דוקא נבלות אלא טרפות שמא ניקב קרום של מוח:

**ועמד ועשה להן טבעות**. להכניס צואר בהמה לתוכו כדתנן במסכת מדות:

**רחבות מלמטן וצרות מלמעלן**. כמדת צואר בהמה:

**עד ימיו**. עד תחילת ימיו. שהוא תיקן שלא יהיה עוד וכדפרישי' במתני' שהעמיד זוגות. ת"ח שישגיחו ויעיינו שלא ימכרו ע"ה פירות אא"כ הפרישו תרומות ומעשרות כפי תקנתו דלעיל וכ"ה בערוך:

**מילתי' דריב"ל**. דברי ריב"ל בסמוך פליגי על ר"י:

**בראשונה היה מעשר**. עני מתחלק לג' חלקים שליש למכירי כהונה כהנים ולויים שהיה מכיריו ואוהביו דאינו רגיל לתת תרומות ומעשרות אלא לכהן זה:

**ושליש לאוצר**. לצדקה כדמפרש בסמוך:

**מאן דהוה**. עולה לירושלי' לדון עד זמן שנכתבו שלשה התראות לבעל דינו שיבוא היה מתפרנס משל עצמו ואם סירב הבעל דין ולא בא היה נותני' להתובע לפרנסתו מממון האוצר:

**היו נוטלין**. המעשר שבאוצר בזרוע והם לא היו עניים נמצא שלא ניתן מעשר עני כראוי ולכך העביר יוחנן הודית מעשר:

והיתה סיפוק ביד יוחנן למחות ולא מיחה וזה לו לגנאי כאלו על ידו נתבטל הודית מעשר:

**עד תחילת ימיו**. ואף זה לשבח כדפרישית במתני' לא מסתברא אלא עד סוף ימיו. ואף זה לגנאי שבתחלת ימיו לא הרגיש למחות:

**דמי תיקן וכו'**. כלומר לכך נקראו פירות ע"ה דמאי דא מאי הוא מתוקן כראוי או לו:

## הלכה יב

מתני' **סנהד'**. שם הדיינים ונקראים כן ששונאים הדרת פנים בדין:

גמ' **זקנים משער שבתו וגו'**. כלומר ממאי דמשבטלו סנהדרין כתיב ומייתי ראיה מדכתיב זקנים משער שבתו ובחורים מנגינתם שמעינן מזמן שבטלו הזקנים משער דכתיב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אז בטלו הבחורים מנגינתם:

**דברי נבלה**. ליצנות לפיכך נתבטל כל השירים מבית משתאות:

**אלא מאותו האיש**. המדבר נבלה היו הב"ד מענישים אותו:
**עכשיו**. שנתבטלו הסנהדרין ואין עונשין אותו בעה"ז כפרעין מלמעלה ממנו וממשפחתו כדכתיב ואם העלם יעלימו וכו' ונתתי פני באיש ההוא ובמשפחתו:
**היו פוסקין שמחה כנגדה**. כדתניא במגילת תענית:
**משבטלה אלו ואלו**. סנהדרין ושמחות על הצרות שעברו כדמפרש בסמוך טעמא:
**וכי מה היתה סנהדרין גדולה מועלת**. בא לפרש למה כשהיו סנהדרין נפרעין ממנו לבדו ולא ממשפחתו:
**בכל מיתה שירצו**. דאפילו ע"ה דאינם יודעין באיזו מיתה ימות מוטל עליהם להמיתו בכל מיתה שירצו:
**משלו משל למה"ד**. למה ביטלו השמחו' שקבעו כנגד הצרות שעברו לפי שהצרה הבאה קשה מאותה שעברה:
**והיה קשה מבעל האגמון**. ולא נתיסר בעונש זה ונמסר לבעל הזמורה והוא מקום תפיסה שנדחק שם בזמורות של העץ:
**וסטרו**. והכהו ברצועה:
**מסרו לשלטון**. להשר לדונו דיני נפשות:
**והחזירו לקמין**. מקום שיצא ממנו עשן הכירה והתנור ואם שוהא אדם שם שעה אחת מיד מת וכ"ה בערוך וכן בלעז קורין אותו קמי"ן:

## הלכה יג

מתני' **משמתו נביאי' הראשונים וכו'**. בגמרא מפרש:
**אנשי אמנה**. שמאמנים בהקב"ה וסומכין עליו לעשות טוב ואין דואגין לחסרון:
גמ' **זה שמואל ודוד**. הם נקראים נביאים הראשונים שאותן שהיו לפניהם נקראים הרואים כמפורש בקרא בשמואל:
**זה גד ונתן**. שנבאו בימי דוד ושלמה וכיון דאשכחן דהוו אורים ותומים בימיהם בימי דור לא פסקו כל ימיהם:
**זה ירמיה וברוך**. שכל זמן שהיה מקדש הראשון קיים היו אורים ותומים ונקראים ראשונים שהיו במקדש ראשון:
**ויהי לדרוש אלקים**. אלו אורים ותומים:
**בימי זכריהו**. הוא עוזיהו וג' שמות היה לו:
**גייס**. חיל:
**גוליקס**. שם מלך שגזר גזירות על ישראל:
**טלייא**. ילדים:

**דאגתו קרבא**. העושים מלחמה במדינת אנטוכיא:
ה"ג בתוספתא וכתבו אותה שעה יאותו יום וכיוונו ואותה שעה היתה כשנצחו:
**שמעון וישמעאל**. ר"ש היה נשיא ור"י בן אלישע כה"ג שהרגתם מלכי יון:
**לחרבא**. שעתידין ליהרג בחרב:
**ועקין סגיאין יהויין**. וצרות רבות יהיו:
**ובלשון ארמית אמרן**. שלא ידעו ולא יבינו בו כל השומעים וימס לב העם:
**אלא שנטרפה השעה**. שאין מספידין הרוגי המלך מפני אימת המלך:
**כלוחין של פנקס**. כלוחות שבפנקס החנוני שהן טוחין בשעוה ושוין ומיושרין הרבה:
**אבן שלמה מסע נבנה**. בשלימות כמה שהסיעה מההר ולא סיתתוה שוב בכלי ברזל:
**ומכניס מבפנים**. מתוקן כמדת גזית ובפנים בבית המקדש לא נשמע גרזן בהבנותו:
**ודברי רבי נחמיה באבני ביתו של שלמה**. דשם כתיב כל אלה וכו' מגוררות היו אלא דרבי נחמיה סובר דגם על בה"מ קאי:
**טני של אבר**. קנה העופרת:
**המבליג שוד על עז**. בריה קלה כזה יבקע ההר קשה מלפניו:
**דבש הבא בצפייה**. ובסמוך מפרש:
**סלת צפה ע"ג נפה**. של גודל דקות וקלות הסולת אינו יורד תוך הנפה רק צפה ע"ג כאבק ולשון סולת זה בדבש וחמאה והוא מאכל טוב ונתבטל המאכל הזה לפי שאין סולת יפה כזה בנמצא ואין המאכל טוב כל כך עתה כמו מאז:
**סיפסוף**. סופי תאנים והם הגרועים סוגיא זו מפורשת לעיל פ"ק:
**מפנקריסין**. היינו קפריסין שומר לפירי ומין צלף הן:
**דביומוי**. שבימיו נשתנה העולם לגריעותא וניטל טעם הפירות:
**סאה ארבלית**. סאה חטים הגדילה במקום ששמו ארבלית הוציאה לאחר הטחינה:
**קמח**. הוא אבק דק. היוצא מן הנפה שהנפה מוציא' הקמח וקולטת הסולת:
**סאה קיבר**. קמח שאינו יפה ועושין ממנו פת קיבר:
**סאה מורסין**. סובין שיוצאין באחרונה בשעת הטחינה:
**סאה סובין**. כשלותתין החטין לעשות מהן סולת כותשין אותן במכתשת ומוציאה סובין:
**וכדון וכו'**. ועכשיו החטים גרועים כל כך שסאה חטים בין כולם סלת וקמח וסובין ומורסן אינן סאה לאחר הטחינה:
**אנשי אמנה תורה**. שאין תורתם אומנותם כדמייתי בסמוך:
**כהדא**. כהא חד נער קרא לאחיו בצור שיבא:
**והוון וכו'**. שהיו צועקים הקונים שיבא עם סחורתו למכור:

**והוה אמר**. והי' אומר אין אני מבטל השעה שקבעתי ללימוד התורה בשביל הרווחת ממון:
**אין**. אם ראוי שיבוא לי ריוח יבוא הוא מעצמו מהקב"ה אף לאחר שאגמור קביעה. וזהו הנקרא תורתו אומנותו שמבזה כל האומנות ובוטח בה' שיתן לו פרנסתו והן הנקראים אנשי אמנה:

## הלכה יד

מתני' **הטהרה**. שפסק מישראל בטלה טעם הפירות וריחם שבזמן שהיו ישראל טהורי' ועוסקים בטהרה אף הקב"ה היה מטהר את הפירות מטעם וריח רע:
**המעשרות נטלו את שומן הדגן**. דמעשר איקרי חלב דכתיב כל חלב תירוש ויצהר:
גמ' **כתיב ואל זועם בכל יום**. הלכך אין יום שאין בו קללה אבל בזמן שהיה בה"מ קיים היו הקרבנות מבטלין הזעם מישראל:
**ראשונה ראשונה**. צרות וקללות הראשונים עכשיו שאין בה"מ מתקיימות במקצת ל"א ראשונה ראשונה מתקיימות בתמיה וכי אפשר לעמוד בהן אלא נראה שהראשונות מתבטלות אח"כ:
**מי מבטל**. כלומר במה מתבטלת:
**ברכת כהנים מבטל**. שהכהנים בברכתן מבטלים הקללות הבאים בעולם:
**פירות מועטין**. ש"מ שהטללים גורמין קללה:
**ניטל יותר**. דקאמרת הפירות והדגן לקו מי מהן לקה ביותר:
**נשמעינה מן הדא**. תא שמע:
**והיתה עשרים וחמשה אין כתיב כאן**. שלפי החשבון שלקו החטים שהיו מעשרים עד עשר שהוא המחצה היה ראוי שיהיה ביקב של חמשים עשרים וחמשה ולא היו אלא עשרים ש"מ שהפירות נתמעטו בשומנן יותר מהדגן:

## הלכה טו

מתני' **בפולמו' של אספסיינוס**. חיל שהביא אספסיינוס על ירושלים:
**גזר על עטרות חתנים**. בגמרא מפרש מאי היא:
**ועל האירוס**. עשוי כמין נפה שדפנותיה עגולות ושוטחים על פיה עור דק ומכין עליו במקל ומוציא קול וקורין לו טנבור"י בלע"ז. עטרות כלות. בגמרא מפרש:
**ושלא ילמד אדם את בנו יונית**. חכמת יונית והם רמזים וחידות שהיו ליונים ולא היו מובנים אלא להרגיל בהם:
**בפולמוס האחרון**. הוא חרבן הבית ושל טיטוס נמי הוה:

**באפריון**. כמין אהל של מעילין וטליתות מוזהבות:
**ורבותינו**. רבינו הקדוש:
**התירו שתצא הכלה באפריון**. תוך העיר משום צניעותא:
גמ' **אלו הן עטרות חתנים**. דנפלה עטרת ראשינו רמז לעטרות חתנים שגזרו עליהן:
**זו זהורית המוזהבת**. טלית צבועה שני ובו קבועין טסי זהב עד שמעמידין אותו כמין קיפה:
**של מלח ושל גפרית**. ענין עטרה עושין מאבן מלח שהוא צלול כאבן הבדולח וצובעין אותו בציורין בגפרית כשם שעושין בכלי זהב וכסף:
**ושל זית**. מעלי זית:
**דחילפי**. אורטיג"א בלע"ז:
**שיבשב**. חתך זמורות ל"א עשה דרך שחוק ושיבוש:
**נייח ליה וכו'**. נוח היה לו שיורם ראשו מעליו ולא יעשה כן שעבר על דברי חכמים:
**והוה כשגגה**. ונתקיים קללתו שנדון בסייף:
**וסהרוני**. רבידים:
**אפיפירות**. כמין קיפה ממעגלי עץ ותולין בו צניפין ורדידי זהב:
**רסיסא**. מין כלי זמר כדפרישית במתניתין:
**א"ל ר"ג וכי עשית כמו שעשתה אשת ר"ע לבעלה**. שהיתה מוכרת שערות ראשה ונותנת לו מדמי השערות לאכול כדי שיעסוק בתורה:
**ילמדנו בשעה שאינו לא יום ולא לילה**. כלומר שאסור שהרי הוא דבר שאינו שיהיה לא יום ולא לילה:
**ופריך מעתה**. שאומרת שאסור לעסוק בשום דבר חוץ מעסק התורה יהא אסור ללמד אומנות:
**מפני המסורות**. אסרו חכמת יוונית שלא יגלו מסתורין של ישראל בחכמה זו וכדאיתא מעשה בבבלי בפרקין:
**מפני שהוא תכשיט לה**. וע"י כן נושאת חן בעיני מטרוניתא והתירו להן חכמים כמו שהתירו לקרובים למלכות א"נ לא חיישינן שתהא אשה מסור':
**בגין דר"א וכו'**. בשביל שר"א רוצה ללמד את בנותיו חכמת יונית תולה ההיתר בר' יוחנן רבו ולא היא לא אר"י כן:
**ה"ג שמע ר"א ואמר יבא עלי וכו'**. וכ."ה במס' שבת וה"פ שמע ר"א דברי שמעון ואמר יבא עלי עונש כך וכך אם לא שמעתי מר"י שהתיר ולא מלבי אני אומר:

**ופריך מי מתיר את הראשונות**. עטרות כלות דתנן ברישא שגזרו עליהן ואמרינן לעיל דהיינו עיר של זהב ובסמוך אמרי' דר"ע עשה לאשתו עיר של זהב וקשיא מי התירן שהרי רבותינו לא התירו אלא שתצא באפריון בתוך העיר משום צניעות:

**מי שהוא מתיר את אלו**. שתצא באפריון מתיר נמי עטרות ואפריון דנקט לאו דוקא:

**כהדא**. אהא דתנן במתני' דגזרו על עטרות חתנים קאי דיש להם סמך מקרא לאסרם בזמן החרבן:

**מהו דין דכתיב וכו' הסיר המצנפת והרים העטרה**. דפשטא משמע דבחד גברא משתעי קרא:

**הוסרה המצנפת**. מראש כה"ג הורמתא העטרה מראש כל אדם:

**ה"ג הוא חסד ומילוי חסד**. וה"פ שמו חסדא ודבריו נאים וחסודים:

## הלכה טז

מתני' **זיו החכמה**. תאר החכמה כלומר שנשתנה תארה לפי שהוא היה מהדר בעלי החכמה וע"י כך היו נהדרים מכל אדם:

**בטל כבוד תורה**. שעד שמת הוא היה בריאות בעולם והיו לומדים תורה מעומד ומשמת באה תשות כח לעולם והתחילו ללמוד מיושב וזהו בטל כבוד תורה:

**בטל זיו הכהונה**. תאר והדר הכהונה שהוא היה חכם וכה"ג וכל מעשיו לש"ש היו וע"י כך היו הכהנים חשובים אצל כל אדם:

**משמת רבי**. רבינו הקדוש בטלה ענוה וכו'. תלמידיו של רבי הוסיפו וכתבו זה במשנה:

**בטלו מושלי משלים**. לתת אות אמתלא וטעם לחכמה לכנוס בה בשערי בינה כגון ממשלת שועלי' דאמרי' בבבלי בסנהדרין כי הוה דריש ר"מ בפרקא הוה דריש תלתאי שמעתתא ותלתא אגדתא ותלתא משלי:

**פסקו הדרשני**'. שהיה דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילי הלכות:

**פסקו השקדנים**. להיות מהיר ומשתדל ומתמיד בקריאה ובלימוד כמו שעשה בן עזאי שלא נשא אשה מרוב חשקו בתורה:

**פסקו התלמידים**. שהוא אף שהי' חכם גדול למד מכל אדם וכדתנן רפ"ד דאבות בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם וע"י כך לא היה שום אדם מתבייש מללמוד מכל אדם ומשמת הוא בטלו כמה תלמידים שלגובה דעתם אמרו שהם חשובים מרבם:

**פסקה טובה מן העולם**. שהי' בעל עצה. ובקי בתשובת האפיקורסים וע"י כך הי' חשוב אצל מלכות ושריו ועשה טובות רבות לישראל:

**פסק העושר מן החכמים**. שהוא הי' עשיר גדול מכל בני דורו:

**גוביי**. ארבה:

**שהי' תמציתן של חסידי**. ולפי שהי' בו שורש כל החסידים ושורש הדבר התחלתו קטן לכך כינה אותו קטנותא:

**חברים**. תלמידי חכמים:

**ובני חורין**. מיוחסים:

**חפו ראשם**. שגברה יד עזי פנים ממזרים שהם עשירים ואלו עניים:

**ונדלדלו אנשי מעשה**. אין חש להם:

**ואין דורש**. לישראל:

**ואין מבקש**. עליהם רחמים:

**ואין שואל**. בשלומם:

**ר"א הגדול**. הוא ר"א בן הורקנוס:

**שרו חכימייא**. התחילו החכמים:

**ספריא**. מלמדי תינוקות שהם קטנים מן החכמי':

**כעמא דארעא**. כעם הארץ:

**בעקבות משיחא**. בסוף הגלות לפני ביאת משיח:

**והיוקר יאמיר**. כלומר היוקר יגדל למעלה והוא מלשון בראש אמיר דישעי' ול"נ שהוא לשון שימוש שהיוקר ישמש בעולם ועי' בערוך ערך אמ' שפי' אמירון דומיסטיק"ו בלעז והוא לשון עבדות ובנין בית:

**והיין ביוקר**. שהכל עוסקין במשתאו':

**והמלכות העכום**"ז. השולטת בעולם תהא נמשכת למינות:

**ואין תוכחת**. אין לך אדם שיכול להוכיח שכלם נכשלין בחטאים וכשמוכיחין א"ל אתה כמוני:

**ביתו ועד**. של חכמים יהיה לבית זנות שכלו החכמים ובית חרב ובעלי זימה מתגודדין שם בחרבות:

**והגבלן**. מקום ששמו כך כדכתיב ביהושע והארץ הגבלי:

**ה"נ ואנשי הגבולים יסבבו מעיר לעיר וכו'**. וה"פ אנשים שהיו אנשי השם וכל אחד מושל בגבול אחד עכשיו יסובבו מעיר לעיר ולא יחונן:

**וחכמת סופרים תסרח וירא חטא ימאסו**. כלומר ימאסו במעלות השכליות ובמדות הטובות:

**והאמת תהא נעדרת**. כלומר אף שיהו אנשי' אמתיים מ"מ יהיו מוכרחים לעשות האמת בהעדר שלא יוודע להמון העם שיפרשו ממנו:

**נערים פני זקנים ילבינו**. שיחרפו ויביישו אותם:

**בת קמה באמה**. לשנאתה:
**כפני הכלב**. שהכלבים עזי פנים הם והם לא יתביישו זה מזה:
גמ' **נגנז ספר החכמה**. שהי' בעל הלכות הרבה מפי השמועה וסדורות בפיו כאלו כתוב בספר:
**ריב"ז מי דמך וכו'**. כשמת ריב"ז צוה ואמר פנו הכלים שבבית החצר שלא יטמאו באהל המת כשימות א"נ שהי' החצר מקורה:
**והתקינו כסא לחזקיהו מלך יהודה**. שבא לקבלו שגם ריב"ז הרביץ תורה בישראל כמו חזקיהו המלך כדאיתא בבבלי ספ"ק דב"ק:
**מאן דחמא רבי' חמא**. מי שראו רבו בעת פטירתו דהיינו חזקיהו המלך ראה גם הוא:
**חד מן איליין וכו'**. אחד מאותן של בית פזי היו רוצים ממנו שיתחתן עם משפחת הנשיא ולא הי' מקבל עליו שהיה בורח מן הכבוד:
**אמר**. שלכך אינו רוצה לקבל שלא יהי' מתביישין עבורו שאינו כדאי להתחתן במשפחת הנשיא:
**מי דמך**. כשמת זה של בית פזי:
**שרץ אחר הכבוד**. שנתחתן עם בית אחאב א"כ שרץ לכבד ת"ח כדאיתא בפ' אלו הן הלוקין את יראי ה' יכבד זה יהושפט מלך יהודה:
**והלל הזקן אחד מהם**. ולא נתגלה השני שלא לבייש האחרים דהשתא שלא נתפרש הא' מצי כל חד למימ' אנא הוא והלל נתפרש דהי' גדול משמואל:
**והיו שמחין**. שהסכימו דעתן לדעת המקום. שנתנו עיניהם בשמואל הקטן שהרי עכשיו נתברר להם בתחלה ששני' הן שראויי' וכו' שמואל הקטן הי' השני שראוי שתשרה עליו רוח הקדש:
הדרן עלך פרק עגלה ערופה וסליקא לה מסכת סוטה: